

PRILOG DALJEM UPOZNAVANJU VUČEDOLSKE KULTURE

Ein Beitrag zur weiteren Kenntnis der Vučedoler Kultur

STOJAN DIMITRIJEVIĆ

Jedno jedino publicirano sistematsko iskopavanje jednog vučedolskog lokaliteta¹ na području Slavonije i Srijema i letimičan pregled ostalih nalazišta tog razdoblja u istom djelu — zatim dva Corpusa s izborom materijala iz Vučedola i Sarvaša² i nešto predmeta uzgredno publiciranih po knjigama i časopisima — nisu niizdaleka mogli dati zaokruženu sliku Vučedolske kulture u Slavoniji i Srijemu, a još manje predstaviti njeno porijeklo i razvojnu liniju. Međutim se već četrdesetak godina zna za niz ostalih nalazišta, svakako manje bogatih od Vučedola i Sarvaša, bar po onome, što posjeduju muzeji u Zagrebu, Osijeku, Vinkovcima i Križevcima, ali zato ipak dovoljno zanimljivih i vrijednih publiciranja. O okolnostima nalaza obično postoje minimalni ili nikakvi podaci, a također i o samim nalazištima, jer su to većinom posve slučajni nalazi, pa je zbog toga i vrlo teško ocijeniti značaj i eventualno bogatstvo tih lokaliteta.

Danas se ukupno može pouzdano utvrditi 27 lokaliteta Vučedolske kulture u Slavoniji i Srijemu, 1 u zapadnoj Hrvatskoj, 1 u Baniji i 1 novi u Bosni. Pri tome su neki po Schmidtu navedeni lokaliteti zbog nepouzdanosti morali otpasti, jer je njihovo uvrštenje u krug te kulture bilo često dosta samovoljno.

Cilj je ove radnje da prikaže do sada nepoznati materijal tog kulturnog razdoblja, da dade registar svih tih lokaliteta u Slavoniji i Srijemu (i samo djelomično izvan toga područja) i da u svijetlu tih novih nalaza pokuša donekle objasniti odnose, kako unutar same Vučedolske kulture, tako i prema prethodnim kulturama ovoga područja.

U svrstavanju nalazišta uzeo sam kao osnovu njihov geografski smještaj prema položaju na geografskoj dužini idući od istoka prema zapadu, ali se nisam uvijek mogao držati tog principa. Uz najosnovnije podatke o nalazištu i prikaz materijala, navest ću i gdje je do sada spomenut u literaturi, ako je uopće i bio spomenut. Redni broj predmeta i slike se poklapaju.

Zahvaljujem još na ovom mjestu Upravama muzeja u Zagrebu, Vinkovcima i Križevcima, prof. Dornu iz Vukovara, Zdenki Dekanić, stud. fil. iz Vukovara i A. Dukiću iz Zagreba, što su mi stavili materijal na raspolaganje radi publiciranja i što su mi davali podatke o lokalitetima i pojedinim predmetima.

NALAZIŠTA I OPIS MATERIJALA

1. ZEMUN. Prodol Crvenka uz dunavsku obalu.

1. Fragment kupé sivosmeđe boje, u sadašnjem stanju bez tragova firniza, odnosno politure. Ukrašen s unutrašnje strane ukrasima u vrlo lijepoj duboreznoj tehničici, a s vanjske ukrasima u tehničici duboreza i običnog urezivanja. Sačuvani ostaci inkrustacije. Dimenzije: $4,7 \times 4$ cm. Pokupio J. Brunšmid 1903. g. Bliži podaci nepoznati.

2. SURČIN. Vrt V. Apta (1904) i J. Capode (1909).

2. Fragment zdjele sive boje, ukrašen cik-cak crtom u duborezu ispod usta. Dimenzije: $3,1 \times 3,3$ cm.
3. Nepotpuna, plitka zdjela — poklopac s vrlo oštećenom površinom, tamnosive, dijelom crvenosmeđe boje, ukrasna traka izvedena u izvanredno preciznoj i finoj duboreznoj tehničici. Visina: 3,4, polumjer: 8 cm.
4. Fragment terine crne boje s firnizovanom i poliranom površinom. Ukrasi su izvedeni u primitivnoj, ali ne punoj, duboreznoj tehničici kombiniranoj s običnim urezivanjem. Inkrustacija dobro sačuvana. Dimenzije: $8,5 \times 7,9$ cm.
5. Fragment terine, oštećene površine smeđe i sivosmeđe boje (na prijelomu crne). Rozeta je izvedena vrlo grubom, punom duboreznom tehnikom. Dimenzije: $9,0 \times 9,8$ cm.
6. Fragment zdjele (vjerojatno) oker i sivo-okер boje s firnizovanom i poliranom površinom. Cik-cak crta ispod usta načinjena duborezom. Dimenzije: $3,9 \times 5,7$ cm.
7. Fragment lončića (Napf) sive i sivosmeđe boje, firnizovane i polirane površine. Rozeta načinjena duborezom, a dijelom i brazdastim urezivanjem (Furchenstich). Predmet br 3. iskopao je J. Brunšmid u vrtu Jovana Capode 1909. god., a ostale muzejski povjerenik, učitelj Ante Poturičić u vrtu Vencla Apta 1904. god. Bliži podaci nepoznati.

3. HRTKOVCI. Gomolova.

Nalaze s iskopavanja 1953. publicirao uz opis lokaliteta R. Rašajski: »Gomolova kod Hrtkovaca« — Rad Vojvođanskih muzeja, III, 1954. Materijal iz Arheološkog muzeja u Zagrebu publicirao S. Dimitrijević: »Prehistorijski nalazi s Gomolave u Hrtkovcima« — Zbornik Matice srpske, sv. 15, (ući će u štampu u 1957. god.). Lokalitet spominje Childe (str. 210), R. R. Schmidt (str. 144). i J. Korošec (K. Z. str. 133).

4. RUMA, Mađarski brijeg.

8. Kupa na krstolikoj nozi, vrlo masivna, ne naročito modelirana. Ukrašena lažnim vrpčastim ukrasima (Falschschnurverzierung) u tehničici kratkih, kosih zarezova. Firnizovana i polirana površina oker boje. Oštećeni dijelovi nadopunjeni sadrom. Inkrustacija izvrsno sačuvana. Visina: 6,1, promjer - usta. 14,8 - 15, - noge: 10,3 cm. Dubina kalotastog udubljenja: 2,3 cm. Primjerak je publicirao Schmidt (Textb. 83,2).

9. Fragment većeg lončića, odnosno manje terine, sive boje s tragovima firniza i politure, ukrašen dosta grubo izvedenom rozetom u duborezu. Dimenzije: $7,8 \times 6,3$ cm.
10. Fragment terine sive boje, dosta neravne površine, s tragovima firniza. U duborezu i brazdastom urezivanju izvedeni ukrasi grubi su i primitivni. Dimenzije: $9,0 \times 10,1$ cm
11. Fragment zdjele, sive, smeđe i sivosmeđe boje s firnizovanom i poliranom površinom. Ukrasi izvedeni na badenski način vrlo širokim brazdastim utiskivanjem, ali vrlo grubo i primitivno. Dimenzije: $8,2 \times 7,3$ cm.
12. Fragment trbuha vjerojatno amfore, crne boje, s firnizovanom i poliranom površinom. Ukrasi izvedeni ubodima i brazdastim urezivanjem. Predmet pripada Badenskoj kulturi i prikazan je radi komparacije. Dimenzije: $7,5 \times 7,3$ cm.
13. Fragment zdjele, koja pripada kasnijem razdoblju Badenske kulture. Izvršno firnizovana i polirana površina smeđe i tamne sivosmeđe boje. Ukrasi se izvedeni žigosanim ubodima i brazdastim urezivanjem. Vis.: 7,8, prom.: 7,9 cm. Predmet je prikazan radi komparacije.
Prikazani predmeti nađeni su na Mađarskom brijegu kod tadašnjeg paromlina Ferdinanda Riestera — u vinogradu. Predmet br. 8 došao u Muzej u Zagreb kao dar 1905., a ostale pokupio J. Brunšmid 1906. god.
Lokalitet spominju Schmidt (str. 148) i Korošec (K. Z., str. 133).

5. NEŠTIN, Kuluštra.

14. Fragment lončića firnizovane i polirane površine tamnosive do crne boje. Rozeta izvedena duborezom osrednjeg kvaliteta. Dimenzije: $5,4 \times 5,3$ cm.
15. Fragment lončića vrlo dobre modelacije s dobro firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Ukrasi su izvedeni širokim brazdastim urezom, a djelomično duborezom (traka na dršci) i žigosanim ubodima (ispod usta). Izvedba ukrasa prvorazredna. Visina: 6,7, prom.: 10,2 cm.
Predmete je pokupio J. Brunšmid 1894. god.

6. BAPSKA, Gradac.

16. Noga od kupe na nozi, boje oker do sive s firnizovanom i poliranom površinom. Ukrašena sa dva koncentrična niza uboda. Izvedba općenito dosta slaba. Visina: 2,2, promjer: 6,8 - 7,2 cm.
17. Dva fragmenta noge od lonca na nozi, sive boje s firnizovanom i poliranom površinom. Ukrašeni žigosanim ubodima. Dimenzije: a) $3,8 \times 8,3$, b) $2,3 \times 8,4$ cm.
18. Fragment lončića dobre modelacije, firnizovane i polirane površine smeđe do tamnosive boje. Rozete izvedene standardnim duborezom. Dimenzije: $6,7 \times 7,9$ cm.
19. Fragment ruba lončića sive boje i polirane površine. Dimenzije: $4,3 \times 3,1$ cm.
Predmet br. 16 nađen je u tadašnjem vinogradu Grge Manića, 1902. god., br. 18 u vinogradu Đure Đurkovića, 1908., a za predmete 17 i 19 nema bližih podataka (kupljeni su 1900. god.). Lokalitet spominje Korošec (133).

7. OPATOVAC, nekadašnji vinogradi Fridrika Königsdorfera.

20. Kupa na nozi, šuplja noga je odlomljena i nedostaje. Boja oker, sivooker i siva, površina firnizovana i polirana. Modelacija dobra, iako su stijene vrlo debele. Ukrasi

(samo s vanjske strane) izvedeni su kombinacijom običnog i brazdagostog urezivanja, a dijelom i duboreza. Izvedba ukrasa osrednja. Visina (sadanja): 5,8, promjer - usta: 14,1 - 14,5, noge, t. j. prijeloma: 6,3 cm.

21. Vrčić sivkastosmeđe boje, dosta nepažljive izrade, sa slabom firniz - prevlakom. Potpun. Visina: 8,5; - vrata: 4,0 cm. Promjer - usta: 5,2 - 5,6 - ramena: 7,7; - dna: 4,4 cm.
22. Vrč tamno sive i sivosmeđe boje, ne baš pažljive izrade, sa firnizovanom i poliranom površinom. Nedostaje maleni fragment uz usta, te je nadopunjen sadrom. Visina: 12,5; - vrata: 4,8 cm. Promjer - usta 6,4; - ramena: 10,5; - dna: 6,6 cm. Svi su predmeti bez bližih podataka kupljeni 1911. god.

8. LOVAS, Gradac (Kalvarijska), nekadašnji župni vinograd.

23. Fragment kupe na nozi s firnizovanom i poliranom površinom sive boje, te dosta dobre modelacije. Ukrasi s vanjske i unutrašnje strane i prstenaste površine usta izvedeni su u tehnici brazdagostog ureza i duboreza, pažljivo i vrlo lijepo. Promjer: 17,7 (nekadašnji: 20,5); širina: 6,8 - 7,1; visina (sada): 4 cm.
24. Fragment zdjele sive i sivosmeđe boje, s tragovima firniza. Ukrasi u duborezu izvedeni su posve rustikalnom tehnikom. Dimenzije: 3,4 × 5,2 cm.
25. Fragment zdjele s firnizovanom i poliranom površinom svijetlosmeđe boje, ukrašen je motivima izvedenim u vrlo gruboj i primitivnoj duboreznoj tehnici. Dimenzije: 4,5 × 6,4 cm.
26. Fragment terine manjih dimenzija, s firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Rozeta izvedena lijepom tehnikom brazdagostog ureza. Dimenzije: 8 × 8,5 cm.
27. Fragment duboke bikonične zdjele izvrsne modelacije, s firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Crta ispod usta izvedena je u duborezu, a vrlo pravilna, ponešto elipsoidna rozeta u prvorazrednoj tehnici brazdagostog urezivanja. Dimenzije: 7,5 × 6,6.
28. Fragment zdjele blago zaobljenog profila, dobre modelacije, firnizovane i polirane površine sive i sivosmeđe boje. Ukrašena sa 4 paralelne crte u tehnici širokog i dubokog brazdagostog ureza. Dimenzije: 7,5 × 6,6 cm.
29. Fragment pliće terine sivosmeđe boje i vrlo slabe izrade. Opažaju se tragovi firniza. Ukrasi su izvedeni vrlo grubom tehnikom običnog urezivanja. Sačuvani su ostaci inkrustacije. Dimenzije: 6,5 × 7,1 cm.

Svi navedeni predmeti izorani su u župskom vinogradu između 1895. i 1900. godine. S istog mjesta ima nalaza iz bađenskog i bapsko-lengyeljskog razdoblja. Lovas prvi put spominje Hoernes (Mitt. d. P. C. -I. str. 276.), zatim Wosinsky (str. 44). Spominju ga još Schmidt (str. 145) i Korošec (K. Z., 133).

9. SOTIN, uglavnom bez bližih podataka.

30. Kupa na zatvorenoj šupljnoj nozi, djelomično oštećena, ali nadopunjena sadrom. Vrlo dobro je modelirana s lijepo firnizovanom i poliranom površinom smeđe boje. Ukrašena samo s vanjske strane i na površini usta ukrasima u tehnici običnog urezivanja i duborezu. Izvedba ukrasa je dosta nepažljiva. Visina: 9,4 - 9,7; - noge: 3,4 cm. Promjer - usta: 14,1; - noge na dnu: 7,5 cm. Ovaj predmet je publicirao Childé (fig. 114) pogrešno navodeći, da je iz Vučedola.

31. Vrč, djelomično oštećenog vrata, ali nadopunjen sadrom, dosta je nepažljivo modeliran. Firnizovana i polirana površina boje je od okera do sive. Visina: 14,2; - vrata: 5 cm. Promjer - usta: 8; - ramena: 12,2; - dna: 6,2 cm.
Predmet 31 nađen je u tadašnjem Sakačevu vinogradu, te je kupljen 1901., dok za kupu 30 nema nikakvih bližih podataka; kupljena je 1904. godine.
Lokalitet spominju Schmidt, koji navodi Gradac, na kojemu se nalazi vinograd Adamović (str. 145. i Textb. 83,1), i Korošec (K. Z., 133).

10. STARI JANKOVCI, kuća Pavla Križaka (1906).

32. Vrč srednje modelacije, s firnizovancm i poliranom površinom sivosmede boje. Drška odlomljena. Visina: 13,9; - vrata: 5 cm. Promjer - usta: 7,6; - ramena: 11,6 - 12; - dna: 5,5 - 6 cm.
33. Vrč, neznatnije oštećen, ali nadopunjen, vrlo lijepo modeliran. Firnizovana i polirana površina tamno sive boje. Visina: 16,2; vrata: 6 cm. Promjer - usta: 10,2; trbuha: 14,5; dna: 8,6 cm.
Oba su predmeta bez bližih podataka nađena vjerojatno pri gradnji kuće Pavla Križaka, a dobivena 1906 godine.
Lokalitet spominju Schmidt (str. 145) i Korošec (K. Z., 133).

11. VUČEDOL

34. Kruškolika vaza, ne baš pažljivo modelirana, s izvrsno firnizovanom i poliranom površinom sjajne smeđe do crne boje. Ukrasi su izvedeni slabijom, standardnom tehnikom dubcreza. Visina: 6,7 cm. Promjer - usta: 2,4; ramena: 8,5-8,7; dna: 2,5 cm. Lokalitet: Streimov vinograd, bez podataka.
35. Puna, probušena noga od kupe na nozi, dosta nepažljive izrade, s tragovima firniza. Visina: 5,1, promjer: 8,2 cm.
Lokalitet: Gradina (Burg) Vučedol, □ 20, 19, dub.: 2,70. Iz Schmidtovog iskopavanja.
35. a) Kalotasta kupa s trakastom drškom (fildžan), firnizovane i polirane površine crne boje. Sačuvano nešto manje od polovine posudice, te je rekonstruirana pomoću sadre. Visina: 3,9; promjer-- usta: 9,1; dna: 3 - 3,5 cm.
Vučedol je do sada najčešće spominjani lokalitet ove kulture u naučnoj literaturi. Prvu naučnu obradu dao je o Vučedolu M. Hoernes 1901. god. (Mitt. d. P. C.-I. str. 266. i d.) pa je to mjesto odmah nakon toga ušlo u niz djela ostalih autora. O Vučedolu ubrzo zatim govori i M. Wosinsky (str. 40. i d.). Od najvažnijih djela i pisaca spomenut ću još: ponovo Hcernes (Urgeschichte), Menghin (Urgeschichte, Anhang, str. 764.), Schuchardt (Alteuropa, II. izd., str. 153.), Childe (Danube, str. 210. i d., Dawn, IV. izd., str. 290 i d.), Wilke (Ebert - Reallexikon, Bd. 14., str. 223.) i t. d. zatim dvije monografije: Hoffiller, C. V. A. Jugoslavija I. i Schmidt, Die Burg Vučedol. Pri razmatranju Vučedole kao nalazišta treba imati na umu, da se tu zapravo radi o dva povezana lokaliteta:
a) Streimov vinograd i kukuružište (ovo posljedne je sada vlasništvo Arheološkog muzeja u Zagrebu), gdje je bilo naselje i koje je bilo u upotrebi vrlo dugo, t. j. veći dio trajanja ove kulture.

- b) Gradac Vučedol, koji je bio znatno viši, manje površine i nepristupačniji, te je vjerovatno bio zbjeg i svetište. U vrijeme trajanja Vučedolske kulture bio je u upotrebi kraće vrijeme od samog naselja.

12. VUKOVAR, Barišičev vinograd (1898).

36. Fragment zdjele firnizovane i polirane površine oker-sive boje, sa ukrasima izvedenim u duborezu. Dimenzije: $6,9 \times 9,9$ cm.
Predmet je nađen u vinogradu Stjepana Barišića, a kupljen je bez bližih podataka 1898. god. Vinograd se nalazi uz dunavsku obalu prema Vučedolu (br. katastar. čest. 4175, 4176).

13. VUKOVAR, Najparov vrt.

37. Patka (?) od tamnosive gline s tragovima firniza na površini, šuplja. Nedostaje veći dio prednjeg dijela. Ukrašena je nizovima zarezima (perje) i kolonama uboda (na prsima). Služila je zacijsko poput poznate golubice iz Vučedola kao kulturni predmet. Za razliku od nje imala je i dvije ušice za vješanje (sačuvana samo jedna). Inkrustacija djelomično sačuvana. Dužina (sada): 32,3, širina: 13,5, visina: 12 cm. Dno: $8,7 \times 6,2$ (ovalno).
Predmet je našao M. Jakovljević 1939. ili 1940. u vrtu Najpar (katast. čest. 1533) u dubini između 120 - 130 cm, iznad samih vrata sadašnjeg podruma s ulice i to s desne strane nadvratnika možda 150 cm od ulice prema Dunavu. Predmet se sada nalazi u Gradskom muzeju u Vinkovcima.

14. VUKOVAR, Laudenbachov vinograd.

38. Široki vrč, djelomično oštećen, ali nadopunjen, sive i sivosmeđe boje, ima tragove firniza. Ukrašen urezanim i ubodenim ukrasima. Izrada dosta slabā. Visina: 8,7 cm. Promjer - usta: 10,5; ramena: 12,3; dna: 5,5 cm.
Vinograd Dr. Laudenbacha. Kupljeno od N. Vlašića 190. god. Bližih podataka nema (katast. čest. br. 4161, 4162 ili 4173).

15. VUKOVAR, nekadašnji Eltzov vinograd.

Ovo nalazište spominje Schmidt (str. 145) i donosi jednu malenu posudicu s izljevnom cijevi (Textb. 83,4). (Katastarska čestica 4644-4646).

16. ERDUT, Veliki Varad-brijeg.

39. Nepotpuni lončić s trakasto-cilindričnom drškom, firnizovane i polirane površine tamnosive boje. Ukrašen ukrasima u tehnici brazdasitog ureza (drška) i duboreza. Modelacija dobra, a izrada ukrasa osrednja. Inkrustacija djelomično sačuvana. Visina: 9,9; promjer - ramena: 11,1; nekadašnji promjer ramena i usta: 12,5 cm.
40. Fragment lončića istog oblika, s firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Ukrasi na dršci izvedeni su običnim i brazdasitim urezivanjem, a rozete samo brazdasitim urezom. Visina: 9,5, promjer (sada): 12 cm.

41. Fragment trakaste drške, firnizovane i polirene površine tamnosive do crne boje, s ukrasima izvedenim u standardnoj duboreznoj tehnici. Dimenzije: $4,3 \times 6$ cm.
42. Drška sa fragmentom ramena bikonične terine, firnizovane i polirane površine tamnosive boje. Ukrasi su izvedeni u tehnici običnog urezivanja. Dimenzije: $5,6 \times 8,9$ cm.
43. Fragment zdjele lijepo modelirane, s firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Ukrasna traka izvedena u tehnici prosječnog brazdastog ureza. Visina: 6,6 cm. Promjer sada: 9,7, nekada: o. 21,5 cm.

Svi su predmeti nađeni na Velikom Varad - brijegu i kupljeni za Arheološki muzej u Zagrebu 1906. gođ. Za predmet 42 navodi se, da je nađen na zemlji Josipa Sobonje. Ovaj lokalitet spominje prvi Hoernes (Urg. str. 340) i donosi jedan nepotpuni vrč iz Muzeja u Beču (str. 343, sl. 1). Navode ga još: Childe (str. 210), Schmidt (str. 145) i Korošec (str. 133).

17. SARVAŠ, Vlastelinski brijeg.

44. Fragment zdjele — poklopca, s firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Ukrašena je preko čitave vanjske površine ukrasima u vrlo gruboj i već rustikalnoj duboreznoj tehnici. Visina: 5,1; polumjer usta: 9,2 cm.

Iz Schmidtovog iskopavanja: $\square 15 / 5,50$ m. Djelomično dopunjen sadrom.

45. Lonac na niskoj nozi, dobro modeliran, firnizovane i polirane površine od okera do tamnosive boje. Primjerak je nepotpun i sastavljen od fragmenata, te nadopunjen sadrom. Ukrasne trake izvedene su grubom i nepažljivom duboreznom tehnikom. Visina: 21 cm. Promjer - usta: 14,0; - trbuha: 19,0; - dna: 9,9 cm.

Iz Schmidtovog iskopavanja: $\square 13 / 4,40$ m.

46. Vrč, potpun osim odlomljene drške, koja je obnovljena u sadri. Modelacija dosta nepažljiva. Firnizovana i polirana površina tamnosive je do crne boje. Ukrasi su izvedeni u vrlo gruboj tehnici brazdastog i običnog urezivanja. Visina (bez drške): 14 - 14,5; promjer - usta: 11,3; - ramena: 14,5 - 14,8; - dna: 6,5 cm.

Iz Schmidtovog iskopavanja: $\square 23 / 6,10$ m.

47. Plitka zdjela, sastavljena od fragmenata i nepotpuna (sačuvano nešto više od polovice), ali nadopunjena sadrom. Dobro firnizovana i polirana površina je od oker do tamnosmede boje. Ukrasi su izvedeni vrlo grubom duboreznom tehnikom. Visina: 5,7, promjer: 20,6 cm.

Iz Schmidtovog iskopavanja: $\square 19 / 4$ m.

Sarvaš ulazi u stručnu literaturu paralelno s Vučedolom — prvu naučnu obradu materijala dao je Hoernes (Mitt., str. 276. i Fig. 24 - 46). Spominju ga još: Wosinsky (str. 43), opet Hoernes (Urg. 340), Menghin (Urg. 764), Childe (210), Schuchardt (Alteuropa, II. izd., 153), Wilke (Ebert - Reallexikon, Bd. 11. str. 210-211.) i mnogi drugi. Slučajne nalaze je publicirao V. Hoffiller - C. V. A. Jugoslavija 2.

Od 1942 - 1943. god. iskopavao je R. R. Schmidt na Sarvašu i dao letimičan pregled rezultata u »Die Burg Vučedol«-u (str. 127. i d., 141. i d.). O tim rezultatima govori i V. Milošević (82. i d.).

Manji se dio materijala nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu (gdje se također nalaze i ovdje prikazani predmeti), a ostalo u Muzeju Slavonije u Osijeku.

18. OSIJEK, Artiljerijska kasarna.

Spominje Schmidt (str. 146) navodeći, da su se pri gradnji Art. kasarne našli inkrustirani bikonični lončići i zdjele, koji su pripadali jednom vučedolskom naselju. Predmeti se po njemu, nalaze u osječkom muzeju.

19. BOGDANOVCI, vinogradi.

48. Fragment plitke zdjele sive boje, firnizovane i polirane površine. Ukrasna traka izvedena standardnim duborezom nešto slabije kvalitete. Visina: 4,0, polumjer na ustima: 8,8 cm.

Predmet je pokupio s još nekim fragmentima bapsko-lengyelske keramike J. Brunšmid 1904. god. iz vinograda tadašnjeg velikog župana Imre Hideghétija i susjednih seljaka.

20. VINKOVCI, Tržnica kod mosta.

49. Fragment posude nepoznatog oblika, firnizovane i dobro polirane površine sive boje. Ukrasen tehnikom plitkog, ali grubog i nepažljivo izvedenog duboreza. Dimenzije: 3,8 × 6 cm.
50. Fragment vrčića dobre modelacije, firnizovane i polirane površine tamnosive boje. Ukrasi su izvedeni sitnim i finim duborezom. Drška je odlomljena. Inkrustacija djelomično sačuvana. Visina (sada): 6,5, promjer usta: 6 cm.
51. Fragment zdjele sivosmeđe i sive boje, firnizovane i polirane površine. Ukrasi izvedeni u gruboj duboreznoj tehnici. Sačuvani ostaci inkrustacije. Dimenzije: 5,5 × 7,5 cm.
52. Fragment vjerojatno zdjele oker do sive boje, firnizovane i polirane površine. Ukrasi su izvedeni duborezom slabijeg kvaliteta. Dimenzije: 4,1 × 8,3 cm.
53. Fragment cilindrične posudice s oštro prelomljenim konično-prstenastim vratom. Obnovljena pomoću sadre. Dobro firnizovana, ali neravna površina oker je do crne boje. Visina: 3,6, nekadašnji promjer usta: 7,1 (danas: 5,2 cm).

Ovaj lokalitet ima oblik gradine promjera (nekadašnjeg) možda sedamdesetak metara. Sadržava ostatke Starčevačke i Vučedolske kulture i iz halštatskog i rimskog razdoblja.

Predmete od 49 - 52 pokupio je Z. Vinski prilikom niveliranja gradine za plato tržnice 1951. god., kada je uništen čitav južni dio naselja. Predmet 53 nađen je 1903. god. u tadašnjem vrtu S. Brunšmida, koji se nalazio u središtu gradine.

O ovom je lokalitetu prvi pisao J. Brunšmid (Vjesnik H. A. D. - N. S. VI., 118) te donosi predmet 53 (Brunšmid o. c. sl. 50,3), ali bez bližeg definiranja samog materijala. Materijal, koji posjeduje muzej u Vinkovcima, objavio S. Dimitrijević (Arheološki vestnik, 1956., sv. 4.).

21. VINKOVCI, Narodni magazin (bivša Šlomovićeva robna kuća).

Materijal s ovog nalazišta nalazi se u Gradskom muzeju u Vinkovcima i objavljen je kao gore. Među predmetima se naročito ističe jedan vrč s dvije ušice ukrašen naročito finim brazdastim urezima i duborezom.

22. VINKOVCI, Ervenica.

U jednom poljskom jarku, koji odvodi vodu iz ulice M. Gupca u predjelu zvanom Ervenica, nađen je niz keramičkih predmeta, koji najvećim dijelom pripadaju razdoblju Bapsko-lengyelske kulture i rimskom vremenu. Nađena je jedna bikonična vučedolska zdjela, koja je objavljena kao gore.

23. VINKOVCI, Krnjaš.

U predjelu Vinkovaca uz Bosutsku obalu zvanom Krnjaš, danas Kozarčeva ulica, nađeno je pored predmeta brončanog doba, latenskog i naročito rimskog razdoblja i nekoliko fragmenata vučedolske keramike objavljenih kao gore.

24. IVANKOVO, bez bližih podataka.

54. Kruškolika vaza, potpuna, vrlo dobro modelirana, s firnizovanom i poliranom površinom svijetloke boje. Bogati ukrasi izvedeni su u vrlo solidnoj i pažljivoj duboreznoj tehnici. Visina: 9,4 (do ramena: 5,3); promjer - usta: 5,4; - ramena: 15,3; - dna: 5,7 cm.

Predmet je bez bližih podataka zajedno s nekoliko utega za tkalački stan došao u Arheološki muzej u Zagrebu kao dar dr. Ilije Abjanića, 1904. godine. Spominje ga Korošec (133).

25. SAMATOVCI, pusta, nekadašnji vlastelinski vinograd.

55. Fragment amfore od slabo pročišćene gline, crvene na prijelomu, a crne na firnizovanoj i poliranoj površini. Modelacija dosta nepažljiva, a izvedba ukrasa u duboreznoj tehnici vrlo gruba i rustikalna. Visina: 10,3 (vrata: 6,0), promjer fragmenat: 10,3 cm.
56. Fragmenat vjerojatno zdjele, firnizovane i polirane površine sivkastosmeđe boje. Ukrasna traka izvedena grubim duborezom. Dimenzije: 5,4 × 6,9 cm.

Lokalitet je dosada bio poznat kao bogato nalazište Bapsko-lengyelske kulture. Nađeno je također i nekoliko fragmenata Badenske kulture. Čini se, da je naselje u eneolitskom razdoblju bilo gotovo nenaseljeno. Opisani fragmenti došli su u Arheološki muzej u Zagrebu s ostalim keramičkim predmetima bez bližih podataka oko 1900. godine.

26. MITROVAC, Gradina

57. Idol, nepotpun, firnizovane i polirane površine oker boje. Visina: 4,9, širina: 3,7 cm.
58. Fragment velike zdjele, koji obuhvaća oko $\frac{1}{3}$ ukupne površine. Firnizovana i polirana površina je oker, sivkasto oker i djelomično crne boje. Ukrašena ukrasima u dosta nepažljivoj duboreznoj tehnici. Visina: 11 cm. Promjer - usta sada: 21,6, nekada: 25,2; - dna: 9,2 cm.
59. Fragment zdjele svjetlije smeđe boje s izvrsno firnizovanom i poliranom površinom. Ukrasi su izvedeni u vrlo gruboj duboreznoj tehnici. Dimenzije: 5,8 × 7,3 cm. Inkru-stacija je djelomično sačuvana.

60. Fragment vjerojatno zdjele, s izvrsno firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Ukrasi izvedeni tehnikom običnog urezivanja. Dimenzije: $4,5 \times 3,2$ cm.
61. Fragment velike zdjele, s dobro firnizovanom i poliranom površinom djelomično oker, a djelomično crne boje. Ukrasi izvedeni vrlo grubom tehnikom brazdastog urezivanja. Dimenzije: $9,6 \times 17,5$ cm.
62. Fragment zdjele sive boje s firnizovanom i poliranom površinom. Ukrašen izveden vrlo grubom duboreznom tehnikom. Inkrustacija djelomično sačuvana. Dimenzije: $5,6 \times 4,4$ cm.
63. Fragment zdjele oker boje s izvrsno firnizovanom i poliranom površinom. Ukrasi izvedeni u vrlo gruboj tehnici običnog urezivanja. Inkrustacija djelomično sačuvana. Dimenzije: $6 \times 5,2$ cm.
64. Fragment zdjele oker boje, s izvrsno firnizovanom i poliranom površinom, ukrašen u gruboj tehnici brazdastog ureza. Inkrustacija dosta dobro sačuvana. Dimenzije: $4,7 \times 5,0$ cm.
65. Fragment zdjele s firnizovanom i poliranom površinom djelomično oker, a djelomično crne boje. Ukrasi izvedeni vrlo grubim brazdastim urezom. Dimenzije: $7,3 \times 6,7$ cm.
66. Fragment plitke kupe, koja, kako se čini, nije imala stajaće površine. Firnizovana i polirana površina je cinobor boje. Izrada dosta nepažljiva. Ukrasi izvedeni grubom duboreznom tehnikom. Dimenzije: $8,7 \times 14,2$, visina: 3 cm.
67. Fragment manje terine sa gredastom, probušenom ušicom. Ukrašen urezanim ukrasom. Firnizovana površina smeđe je boje. Visina: 4,6 cm.
68. Fragment zdjele s izvrsno firnizovanom i poliranom površinom crvene i smeđe boje. Ukrasi izvedeni vrlo grubom tehnikom brazdastog urezivanja. Dimenzije: $4,7 \times 4,7$ cm.
69. Fragment zdjele crnosmeđe boje, firnizovane i polirane površine, s ukrasima u vrlo primitivnoj tehnici brazdastog ureza. Dimenzije: $4,1 \times 6,5$ cm.
70. Fragment zdjele oker boje s dobro firnizovanom i poliranom površinom. Ukrasi izvedeni izvanredno grubom duboreznom tehnikom. Dimenzije: $4,5 \times 5,8$ cm.
71. Fragment bikoničnog lončića, s firnizovanom i poliranom površinom crne boje. Ukrašen nekom čudnovatom kombinacijom duboreza i utiskivanja, koje ponekad donekle podsjeća na doduše posve degenerirano badensko brazdasto utiskivanje. Izvedba je vrlo rustikalna. Dimenzije: $6,7 \times 8,9$ cm.
72. Fragment plitke zdjelice — poklopca grube izrade, s firnizovanom, inače neravnom površinom oker boje. Ukrasna traka izvedena u vrlo gruboj tehnici brazdastog ureza. Dimenzije: $4,9 \times 6$ cm.
73. Fragment veće zdjele vrlo slabe izrade, s neravnom, ali firnizovanom površinom crnosmeđe boje. Ukrasi izvedeni slabom duboreznom tehnikom. Dimenzije: $7,2 \times 7,5$ cm.

Svi su predmeti nađeni na »Gradinik« iznad Mitrovca, a došli su kao poklon u Arheološki muzej u Zagrebu još 1898. godine.

Lokalitet spominje Wosinsky (str. 42), ali bez opredjelivanja materijala. S istog mjesta muzej ima i ostatke jedne druge dosad neispitane kulture.

27. DRAGANLUG kod Ciglenika.

74. Vrč, neznatno oštećen uz usta, ali nadopunjen sadrom. Nepolirana i slabo firnizovana površina crne je boje. Modelacija nepažljiva, a oblik dosta nepravilan. Ukrasi su izvedeni nepažljivom i vrlo grubom duboreznom tehnikom. Visina: 14,1 — 14,5 cm. Promjer — usta: 8,2 — 8,8; — trbuha: 13,8 — 14,1; — dna: 5,7 cm
75. Fragment plitke kupe na niskoj nozi, koja posve nedostaje. Firnizovana i polirana površina je crne boje. Ukrasi su izvedeni finim, preciznim duborezom i urezivanjem. Inkrustacija je vrlo dobro sačuvana. Dimenzije: 7,4 × 9,6 cm; nekadašnji promjer usta: oko 22 cm.
76. Malena kupa, oštećena, dobro modelirana. Glina dosta slaba, površina nije firnizovana, te je sivkasto oker boje. Visina: 2,2; promjer — usta: 5,8; — dna: 2,8 cm. U inventaru Arheološkog muzeja u Zagrebu lokalitet je označen kao »neolitska naseobina« Draganlug kod Ciglenika bez bližih podataka. Predmeti su došli u muzej 1898. godine.
- Nalazište je bez opredjeljivanja prvi naveo Wosinsky (str. 42). Spominju ga Schmidt (146) i Korošec (133).

28. BOSANSKA KOSTAJNICA, Crni Potok.

77. Krstolika noga od kupe na nozi, od vrlo slabo pročišćene gline s mnogo primjesa krupnih zrnaca pijeska. Boja crna. Opažaju se tragovi firniza. Ukrasi izvedeni vrlo rustikalnom tehnikom običnog urezivanja. Visina: 2,4; promjer: 9,0 cm. Bez bližih podataka.

29. APATOVAC, Hum, vinogradi

78. Oštećeni plosnati idol, oker boje, neukrašen, s plastično izraženim ženskim atributima. Dimenzije: 3,5 × 4,5 × 0,8 — 1,0 cm.
79. Fragment vrata posude sivo-okker boje, dobre fature, s firnizovanom i poliranom površinom. Ukrasi su izvedeni u tehnici urezivanja i duborezu. Dimenzije: 3,9 × 4,8 cm.
80. Fragment trbuha posude sive boje, slabe fature, s tragovima firniza na površini. Ukrasi su izvedeni dobrom tehnikom urezivanja. Dimenzije: 3,8 × 4,0 cm.
81. Fragment drške slabe fature, sive boje, s tragovima firniza. Ukrasi su izvedeni grubo i nepažljivo duborezom i običnim urezivanjem. Dimenzije: 3 × 2,2 cm.
82. Fragment vrata posude sive boje, sa ostacima firniza, slabe fature. Ukrasi su izvedeni grubom duboreznom tehnikom. Dimenzije: 3,6 × 5,2 cm.
83. Fragment vrata posude sivo-okker boje, slabe fature, s ukrasima izvedenim u tehnici urezivanja i brazdastog ureza. Dimenzije: 3,7 × 2,9 cm.
84. Fragment posude sive boje, slabe fature. Ukrašen s obje strane ornamentima u brazdastom i običnom urezivanju. Dimenzije: 2,5 × 3,4 cm.
85. Fragment posude oker boje, slabe fature, s ukrasima izvedenim u gruboj duboreznoj tehnici. Dimenzije: 2,5 × 4,1 cm.
86. Fragment manje terine sivosmeđe boje, slabe fature, s firnizovanom površinom. Ukrašen urezanim ukrasima. Dimenzije: 3,5 × 5,3 cm.

87. Fragment trbuha posude sive boje, slabe fature, s nepažljivo izvedenim ukrasima u tehnici običnog i brazdagostog urezivanja. Dimenzije: $3 \times 4,6$ cm.
88. Fragment drške sivosmeđe boje, dosta slabe fature, s grubo izvedenim ukrasima u tehnici običnog urezivanja. Dimenzije: $4,5 \times 2,9$ cm.
89. Fragment manje terine oker boje, slabe fature, s tragovima firniza na površini. Ukrasi su izvedeni tehnikom urezivanja i duboreza. Dimenzije: $3,7 \times 5,0$ cm.
90. Fragment trbuha posude svijetlosive boje, dosta dobre fature, s ukrasima izvedenim grubo i nepažljivo u tehnici običnog i brazdagostog urezivanja. Dimenzije: $4,5 \times 4,8$ cm.
91. Fragment vrata posude sive boje, slabe fature. Ukrasi su izvedeni u tehnici običnog i pretežno brazdagostog urezivanja. Dimenzije: $3,6 \times 4,4$ cm.
92. Fragment posude sive boje, slabe fature, s tragovima firniza na površini. Ukrasi su izvedeni grubo i nepažljivo u tehnici običnog i brazdagostog urezivanja. Dimenzije: $2,9 \times 5,0$ cm.
93. Fragment posude tamnosive boje, slabe fature, s tragovima firniza na površini. Ukrasi su izvedeni u tehnici običnog i brazdagostog urezivanja. Dimenzije: $3,2 \times 4,9$ cm.
94. Fragment velike i duboke bikonične zdjele tamnosive boje, dosta dobre fature s ukrasima u dosta slabom duborezu i običnom urezivanju. Sačuvani su ostaci inkrustacije. Dimenzije: približno 6×7 cm.

Hum je brežuljak južno od sela Apatovca (kotar Križevci). On je pokriven djelomično debljim, a djelomično vrlo tankim slojem humusa, tako da na mnogim mjestima izviruje stijena. Brežuljak je strm i lako pristupačan samo s jedne strane. Pri vrhu se na njemu nalaze vinogradi i ovdje prikazan materijal nađen je uglavnom pri njihovoj obradi. Tamošnji učitelj A. Dukić, koji je sabirao arheološke predmete s tog i drugih okolnih lokaliteta, otkrio je pri radovima u vinogradu dvije, odnosno tri jame vučedolskog kulturnog razdoblja. Prva od njih, koja se ustvari sastoji od dvije okrugle jame, koje djelomično ulaze jedna u drugu, bila je duboka oko 0,80 m i udubljena u stijenu, te maksimalnog promjera oko 1,20 m. Druga jama bila je na zapadnoj padini brijege, te je imala kašikasti oblik s maksimalnim promjerom također oko 1,20 m. I ona je bila djelomično udubljena u stijenu. Obje jame su dale nešto fragmenata grube i ukrašene keramike, te kamene i koštane artefakte. Pri vrhu vinograda M. Crnčića-Rajzera, nađena je mala površina plitkog kulturnog sloja, iz kojega potječe idol sl. 78. Stratifagije na lokalitetu nema, jer je sloj zemlje relativno vrlo tanak i većinom se nalazi u prirodnim udubinama u stijeni.

Prikazani materijal izbor je među dosta brojnim predmetima, koji se nalaze u Gradskom muzeju u Križevcima. Manji dio materijala s tog lokaliteta nalazi se i u Gradskom muzeju u Bjelovaru. Svi su predmeti nađeni pretežno oko 1941. godine.

30. VIDAKOVO BRDO kod Lasinje.

95. Fragment širokog vrča sive boje od slabije gline, s tragovima firniza na površini. Ukrasi su izvedeni duborezom, običnim urezivanjem i pretežno brazdagostim urezom. Izvedba je vrlo gruba. Visina: 6,5; promjer: 12,5 cm.
96. Fragment ruba posude oker do sive boje, s firnizovanom i poliranom površinom. Ukras izveden prosječnim duborezom. Inkrustacija izvrsno sačuvana. Dimenzije: $3 \times 4,5$ cm. Lokalitet spominje Korošec (133).

OPĆENITO O OBLICIMA KERAMIKE

Pod ovim naslovom i uopće, kada bude govora o keramici, bit će obrađena samo keramika za finiju upotrebu. O keramici za svakodnevnu upotrebu govori dovoljno potpuno Schmidtova publikacija. Potrebno je još naglasiti, da s većine nalazišta, o kojima je ovdje riječ, gruba keramika nije ni sakupljana. Među keramičkim predmetima za bolju upotrebu nakon iscrpne Schmidtove analize, ne će u oblicima biti mnogo novosti, ali one, koje se pojavljuju, imat će priličan značaj.

Najelitniji je i najreprezentativniji oblik vučedolske keramike *bikonična terina*. Među naprijed opisanim predmetima imamo fragmente terina iz: Surčina (4, 5), Rume (10), Lovasa (26) i Mitrovca (67). Svi se ti predmeti nadovezuju na već poznate pojave iz Vučedola. Terinu pozna i Hrustovača u Bosni. Po svemu sudeći taj je oblik posude bio vrlo raširen kroz gotovo čitav period trajanja Vučedolske kulture³.

Terinoidni *bikonični lončići* (die Nöpfe) također su vrlo rašireni⁴. Oni imaju isti bikonični oblik poput terina, ali su manji i gotovo u pravilu imaju cilindrično-trakastu dršku na ramenom pregibu. S naših lokaliteta imaju taj oblik posude: Surčin (7), Ruma (9), Neštin (14, 15), Bapska (18), Erdut (39, 40) i Mitrovac (71). Dva fragmenta iz Apatovca (86 i 89) mogli su pripadati bilo manjim terinama, bilo većim lončićima.

Bikonične zdjele gotovo su najčešći oblik na vučedolskim nalazištima. Kod nas se pojavljuju u Lovasu (27), Vinkovcima (51, 52), Mitrovcu (58, 59, 61—65, 68—70, 73) na kojemu je najobilnije zastupana i u Apatovcu (94). U Vučedolu i Sarvašu to je najčešći oblik⁵, obilno je predstavljena i u Hrustovači⁶, dok je na pr. u Ljubljanskom barju, kako se čini vrlo rijetka. Primjerci 68, 69 i 73 imaju izraziti badenski oblik.

Eikoničnoj zdjeli je vrlo srodna slična zdjela bez dna, koja je djelomično služila zacijelo i kao *zdjela - poklopac* za veće posude (terine⁷). Taj je oblik zastupan u Surčinu (3), Rumi (11), Lovasu (28), Erdutu (43), Sarvašu (44, 47), Bogdanovcima (48) i Mitrovcu (72), koji je slično kao i Lovas (28) dao jedan nešto modificirani oblik, kod kojega je rameni prijelaz vrlo blag i zaobljen. Vrlo sličan primjerak poznat je i iz Vučedola⁸, a gotovo identičan iz prije objavljenog materijala iz Sarvaša⁹. U osnovi je ona badenskog porijekla.

Plitke *zdjele na 4 noge*, kakve su se našle u Vučedolu¹⁰ i Sarvašu¹¹, s ovdje obrađenih lokaliteta nisu poznate.

Vrlo su česte međutim *kupe na nozi*, ali su nažalost većinom nađene u fragmentima, tako da obično ne poznamo oblik noge. Oblici su nogu inače vrlo različiti. Tako se može naći: a) puna ili šuplja, niska prstenasta noga¹², b) konična šuplja noga, niska ili srednje visine¹³, c) četvrtasta šuplja noga, koja se međutim u Jugoslaviji nije našla¹⁴, d) noga s tri šape¹⁵, e) krstolika i krstoliko pandžasta noga¹⁶ koje su najčešće (77), f) zvjezdasta, odnosno pandžasta noga¹⁷, g) šuplja konična, zatvorena noga (s kamenčićem kao zvečkom —sl. 30), koja predstavlja usamljenu pojavu, h) puna konična, probušena noga (35) i na koncu i) visoka,

konična, šuplja, probušena noga lengyelskog tipa¹⁶. Oblike nogu kupa na nozi, koji dolaze u Slovačkoj lijepo je prikazao Novotny¹⁹.

U oblicima same kupe, t. j. gornjeg dijela posude postoje također značajne razlike. Dobro modelirani primjerci, relativno ne debelih stijena, pokazuju oblik dosta plitke kupe (1, 23, 75), koja je bila ili na niskoj prstenastoj nozi ili na dobro modeliranoj krstolikoj nozi. Taj je oblik karakterističniji za ranija razdoblja Vučedolske kulture, iako je trajao zacijelo tako dugo, koliko je egzistirala i sama ta kultura, kako to pokazuju neki očigledno vrlo kasni primjerci iz Sarvaša i naročito jedan iz Bos. Kostajnice (77). Kod ovih je primjeraka kupa gotovo posve pravilnog koničnog oblika s minimalno zaobljenim profilom stijena, te vrlo oštro odsječenim ustima. — Kod jednog drugog, znatno rjeđeg tipa, koji predstavljaju po jedan primjerak iz Opatovca (20) i Sotina (30), kupa je kalotastog oblika i počiva na srednjevisokoj šupljnoj koničnoj nozi. Rub usta dosta je širok, koso nagnut i izvučen prema unutrašnjoj strani, što dosad nije bilo poznato u Vučedolskoj kulturi, osim na jednom malenom primjerku iz Vinkovaca²⁰, koji je manje karakterističan. Takav oblik kupe, doduše bez noge, nalazimo u kulturi zvonolikih pehara Mađarske²¹ i Češke²², odakle je vjerojatno i došao kao rezultat utjecaja. Ta kultura ima i zdjele na 4 noge²³, pa nije isključeno, da je i taj oblik utjecao na vučedolske proizvođače. Spomenute kupe na nozi (20 i 30) imaju dosta debele stijene i po načinu izrade i ukrašavanja daju dojam kasnijih proizvoda. Obje kupe imaju masivnu drškicu, koja izlazi iz usta posude, posve isto kao kod kupa sličnog oblika kulture zvonolikih pehara. — Jedna kupa iz Vučedola, koju je objavio V. Hoffiller — C. V. A. — I. Pl. 8, 3 — predstavlja jednu varijaciju prvog tipa. Ona je dosta masivna, duboka i počiva na nozi sa tri pandže. Taj oblik ne će pripadati ranijoj fazi Vučedolske kulture. — Usamljenu pojavu predstavlja vrlo masivna i nezgrapna kupa na nozi iz Rume (8). Taj je oblik inače dosta karakterističan za slovačku grupu Vučedolske kulture²⁴, koja će, sudeći po pretežno slabom modeliranju i rustikalnom ukrašavanju, pripadati kraju vučedolskog razdoblja.

Tipovi kupa s probušenom, bilo punom bilo šupljom nogom, mogu se bar za sada smatrati izuzetnim pojavama. One predstavljaju više ili manje degenerirano lengyelsko naslijeđe.

Obične kupe, inače vrlo česte u Bapsko-lengyelskoj kulturi, a kakve su se našle i u Vučedolu²⁵, na ovdje opisanim lokalitetima čini se, da se nisu našle, jer se jednom fragmentu iz Mitrovca (66) teško može odrediti potpuni oblik.

Dosad nepoznati oblik u vučedolskoj keramici je *kruškolika vaza*. Ona je ovdje predstavljena sa dva izvrsno sačuvana primjerkom iz Vučedola (34) i Ivankova (54). Ovaj je drugi primjerak naročito značajan, jer se identični oblici nalaze u Bapsko-lengyelskoj kulturi kao njeni najkarakterističniji predstavnici²⁶. Kod proučavanja geneze Vučedolske kulture ova je pojava neobično važna.

Lijepo modelirani i ukrašeni *lonci* tipološki su uglavnom već prije predstavljeni materijalom iz Vučedola. Prije i sada objavljeni materijal omogućava podjelu tog tipa posude na tri glavne grupe: a) lonac bez vratnog nastavka²⁷; b) isti oblik, ali s niskim, prstenastim, blago izvučenim vratom²⁸; c) oblik kao

gore, ali na niskoj prstenastoj nozi, koja čini sastavni dio unutrašnjeg volumena posude (45, 17). Najčešći je tip b). Posuda tog oblika dosta se našlo u Sarvašu pri Schmidtovu iskopavanju 1942./43. godine (nepublicirano).

Amfora je ovdje predstavljena samo jednim fragmentom iz Samatovaca (55), koji će pripadati zadnjem razdoblju Vučedolske kulture. Pripadao je standardnom tipu trbušaste amfore: naročito čestom u Ljubljanskom barju²⁹, a zastupanom također u Sarvašu³⁰ i Hrustovači³¹. Dva fragmenta iz Apatovca mogla bi također pripadati tom obliku (87, 90).

Osim ovog oblika amfore s oblim trbuhom, postoje još dva druga tipa amfora iz Vučedola i Sarvaša, od kojih se u nalazištima, ovdje opisanim, nije našlo ništa. Od spomenuta dva oblika relativno je česta bikonična amfora³². Znatno je rjeđa kesolika amfora³³, koja je u jednom primjerku iz Vučedola, koji je objavio Hoernes³⁴, doživjela daljnji razvoj koničnim produživanjem donjeg dijela.

Nasuprot amforama, koje se ne pojavljuju tako često, razni oblici *vrčevi* i *vrčića* dolaze u dosta velikom broju.

Uobičajeni, već dobro poznati tip standardnog vučedolskog vrča zastupan je u prikazanom materijalu sa pet primjeraka. Dva su iz Opatovca (21, 22), jedan iz Sotina (31) i dva iz Starih Jankovaca (32, 33). Svi su oni — osim trbušastog primjerka br. 33 i donekle 22 — oštro prelomljenog, bikoničnog donjeg dijela (trbuha). Dosta slični, ali znatno širi (ili niži) oblici našli su se i u Ljubljanskom barju³⁵, gdje su vrčevi općenito vrlo česti.

Slijedeći tip, predstavljen jednim većim fragmentom iz Vinkovaca (50), ima izrazito badenski oblik. On predstavlja jedini oblik te vrsti u Vučedolskoj kulturi³⁶.

Bikonični vrč iz Vukovara (38) sličan je terinoidnim bikoničnim lončićima, ali ima trakastu dršku, koja izlazi iz ruba usta. Ne pojavljuje se često³⁷. Terinoidnu, ali vrlo izduženu osnovu ima i vrč iz Draganluga (74). On je posve identičan sa dva primjerka iz Hrustovače³⁸. Spada kao i hrustovački primjerci u zadnju fazu Vučedolske kulture. — Vukovarski primjerak i općenito niski, odnosno široki primjerci imaju izvjesnih srodnosti sa starijim badenskim vrčevima sličnog tipa:

Vrčevi s dvije ušice, kakvi su se našli u Vinkovcima³⁹, nisu ovdje zastupani.

Kalotasta kupa s trakastom drškom iz Vučedola (35 A, u tekstu) je gotovo posve osamljen primjerak. Osim jedne slične posudice iz Vučedola, moguće je naći analogije jedino u badenskoj keramici iz Mađarske⁴⁰.

Preostaju još »neobičniji« oblici vučedolske keramike, koji su vrlo zanimljivi, a od kojih su neki i vrlo rijetki.

Tu je prije svega već dobro poznata dvočlana i tročlana *prstenasta boca*⁴¹, koja se na opisanim nalazištima, osim prilikom iskopavanja u Sarvašu (nepubl.), nije našla.

Oblik predmeta, koji Schmidt naziva *visećom činijom* (Hängebecken), a Hoffiller »žarom u obliku kolibe«, također nije zastupan. Počam od minijaturnih oblika⁴² našli su se u Vučedolu i Sarvašu fragmenti takvih posuda i prilično veli-

kih dimenzija,⁴³ a svi su primjerci bili raskošno ukrašeni preko čitave površine (zaobljene, t. j. gornje). Funkciju tim posudama zasad nije moguće pouzdanije odrediti.

Takozvane *kađionice* (Räuchergefäße) isto tako nisu zastupane. One su ili kalotastog ili »bikoničnog oblika. Ove druge imaju ponekad jednu međupregradu, koja dijeli unutrašnji prostor na gornju i donju šupljinu. Osim iz Sarvaša i Vučedola⁴⁴ poznat je jedan veći fragment kađionice i iz Vinkovaca⁴⁵. Svi su primjerci bogato ukrašeni preko čitave površine, čime se također ističu.

Ostali oblici posuda, kao što su: *četverokutne kutije* (zdjele), *ovalne zdjelice s pregradom*, *obične boce* i *grla* za kožne boce⁴⁶, koja su možda služila i kao pipe za mješine nisu se našli na nalazištima ovdje opisanim osim u Vučedolu i Sarvašu.

Od rijetkih oblika potrebno je još spomenuti jednu malenu cilindričnu posudicu iz Vinkovaca (53). Jedan dosta sličan, ali ukrašen primjerkak nađen je i u Vučedolu⁴⁷.

Od *igračaka* je nađena samo jedna malena kupa u Draganlugu (76), dosta grube izrade, kao i obično.

Od *kulturnih predmeta* našlo se također vrlo malo. Prije svega nedostaju žrtvenici. Nađeno je nekoliko plosnatih idola i to nepotpunih, jedan iz Mitrovca (57) i jedan (najbolje sačuvan od tri nađena) iz Apatovca (78). Oni su istog tipa kao jedan već objavljen, posve sačuvan primjerkak iz Vinkovaca⁴⁸.

Vrlo je zanimljiva lijepo modelirana ptica, vjerojatno patka, iz Vukovara (37). Pored poznate vučedolske golubice⁴⁹ ovo je dosad tek drugi poznati primjerkak sličnog tipa. Vukovarska patka je inače znatno bolje modelirana i većih dimenzija. Nije ukrašena karakterističnim vučedolskim motivima, pa bi mogla pripadati i badenskom razdoblju, što je kod primjerkaka ove vrsti teško ustanoviti. Jednim manjim sondažnim zahvatom svakako bi se dobili pouzdani podaci, pogotovu, jer su okolnosti i mjesto nalaza dobro poznati. Smatram, da ima više vjerojatnosti, da pripada vučedolskom razdoblju.

Time bi bio iscrpen inventar keramičkih predmeta, koji nam pružaju opisani lokaliteti. Jedini izuzetak čini *Apatovac*, koji je pružio fragmente nekih oblika, za koje se ne bi moglo reći, da se mogu identificirati s već poznatim iz Slavonije i Srijema. Tu je prije svega fragment 79, pa 82. Oblici Vučedolske kulture u zapadnoj Hrvatskoj imali su svakako neke svoje osobine, o kojima je zasad još vrlo teško govoriti.

O PORIJEKLU VUČEDOLSKIH OBLIKA

S jedne strane zbog prostora, a s druge već zbog toga, što se o tome dosta pisalo — ne želim ovdje citirati sva autoritativna mišljenja o porijeklu i genezi Vučedolske kulture. Važno je međutim istaknuti osnovne ideje, koje su predstavljale suštinu tih hipoteza i koje ih dijele na srodne i suprotne. Na osnovu svega toga mogu se ove teorije grupirati uglavnom na 4 skupine više ili manje proturječne.

I. *Nordijska teorija* ili teorija o sjevernom porijeklu ili Schuchardt-Schmidtova teorija. Ta je teorija dosta starog datuma. Schuchardt ju je prvi iznio u širim razmjerima i s velikim publicitetom u djelu »Alteuropa«⁵⁰ i od tada je imala najviše pristaša. Potanko ju je razradio R. R. Schmidt, Obojica se pretežno oslanjaju na ornamentalnu analizu, o čemu će biti govora kasnije. Govoreći o porijeklu oblika, Schmidt daje primat Megalitskoj kulturi, a zatim Rössenskoj, vrpčasto-keramičkoj (Schnurkeramik) i Bernburškoj⁵¹. Najznačajniji su pristaše toga mišljenja: Pittioni, koji vučedolsko-ljubljansku grupu stavlja u t. zv. kasnonordijski sloj austrijske relativne kronologije⁵², Miložčić, koji smatra, da se Vučedolska kultura pojavila na ovom području jednom »nasilnom invazijom Vučedol-Zok-kulture«, te time usvaja Schmidtovo mišljenje⁵³, Menghin, koji kombinira trakasto-keramički ukus s jakim sjevernim utjecajem (u ornamentici)⁵⁴, Ložar, koji govoreći o ljubljanskoj keramici gleda rješenje tog problema u dokazivanju »veze između Ljubljane i kultura na sjeveroistoku i sjeveru«⁵⁵, zatim Wilke⁵⁶, Reinecke⁵⁷ i mnogi drugi.

II. *Teorija djelomičnog južnog porijekla*. Zastupa ju G. Childe. On dovodi Vučedolsku kulturu u vezu s Kikladima i Ciprom⁵⁸, a i za ljubljansku keramiku kaže, da je u njenoj konstituciji nesumljiv jugoistočni elemenat ukazujući pritom ponovo na Cipar⁵⁹. On je pritom ostao uglavnom osamljen.

III. *Teorija porijekla iz istočnoalpskog i susjednog područja*. Tu je teoriju, doduše dosta suzdržano, postavio M. Hoernes dajući joj, kako ju on naziva »istočnoj grupi« (»Mondsee Typus«) izvjesnu samostalnost, naročito u načinu ukrašavanja⁶⁰. On međutim stalno uspoređuje neke pojave u tom krugu s jugom, naročito s Ciprom, ali ih najvećim dijelom ne izvodi iz njega⁶¹. No P. Petay jasno kaže, da »korijene ove kulture treba tražiti u alpskom području«⁶². Sa istočnoalpskim kulturama povezuje Vučedolsku kulturu i F. Tompa⁶³. A. Benac naglašava povezanost Vučedolske kulture prije svega s kulturom zvonolikih pehara⁶⁴, te drži, da je novo stanovništvo došlo u sklopu migracionih pokreta velikih razmjera u vezi sa širenjem metala. O vezama s kulturom zvonolikih pehara govori i K. Willvonseder, ali iz toga izvlači samo kronološke zaključke⁶⁵. A. Mozsolics govori o vezama Vučedolske kulture s kulturom zvonolikih pehara, vrpčastom (Schnurkeramik) i badenskom keramikom⁶⁶.

IV. *Teorija porijekla iz prethodnih lokalnih i susjednih kultura*. U tom se smislu izjasnio Korošec, koji, smatrajući Vučedolsku i Badensku kulturu jednom jedinstvenom kulturom izvodi, ovu posljednju uglavnom iz Vinčanske kulture. Ta kultura (slavonska) kasnije je evolucijom promijenila oblike, pri čemu je značajan udio imala i kultura zvonolikih pehara. On sumnja u postojanje Badenske kulture navodeći, »da se Badenska kultura nije nigdje našla samostalno, nego uvijek u vezi s drugim kulturama«. Upotrebljava naziv Slavonska kultura, kao i Childe, za Vučedolsku kulturu, koju drži zajedno s ljubljanskim barjem jednom cjelinom⁶⁷. — Za ovu se teoriju porijekla u novije vrijeme izjasnio djelomično i G. Childe rekavši, da

»je baza ove kulture nedvoumno Danubian ili Körös«; za ukrašavanje ponavlja prijašnju tezu o utjecaju ciparskog ranog brončanog doba⁶⁸. — B. Novotny smatra, »da će se boljim upoznavanjem prehistorijskih kultura Balkanskog poluotoka naći u bliskoj budućnosti novi kriteriji za razlikovanje i ocjenjivanje utjecaja i udjela susjednih oblasti i iznova (naći) ocjena udjela domaćeg razvoja«⁶⁹. W. Buttler smatra, da Vučedolsku kulturu treba prvo izvoditi iz Potiske i Badenske kulture⁷⁰. On prema Tompinoj podjeli stavlja i Lengyelsku kulturu u okvir Potiske. — Mislim, da jedino ova mišljenja predstavljaju realnu podlogu za prilaženje tom problemu.

Jedan od najvažnijih faktora u ovom problemu bio je međutim zapostavljen, a to je utjecaj Lengyelske, odnosno Bapsko-lengyelske kulture. Jedino navedeno Childeovo mišljenje, da je »Danubian« baza Vučedolskoj, odnosno istočnoalpskoj grupi (Lengyelska kultura je kod njega Danubian II), kao i Buttlerovo mišljenje, imaju stvarnu podlogu. Bapsko-lengyelska kultura ispunjava u istočnoj Slavoniji i Srijemu čitav vremenski raspon od Starčevačke do Badenske kulture i bilo bi posve prirodno potražiti u njoj osnovu kulturama, koje su je naslijedile. Još se djelomično tako postupilo pri analizi postanka Badenske kulture, ali se taj moment gotovo u pravilu izostavljao, kada je bila u pitanju Vučedolska kultura. No bit će najbolje prvo analizirati mogućnost određivanja porijekla pojedinim vučedolskim oblicima, a tek potom pokušati donijeti neke određene zaključke.

Tu je prije svega terina. Taj oblik pozna i mlađa bapsko-lengyelska faza — fragmenata terina u dosta je velikom broju nađeno na lokalitetu tog razdoblja Sopot kod Vinkovaca (T. XIV, 97-C) — a i mlađa vinčanska faza, iako su terine u Vinči dosta rijetke⁷¹. Isto tako za terinoidne bikonične lončice nije potrebno ići čak do Pločnika⁷², kada se oni nalaze, kao jedan od najčešćih oblika, u već spomenutom Sopotu (T. XIV, 97-D, E), a i drugim nalazištima⁷³. Posvemašnju identičnost oblika nalazimo na istom lokalitetu i za bikoničnu zdjelu (T. XIV, 97-G), koja je ondje također vrlo česta, a nalazi se i u Vinči⁷⁴. No najvažniji dokument za izvođenje vučedolskih oblika iz oblika Bapsko-lengyelske kulture je pojava dvije kruškolike vaze (34, 54) od kojih je ona iz Ivankova (54) tipičnog bapsko-lengyelskog profila⁷⁵ (usporedi: T. XIV, 98-A-Ivankovo i 97-A-Bapska). Za oblik širokog vrča s drškom (Schmidt: T. 34, 3 i ovdje: T. XIV, 98-B) možemo tražiti porijeklo iz jednog odgovarajućeg oblika, ali bez drške iz Bapske (Schmidt: Textb. 71, 7 i ovdje: T. XIV, 97-B). »Trakasta« drška se u Bapskoj pojavljuje tek u najmlađoj fazi, koju Milošević naziva »protobadenskom« i to baš na vrčevima sličnog tipa (Schmidt: Textb. 72, 4 i 5). Taj oblik preuzima zatim čista Badenska kultura⁷⁶ i razvija na njemu izrazitu trakastu dršku⁷⁷. Tu bi dakle Badenska kultura mogla poslužiti kao posrednik, što se za druge navedene oblike ne bi moglo reći. — Za običan vrč s oštrom prelomljenim bikoničnim truhom i cilindričnim vratom (22, 31, 32) nalazimo solidnu analogiju u jednoj odgovarajućoj posudi iz Bapske, koju Schmidt smatra karakterističnom za mlađu keramiku Bapske (usporedi: 97 i 98-I)⁷⁸. Trakasta drška je, kao što je već spomenuto, mogla biti dodana tek kasnije.

Obične kupe jedan su od glavnih oblika Bapsko-lengyelske kulture (97-F), a jedan primjerak velike kupe iz Bapske (97-H) pokazuje očiglednu tendenciju razvijanja visokog dna u punu prstenastu nogu (98-H, Vinkovci) karakterističnu za vučedolske kupe na niskoj nozi. Među najmarkantnije bapsko-lengyelske oblike ubraja se kupa na visokoj, punoj ili šupljoj — u oba slučaja često probušenoj — nozi. Jedna kupa na visokoj, šupljoj i probušenoj nozi nađena je u Hrustovači (98-K)⁷⁹, a jedna znatno niža, puna i probušena noga, koja je doduše već znatno degenerirana, u Vučedolu (35; usporedi: 97-K, L i 98-K, L). Ovak drugi tip noge pozna i Badenska kultura, gdje je relativno češći, ali samo na mađarskom tlu⁸⁰. Oba tipa noge su inače u Vučedolskoj kulturi osamljene pojave i predstavljaju kasni odjek jednog ranije vrlo obiljubljenog oblika. Obična šuplja konična noga inače nije rijetka. Ona ima svoj uzor u običnoj bapsko-lengyelskoj nozi, koja je češća od probušene noge. — Poseban problem predstavljaju krstolika i pandžasta noga. Korošec je već prije upozorio, da oblik krstoliko-pandžaste noge pozna Vinča (dub. 4,5 m.)⁸¹. Vrlo je lako moguće, da je s te strane došao poticaj za ovakvo oblikovanje nekih nogu u Vučedolskoj kulturi, a nije isključeno, da je taj oblik posjedovala i Bapsko-lengyelska kultura. Za oblik prstenasto-krstolike noge mislim, da je nastao u okviru Vučedolske kulture, kao rezultat samostalnog razvojnog procesa.

Fragment šupljeg podnožja za zdjele ili kupe (Hohlständer), koji se našao u Vučedolu (Schmidt, T. 43, 5) kao osamljena pojava, ima srodne oblike u Erösd-Cucuteni kulturi^{82a}). U Lengyelskoj kulturi za sada nije poznat.

Za dosta čest oblik lonca — sl. 98-J — naći ćemo također pouzdanu analogiju u Bapskoj (nepubl., sl. 97-J), a to isto vrijedi i za toliko čestu trbušastu amforu (97-M i 98-M)⁸².

Većina tih spomenutih oblika smatra se karakterističnim za čitavo područje, koje se općenito veže uz pojam trakaste keramike u mlađem neolitu. Tako ćemo kruškoliku vazu sresti s jedne strane u Lengyelu, s druge u Cucuteniju i Tripolju, a s treće u Bapskoj, Butmiru i Pločniku. Gotovo isti slučaj ponavlja se s bikoničnim terinoidnim oblicima. Probušenu nogu susrećemo ne samo u Bapskoj, nego i u Erösdu i Cucuteniju, a zatim i u kasnijim Tiszapolgár-Tiszauz i Bodrogkeresztur-kulturi. Spomenuti oblici lonca i amfore, također su česti u podunavskim krajevima. Iako su analogije iz Bapske posve dovoljne, navodim još ove druge primjere, da pokažem, da su spomenuti oblici izvorni na ovom panonskom tlu i da je traženje analogija u megalitskoj i srodnim kulturama vrlo nategnuto, a zaključci nisu toliko rezultat analize, koliko unaprijed smišljenih kombinacija.

Od navedenih oblika bikoničnu zdjelu vučedolskog tipa Badenska kultura upotrebljava vrlo rijetko i to u donekle sličnom obliku⁸³ (sl. 13). Međutim u slučaju pune probušene noge Badenska je kultura, kao što je već spomenuto, mogla poslužiti kao posrednik, a čak i vrlo vjerojatno kao neposredni izvor već degeneriranog oblika. Od terina je u Badenskoj kulturi poznat samo jedan primjerak i to iz Mađarske⁸⁴, a poznat je i opet iz Mađarske i poneki terinoidni lončić⁸⁵. Ovi oblici su u okviru te kulture posve osamljene pojave i isključeno je, da bi ona ovdje mogla poslužiti kao posrednik. — Izrazito badenski oblik ima međutim

jedan vrčić iz Vinkovaca (50), a također i nekoliko fragmenata zdjela iz Mitrovca (58, 69, 73, a donekle i 59), koje su tipičnog badenskog profila (usporedi s 13). Badenskog je porijekla vjerojatno i jedna elipsoidna plitka zdjelica s pregradom iz Vučedola⁸⁶. Ona je u tom slučaju poprimila već vrlo degenerirani oblik. Plitke zdjele-poklopci, kao što je već spomenuto, također bi se mogle izvoditi iz badenskih zdjela sličnog profila⁸⁷. Badenskog je porijekla i viseća činija (Hängebecken)⁸⁸ a i inače vrlo rijetka kupa s trakastom drškom (35 a)⁸⁹.

Udjel kulture zvonolikih pehara u formiranju oblika vučedolske keramike očituje se utjecajem na oblik gornjeg dijela kupa na nozi tipa, koji je prikazan na sl. 20 i 30. Njihov oblik je analogan kupama navedene kulture, koje međutim nisu na nozi, nego običnog tipa. Oba oblika imaju i drške istovjetnog oblika. Pod utjecajem ove kulture vjerojatno su i neke vučedolske zdjele postavljene na četiri nožice.

Bikonična amfora mogla bi biti vinčanskog porijekla (zasad taj oblik nije poznat u Bapsko-lengyelskoj kulturi)⁹⁰, a kesolika je amfora, čini se, jedan od praoblika, koji su imitirali posude od kože. Direktnu analogiju za taj osamljeni primjerak u okolnim područjima nije moguće naći. Inače on dosta podsjeća na neke trakasto-keramičke temeljne oblike zacijelo sličnog porijekla⁹¹. Neke specifične oblike, kao što su kadionice i prstenaste boce, mislim, da treba smatrati izvornim vučedolskim formama.

Kod proučavanja vučedolskih oblika, udara u oči jedna zanimljiva činjenica. Naime najveći se dio tih oblika može izvoditi iz Bapsko-lengyelske kulture. Ali je pri tome značajno to, da se oni izvode bez posredstva Badenske kulture, koja ih pozna vrlo slabo ili ih uopće ne pozna (kruškolika vaza!). Nasuprot, neke vrlo karakteristične oblike Badenske kulture vučedolska keramika uopće ne pozna. Tako oblik »Fischbutte« i karakteristične badenske vrčiče s visokom trakastom drškom i visokim vratom, a modificirani oblik tipične badenske zdjele pojavio se samo u Mitrovcu. Općenito uzevši udjel Badenske kulture u formiranju vučedolskih oblika prilično je slab, iako bi po njenom dosadašnjem kronološkom položaju trebalo biti obrnuto. Trećih komponenata u tom formiranju uglavnom nije bilo. U izvjesnim bi slučajevima mogla doći u obzir jedino još Vinča.

Iz izloženoga proizlazi, da su se oblici Vučedolske kulture razvili direktno iz Bapsko-lengyelske kulture, pretežno čistim preuzimanjem bez promjene osnovnog oblika. U nekim je slučajevima jedino bila dodana trakasta drška. Bilo je to moguće jedino neposrednim dodirima obiju kultura — bolje rečeno genezom Vučedolske — iz Bapsko-lengyelske kulture. Time bi se svakako mijenjao i kronološki položaj završetka lengyelske i početka vučedolske faze. Pri svemu tome ostaje kao »suvišak« Badenska kultura. Njen općenito dosta sumnjiv položaj naveo je Korošca, da čak posumnja u njenu egzistenciju kao samostalne kulture. Korošec je također istakao, da bi trebalo ispitati odnos Badenske i Vinčanske kulture. Mislim, da je Badenska kultura stvarno jedan derivat i to prije svega najmlađe vinčanske faze, a djelomično lengyelske i jedne nordijske grupe. Ona je morala egzistirati već djelomično paralelno s najkasnijom fazom Bapsko-lengyelske kulture i svakako s ranom vučedolskom fazom i još nešto kasnije, kako to svjedoče neki lokaliteti s nalazima predmeta obje kulture u istom sloju. To bi

značilo, da su Badenska i Vučedolska kultura jedno vrijeme imale paralelan razvoj sa žarištima na različitim mjestima i uvjetovan drugačijim prilikama. Ali još o tome kasnije.

OPĆENITO O UKRAŠAVANJU

Prije negoli prijedemo na analizu vučedolskog načina ukrašavanja na prikazanim predmetima, potrebno je istaknuti neke već spomenute pojave⁹². U prikazu vučedolskog materijala s područja grada Vinkovaca utvrdio sam, da postoje kvalitetno različite izvedbe u okviru pojedinih načina (tehnika) vučedolskog ukrašavanja. Već je Schmidt konstatirao, da se »prema koncu vučedolskog razdoblja pokazuje promjena i osiromašenje ukrasnih uzoraka s istovremenim nastupanjem pogrubljanja tehnike, što se može uočiti u Sarvašu«⁹³. Ja sam tim pojavama dao i određeni kronološki značaj, koji je djelomično, kako smo vidjeli nagovijestio već R. R. Schmidt.

Već je odavno poznato, da Vučedolska kultura pozna uglavnom samo tri načina ukrašavanja: duborez, obično i brazdasto urezivanje (Furchenstich). U svim fazama ove kulture (ranoj, zreloj sarvaškoj i hrustovačkoj) upotrebljavaju se ovi načini ukrašavanja proživljujući jedan razvojni put, koji od fine tehnike prelazi na prosječnu, pa grubu i na koncu rustikalnu izvedbu. U svim tim fazama keramika za finiiju upotrebu, o kojoj je ovdje riječ, načinjena je od dobro pročišćene i pečene gline, s firnizovanom i poliranom površinom. Modelacija je također pretežno vrlo solidna. Tek u zadnjoj fazi javljaju se djelomično predmeti od loše pročišćene gline (55 i Apatovac) i dosta nepažljive modelacije (74).

Motivi i ukrasne koncepcije, koji se ovdje pojavljuju uglavnom su već jako dobro poznati, jer je Schmidt izvršio vrlo iscrpnu analizu vučedolskog ukrasnog materijala⁹⁴. Zbog toga pretežno i ne će biti potrebno navođenje analogija za pojedine predmete, odnosno motive.

Rozeta se na prikazanom materijalu pojavljuje vrlo često. Vidimo ovdje rozete sa zrakastim krugom (9, 18, 39, 74) ili bez njega (10, 14, 15, 26, 27, 40, 74) ili samo sa zrakastim, odnosno zubastim krugovima (5). Jedan primjerak iz Mitrovca pokazuje ovakav, već posve degenerirani motiv (71). Rozete su izvedene s križem u sredini (14, 18) ili bez njega a ponekad je središnji prostor ispunjen i nekim drugim uzorkom (18). Rozete sa zrakastim krugom često su nazivane »sunčanim krugom«.

Vrlo je često na prikazanim predmetima zastupan *trokutasti motiv*. Najčešće se pojavljuje kao uzorak, koji djelomično ispunjava friz. Obično se u takvoj ulozi pojavljuje na kupama na nozi (20, 23, 75, 77). Ponekad se opet upotrebljava vijenac većih ili manjih trokuta (1, 8, 20, 30, 35-A, 50). Dolaze i samostalno (15). Površina je trokuta različito ispunjena, a lijep primjer raščlanjanja takve površine uočljiv je na kupi sl. 20. Mrežasto ispunjeni trokuti kupe iz Sotina (30) pokazuju badensku tradiciju. — Uz trokutaste uzorke usko je povezan *motiv pješčanog sata*, koji vrlo često dolazi na drškama (10, 42) a zatim i u kombinaciji s drugim motivima imajući obično funkciju razgraničavanja (25, 43).

Dosta često se pojavljuju i *rombovi*, koji također dolaze u nizovima (40, 45) ili samostalno (52, 75, 83, 90). *Motiv šahovske ploče*, koji se ovdje pojavljuje samo na jednom primjerku iz Vinkovaca (49), dolazi uvijek u sklopu nekog friza.

Različite *ukrasne trake* — sastavljene obično naizmjenično od dva ili više tekućih ornamenata odijeljenih praznim (inkrustiranim) pravokutnim poljima — najčešće su u upotrebi na zdjelama (3, 24, 36, 43, 47, 48, 51, 52, 56, 58-65, 86-70, 72, 73), a ponekad lončićima (29), terinama (4) i vrčićima (50). Zanimljiv način upotrebe ovakvih traka pokazuje lonac iz Sarvaša (45). Na takvim trakama najčešće su upotrebljeni *cik-cak* motivi (24, 59, 62, 65, 70), zatim različiti *lančani* (45), *valoviti* (45), *dvostruko zubasti* (36, 45, 47, 58), *mrežasti* (47, 56, 63) i sl. motivi, od kojih je nekoliko karakterističnih posebno prikazano na Textb. 56. Schmidtove publikacije.

Za Vučedolsku kulturu naročito je karakteristično *kazetasto i zonalno ukrašavanje* uz upotrebu različitih raskošno izvedenih *metopa*. Za zonalno ukrašavanje, odnosno ukrašavanje frizom ili frizovima imamo nekoliko primjera, nažalost iz kasnijih razdoblja. Vrčevi iz Sarvaša (46), Draganluga (74), i Lasinje (95) ukrašeni su ovakvim širokim frizom raščlanjenim na različite uzorke, koji nadomještaju nekadašnje bogate metope. Vrlo pojednostavljenu takvu ukrasnu koncepciju pokazuje i jedna zdjela iz Mitrovca (58). U stilu ranijih raskošno raščlanjenih zonalnih površina ukrašen je fragment amfore iz Samatovaca (55), koji će također pripadati kasnom razdoblju. Lijepo izvedenu koncepciju tekućeg friza pokazuju jedino kupe na nozi iz ranijih faza Vučedolske kulture (23, 75) kao i jedna kupa iz Opatovca (20). Osiromašenu koncepciju ovakvog ukrašavanja pokazuje jedan fragment zdjele iz Apatovca (94), na kojem su koso smještene, primitivno zamišljene i izvedene trake zamijenile prije ukusno ispunjene površine. Ukrašavanje u frizovima pokazuje i ostali materijal iz Apatovca (T. XIII), ali izvješan dio motiva mnogo više podsjeća na koncepciju Ljubljanskog barja⁹⁵ nego Vučedola (79, 60, 86, 87, 91, 93). Neki od tih fragmenata, slučajno baš ispunjeni metopama, pokazuju i dosta brižnu izvedbu (79, 80), iako je većina predmeta ukrašena vrlo nepažljivo. Jaka ljubljanska komponenta ovdje je sasvim razumljiva s obzirom na geografski položaj nalazišta.

Vrlo lijep primjer ukrašavanja nizovima uskih zona pokazuje kruškolika vaza iz Ivankova (54), a također ona iz Vučedola (34). Kod njih je čitav gornji konus pokriven koncentričnim, tekućim trakama, koje zonalno dijele čitavu tu površinu. Naročito primjerak iz Ivankova pokazuje pritom lijep smisao za diobu površine, te se može ubrojati među najljepše primjerke vučedolske keramike.

Kazetasto raščlanjivanje čitave vanjske površine posude, koje se pojavljuje u Vučedolu⁹⁶ i vrlo često u Sarvašu (nepubl.), ovdje nije predstavljeno. Možda je tako ukrašenoj posudi pripadao jedino jedan fragment iz Vinkovaca (49). Na ovakav su način pretežno bili ukrašeni poneki lonci i plitke zdjele (među njima i poklopci)⁹⁷.

U vezi s gornjim principom ukrašavanja čitave površine nalazi se i *krstoliko dijeljenje kalotastih površina*, koje vrlo često dolazi na zdjelama (poklopcima) i kadionicama⁹⁸. Jedan primjerak plitke zdjele iz Sarvaša (44) ima čitavo kalotasto

polje podijeljeno na ovakav način na 4 režnja, a svaki režanj ispunjen inače uobičajenim uzorcima, koji su ovdje poprimili već vrlo degenerirani i ponešto fantastični oblik. — Fragment kupe iz Zemuna (1) pokazuje, da je i ova posuda vjerovatno imala ukrašenu čitavu unutrašnju površinu.

Preostaje još da se spomenu različiti *porubni ukrasi*, koji obično dolaze ispod usta posude. Najčešće se pojavljuje *igličasti motiv* (50, 51, 58). U vezi je s njim inače nešto rjeđi *kapljasti motiv* (36). *Harpunasti motiv* (motiv riblje kosti) zastupan je na sl. 52. Često je upotrebljena *cik-cak crta* (2, 6, 54), a i *valovita crta* (39, 67). Ponekad je u tu svrhu upotrebljen samo niz kosih crta (38) ili niz žigosanih uboda (15). Ponekad ćemo sresti i trokutasto-zubasti uzorak (66, 96). Najjednostavniji porubni ukras je obična ravna crta (29, 27, 45). Jedan fragment iz Mitrovca (71) ima mjesto ukrasa niz grubo izrezanih nepravilnih udubljenja.

Na vrču iz Vukovara (38) upotrebljena je za ukras kombinacija od nekoliko standardnih porubnih motiva.

Ovim nije iscrpljen sav inventar vučedolskih ukrasnih motiva i koncepcija, nego su navedeni samo najglavniji. Bogati nepublicirani materijal iz Vučedola i Sarvaša pruža u proučavanju tog problema još znatne mogućnosti.

Tehnike ukrašavanja nabrojene su već na početku ovog poglavlja, ali ću ih radi boljeg pregleda imenovati još jednom. To su:

1. brazdasti urez (*Furchenstich*): a) uzak, b) širok;
2. obično urezivanje;
3. duborez: a) precizan (uzak) b) pun (širok);
4. žigosani ubodi (široki), koji se javljaju dosta rijetko.

Pritom postoje, kao što sam već prije istakao, različiti kvaliteti izvedbe ovih tehnika, čemu sam pridavao više ili manje određeni kronološki značaj.

Brazdasti urez je, kako se čini, u svim vučedolskim fazama imao značajnu ulogu, ne doduše kao duborez, ali ipak važniju, negoli se dosad pretpostavljalo. Naročito mi se čini, da je u ranoj fazi imao gotovo prioritet. Tada je brazdasti urez vrlo širok, očigledno po badenskom uzoru. On je dublji od badenskog, vrlo pažljivo izveden, kako to pokazuje niz ovdje objavljenih primjera (15, 23, 26, 27). Osobito finu izvedbu pokazuje jedan primjerak iz Neština (15) i jedan iz Lovasa (27). Jedan prije objavljeni primjerak vrča s dvije ušice iz Vinkovaca⁹⁹ ukrašen je nasuprot neobično finim, ali uskim brazdastim urezom, slično ljubljanskim primjercima. Za Slavoniju je i Srijem očigledno karakterističan baš široki brazdasti urez, jer je vinkovački vrč posve osamljena pojava.

Primjerci 39, 40 i 43, svi iz Erduta, pokazuju osrednju, a jedan primjerak iz Rume (10) već dosta slabu izvedbu.

Za razliku od ovih primjeraka, koji pokazuju raspon od izvrsne do osrednje i čak slabe izvedbe, fragmenti keramike iz Mitrovca prikazuju začudo lošu tehniku. Primjerci: 61, 64, 65, 68, 69 i 72 daju očigledan primjer snažnog pada, koji je doživjelo vučedolsko lončarsko zanatstvo. Ta rustikalna tehnika još je mnogo slabija od one, koja se javlja u Hrustovači¹⁰⁰.

Apatovački fragmenti, na kojima je brazdasti urez često zastupan, pokazuju pretežno osrednju ili slabiju izvedbu (83, 84, 87, 91, 93), a jedan fragment

(90) i prilično slabu. Većina navedenih fragmenata kombinira brazdasto s običnim urezivanjem (vrlo uočljivo na primjercima: 90 i 93). Upotrebljeni brazdasti urez prilično je uzak, zacijelo pod utjecajem ljubljanske grupe.

Specifičan primjer badenoidnog, ali vrlo primitivnog, iako širokog i plitkog brazdastog utiskivanja pokazuje fragment plitke zdjele iz Rume (11).

Izuzetni slučaj predstavlja već prije objavljena kupa na krstolikoj nozi također iz Rume (8), čijem se ukrasu može naći tehnička analogija na jednoj kupi na krstolikoj nozi iz Melka (Pielachmündung, Austrija)¹⁰¹. Na osnovu tih primjeraka Schmidt je stvorio svoj t. zv. »Melker Typus«¹⁰². Za razliku od primjerka iz Melka, koji je ukrašen otiskom vrpce, t. j. pravim vrpčastim ukrasom, naš primjerak je ukrašen lažnim vrpčastim ukrasom (Falschschnurverzierung), kakav je u to vrijeme bio uobičajen i u samoj vrpčastoj keramici. Ovdje se dakle očituje utjecaj vrpčaste keramike, ali kako su oba primjerka izuzetne pojave, ne može se tome davati neki naročiti značaj.

Obično urezivanje javlja se relativno rijeko. Manje dolazi samostalno (29, 38, 42, 63, 77, 80, 86). Većinom se javlja u kombinaciji s duborezom (1, 4, 25, 30, 73, 75, 79, 81, 89). Kao što je već spomenuto, obično i brazdasto urezivanje dolaze također zajedno. Kupa iz Opatovca sadržava takvu kombinaciju, a djelomično i duborez (20). Dva fragmenta iz Apatovca pokazuju opet prijelaz od običnog urezivanja k duborezu (88, 94), pa ih je teško svrstati bilo jednoj, bilo drugoj tehnici. Porubni ukrasi ispod usta izvedeni su gotovo isključivo običnim urezivanjem.

Duborez pokazuje naročito izraženu skalu kvaliteta, počevši od neobično finog i preciznog, gotovo minucioznog (sl. 3), pa do nevjerovatno grubog i rustikalnog izvođenja kakvo je već otprije poznato iz Hrustovače, a sada i iz Mitrovca (59, 62, 70, 71). Pritom se ocrtava čitav razvoj ove tehnike sa svim osobitostima u različitim fazama. Kombinacije tih osobina omogućit će nam da sagledamo izvjesne relativno kronološke odnose u Vučedolskoj kulturi. Kao što sam već istakao, vučedolski se duborez prema kvaliteti izvedbe može podijeliti na slijedeće grupe:

1. fini i precizni duborez prvorazredne izvedbe;
2. puni duborez od dobre do izvrsne izvedbe;
3. puni duborez grube izvedbe;
4. puni duborez vrlo grube i rustikalne izvedbe.

1. U prvu bi grupu od ovdje prikazanih predmeta spadao fragment plitke zdjele iz Surčina (3), a možda i fragmenti vrčica iz Vinkovaca (50) i kupe na nozi iz Draganluga (75), koji su izvedeni nešto manje pažljivo od prvog predmeta. U tu bi grupu također išlo nekoliko prije objavljenih predmeta. Među publiciranim a možda još više među nepubliciranim materijalom iz Vučedola (ugl. iz Streimova vinograda), utvrdio sam izvjestan broj predmeta, koji su naročito karakteristični za ovakvu duboreznu izvedbu¹⁰³.

2. Puni duborez od dobre do izvrsne izvedbe zastupan je naročito često u Vučedolu, gdje će osobito u materijalu iz Streimova vinograda naći niz izvrsno ilustrativnih primjera.

U grupu predmeta, koji su izvedeni znatno natprosječnom tehnikom, spadaju prije svega primjerci 1 i 54, koji se ističu zaista lijepom izvedbom. Prije publicirani materijal daje svakako potpuniju sliku¹⁰¹. Među tim predmetima naročito se ističe vrlo poznata prekrasna Schmidtova terina iz Vučedola (Schmidt, T. 36).

U grupu, koja prikazuje uglavnom materijal prosječne izvedbe, mogli bi ići fragmenti iz Bogdanovaca (48) i Bapske (18). Teže bi ovamo išao fragment iz Vukovara (36), a još teže kruškolika vaza iz Vučedola (34). Lončić iz Erduta išao bi ovamo bez poteškoća (39). Ovoj grupi pripada pretežni dio materijala iz Vučedola i manji dio iz Sarvaša. Ta je grupa inače vrlo obilno zastupana.

3. Puni duborez grube i nepažljive izvedbe predstavlja većinu predmeta iz Sarvaša (ovdje: 45, 47)¹⁰⁵. Naročito je tipičan fragment plitke zdjele (44). On izvrsno ilustrira ne samo opadanje tehnike, nego i degeneraciju samih motiva. Većina ovdje publiciranog materijala ide u ovu grupu, tako osim već spomenutih: 4, 5, 9, 49, 51, 52, 58. Ova je grupa također vrlo često predstavljena.

4. Puni duborez vrlo grube i rustikalne izvedbe, koji je bio prvi put upoznat tek na materijalu iz Hrustovače¹⁰⁶, a zatim i na nekim drugim lokalitetima Bosne (Zecovi¹⁰⁷) — kao što se ovdje vidi, nije samo specifična pojava perifernog bosanskog područja, na kojemu bi ona bila uvjetovana udaljenošću od matice, kao što se do sada mislilo, nego je opća pojava, karakteristična za jedno razdoblje Vučedolske kulture. Predmeti iz Mitrovcu (59, 60, 62, 66, 70, 73) uvjerljivo pokazuju rustikalnu tehniku kasnog vučedolskog duboreza. Ona ima svoju kvalitetnu paralelu u tehnici brazdagostog urezivanja s istog lokaliteta. U istu grupu spadaju još predmeti: 25, 24, 29, 55, 74, 82, 85. Vrlo je karakterističan i vrč iz Draganluga (74).

Ovako velike razlike u tehničkoj izvedbi, kao i u crtežu ornamenta, ne mogu biti plod slučaja, zanatske neujednačenosti ili individualnih sposobnosti ili nesposobnosti pojedinih proizvođača. Nije vjerojatno, da će se na jednom lokalitetu naći prvorazredni proizvodi, a kojih desetak kilometara dalje grubi ili čak rustikalno izvedeni, a još je manje vjerojatno, da bi proizvodi tako oprečnih kvaliteta bili istovremeno proizvedeni na jednom jedinom lokalitetu, na primjer Sarvašu. Ovakve pojave mogu imati jedino relativno kronološku podlogu.

Među vučedolskim predmetima u znatno se skromnijoj mjeri pojavljuje još jedna, odnosno dvije tehnike: to su tehnike *običnih i žigosanih uboda*. Obični se ubodi inače često javljaju kao sastavni elemenat duboreza i ovdje o njima ne će biti govora. Oni vrlo rijetko tvore samostalni ornament (16). To je inače češća pojava u nekim perifernim oblastima Vučedolske kulture, na primjer u Slovačkoj, gdje se mogu naći i analogije za jedini ovako ukrašeni predmet, koji je ovdje priploćen (16).

Žigosani ubodi služe obično kao dopunsko ukrašavanje i to gotovo isključivo praznih površina. Naši primjerci iz Sarvaša (45) i Bapske (17), kao i niz prije objavljenih fragmenata iz Vučedola ilustriraju primjenu ove tehnike¹⁰⁸. Ta je tehnika očigledno badenskog porijekla. — Žigosanje kotačićem pojavljuje se jedino u Hrustovači i za sada se ne može smatrati karakterističnim za ovu kulturu.

Na koncu se može još jednom istaknuti, da je duborez, kao što je već dugo poznato, dominantna tehnika vučedolskog ukrašavanja. Ono, što je ovdje u izvjesnom smislu novo, to je činjenica, da je pojava brazdastog urezivanja na području Slavonije i Srijema mnogo češća, negoli se do sada moglo zaključivati. Značajno je to, da brazdasti urez na nekim nalazištima ima čak i dominantnu ili jednakopravnu ulogu, na pr. u Lovasu, Erdutu i Mitrovcu. Značajna je također i pojava dva vučedolska lokaliteta u zapadnoj Hrvatskoj, od kojih Apatovac pokazuje dosta naklonosti prema Ljubljanskom barju.

O PORIJEKLU VUČEDOLSKOG UKRAŠAVANJA

Većina je pisaca pri postavljanju teorija o genezi Vučedolske kulture najvećim dijelom temeljila svoje teze na vučedolskom načinu ukrašavanja. Tako je — da navedem samo neka najvažnija mišljenja — C. Schuchardt smatrao Rössensku kulturu polazištem za rješavanje tog problema. On je čak donio niz posuda različitih, ali »srodnih« kultura »nordijskog porijekla« s motivom rozete tvrdeći, da je put kretanja tog motiva vodio od Rössena sve do Tirinsa¹⁰⁹. Donekle slično njemu, ali s drugačijom tendencijom, postupio je i M. Hoernes upotrebljavajući i upoređujući t. zv. »Rahmenstil«¹¹⁰. On smatra, da bi porijeklo tog stila trebalo tražiti u istočnoalpskom području odakle se on raširio i prema sjeveru i prema jugu¹¹¹. Childe opet traži porijeklo nekim vučedolskim uzorcima na Cipru¹¹². Schmidt slijedeći Schuchardta pridaje vučedolskom ukrašavanju izričito nordijsko porijeklo, dovodeći vučedolsku tektonsku ornamentiku prije svega u vezu s Megalitskom kulturom¹¹³. On napominje, da je Vučedolska kultura nastala (o tome je bilo govora i naprijed) od niza nordijsko-podunavskih elemenata, od kojih još navodi rössenske, vrpčasto-keramičke, a i neke sredozemne uzorke¹¹⁴. Slično postupa i kod analize ljubljanske grupe. Mondsee grupi daje, nasuprot, znatno jaču trakasto-keramičku podlogu¹¹⁵.

Govoreći prije svega o porijeklu triju glavnih tehnika vučedolskog ukrašavanja, može se reći, da obično i brazdasto urezivanje ne zadaju neke veće poteškoće. Obično urezivanje upotrebljavaju sve prethodne kulture, počevši od Starčevačke pa do Badenske, pa je ono prema tome bilo opće raširena pojava na ovom području. Brazdasto urezivanje pozna Badenska kultura i to u širokim kanalima, ali je obično dosta plitko izvedeno. Ono je naročito karakteristično za kasniju badensku fazu u našim krajevima¹¹⁶. Brazdasti urez pozna, kako se čini i Bapsko-lengyelska kultura. Na Sopotu kod Vinkovaca nađen je jedan fragment posude ukrašen trakom, koja je šrafirana primitivnom tehnikom brazdastog urezivanja, koja je ovdje bila gotovo još u začetku. Taj je primjerak međutim osamljena pojava. Ovu tehniku upotrebljava i Butmirska kultura¹¹⁷, što također ima značaja. U kasnoneolitskom i eneolitskom razdoblju ta je tehnika u izvedbi odgovarajućoj vučedolskoj bila naročito obiljubljena u Sedmogradskoj i jugozapadnoj Rumuniji (Kocofeni kultura)¹¹⁸. Ovakvu keramiku iz Sedmogradske Schroller naziva »Furchenstichkeramik«-om¹¹⁹. Velik broj ovakvih predmeta objavio je još 1904. godine M. Wosinsky¹²⁰. Na drugoj strani dosta suvremenih austrijskih grupa pretežno upotrebljava tu tehniku. Tako grupa Retz¹²¹ i grupa s lokaliteta Waltra-

höhle kod Jamma¹²², koje Pittioni stavlja u svoj ranonordijski sloj. Dosta veliki broj autora daje ovoj tehnici nordijsko porijeklo¹²³. Brazdasti urez također upotrebljavaju Badenska i Jaispitzka kultura u Moravskoj¹²⁴. Za ovu posljednju smatra Menghin, da se razvila iz vrpčaste keramike (Schnurkeramik)¹²⁵. Ima dosta vjerojatnosti, da je Vučedolska kultura primila brazdasti urez posredstvom badenske keramike. U kasnoj badenskoj, odnosno badensko-kostolačkoj fazi ovaj je način ukrašavanja vrlo mnogo u upotrebi. Ova mogućnost dolazi međutim u obzir jedino ako se dokaže, da je badensko-kostolačka faza starija od početka Vučedolske kulture, što bi moglo biti dovedeno u sumnju. Izvor, iz kojega je primljen brazdasti urez, već sam ranije označio kao vjerojatan: mislim, da ovdje dolazi u obzir najprije područje Sedmogradske, koje je bliže i u komunikacijskom smislu dohvatljivije, odnosno pristupačnije od istočnoalpskog područja¹²⁶. Na vezu sa Sedmogradskom ukazuju i neki drugi momenti, koji će biti spomenuti kasnije. J. Banner također napominje, da ova tehnika u Eadenskoj kulturi Mađarske »potječe iz sedmogradske eneolita, odnosno grupe iz Koložskorpád I.«¹²⁷. Mislim, da se ovo područje može smatrati također i izvorom tog načina ukrašavanja i za stariju — Butmirsku kulturu. Na veze između Butmirske kulture i područja Sedmogradske ukazao je A. Benac, te pri tome spominje i ovu komponentu kao jednu od onih, koje čine veze između dva spomenuta područja¹²⁸. Možda je čak najvjerojatnije, da je taj utjecaj istovremeno zahvatio i kostolačko i vučedolsko područje, t. j. sjevernu Srbiju i Srijem sa Slavonijom dolazeći od istoka prema zapadu.

Porijeklo duboreza u Vučedolskoj kulturi zadaje najviše poteškoća. O tome je dosta opširno govorio već prije J. Korošec¹²⁹ i nema potrebe za ponovnim izlaganjem tog problema. Svakako je neprihvatljivo Schmiđtovo mišljenje, da tehnike vučedolskog ukrašavanja potječu iz sjevernog i srednjeg njemačkog područja, pri čemu spominje i duborez¹³⁰. Mislim, da je ispravna Korošćeva pretpostavka o preuzimanju duboreza iz Rumunjske, vjerojatno preko Vodastra kulture. Duborez je u Rumunjskoj bio udomaćen već u vrijeme starije — Bojan A — kulture¹³¹.

Zapadnoslavonska trakasta keramika, koja čini jednu varijaciju lengyelske keramike i koja ima neke svoje naročito karakteristične oblike, poznaje u svojoj najkasnijoj fazi — zadržavajući te iste oblike — također duborez. Iz Hrnjevca (blizu Kutjeva) ima Arheološki muzej u Zagrebu jednu spljoštenu bombastu posudu ukrašenu motivom šahovske ploče i vijencem velikih trokuta — u duboreznoj tehnici (nepubl.). Ako se stratigrafski dokaže, da je ta zadnja faza zapadno-hrvatskog neolita starija od Vučedolske kulture — za što ima dosta vjerojatnosti — tada je riješeno pitanje direktnog preuzimanja ove tehnike, a i nekih motiva. U tom je slučaju ta grupa zacijelo bila posredna karika u preuzimanju duboreza između Rumunjske i Slavonije sa Srijemom. Neki motivi u toj zapadnoslavonskoj duboreznoj keramici napadno nalikuju na neke uzorke iz Rumunjske Bojan A kulture, koja je mnogo starija, ali je zato na svom području mogla imati i kasnijih odjeka.

O porijeklu pojedinih ukrasnih motiva još je teže donijeti određene zaključke. Tu je svakako potrebno, kao i pri promatranju oblika posuda, prije

svěga razmotriti odnose između Vučedolske i prethodnih domaćih i susjednih kultura.

Na prvom mjestu treba ispitati mogućnost utvrđivanja porijekla vučedolske ornamentalne koncepcije — zonalnog ukrašavanja (ili okvirnog ukr. — »Rahmenverzierung«, odnosno ukr. frizovima). Tu koncepciju gotovo isključivo upotrebljava mlađa Badenska kultura¹³². Donosim jedan fragment badenske zijeje iz Rume (13), na kojoj je primijenjena ovakva koncepcija, a upotrebljena tehnika brazdastog urezivanja i žigosanih uboda. Takva je keramika naročito karakteristična za spomenutu kasnobadensku ili badensko-kostolačku fazu istočne Slavonije i Srijema, dok je drugi krajevi, na primjer Mađarska ili Austrija, uopće ne poznaju. Kako su i zonalno ukrašavanje i žigosanje karakteristični za Butmirsku kulturu¹³³, mislim, da ne bi bilo pogrešno tražiti izvor u tom području. Bez obzira na to, da li je Vučedolska kultura primila ovu ukrasnu koncepciju preko badenske keramike ili ne, smatram, da bi se porijeklo zonalnog ukrašavanja moglo nalaziti u području Butmirske kulture. Kazetasta dioba ukrasne površine, koju vučedolska keramika također rado upotrebljava, dolazi i na butmirskim proizvodima¹³⁴. Okvirna dioba površine, ali ne u zonalnom smislu, kao i kazetiranje karakteristični su naročito za Potisku kulturu¹³⁵. Kako je zonalno ukrašavanje najtipičnije za kulturu zvonolikih pehara, vrlo često se nastojao naći baš u toj kulturi izvor zonalnog vučedolskog ukrašavanja (Benac, Willvonseder, Mozsolicz¹³⁶). No kako je po Miložiću u Češkoj, a to se može primijeniti i na Austriju i Mađarsku, kultura zvonolikih pehara nešto mlađa od Vučedolske kulture¹³⁷, mislim, da je time ova pretpostavka dovedena u sumnju. — Zonalnom podjelom ukrasne površine služi se ponekad i Vinča¹³⁸, a također i Jordansmühlska grupa¹³⁹. Sa Sopota kod Vinkovaca (kasna Bapsko-lengyelska kultura) potječe nekoliko fragmenata keramike ukrašene u zonalnoj podjeli površine, tehnikom dubokog i širokog urezivanja u kombinaciji s ubodima (nepubl.). Ovakav način ukrašavanja zasad je u okviru Bapsko-lengyelske kulture rijetka pojava. Izvjesnog je utjecaja ovdje mogla imati i zapadnohrvatska trakasto-keramička grupa, koja ponekad dosta podsjeća na jordansmühlsku. Čini se, da se i ona djelomično služila zonalnom podjelom površine (materijal je još neispitan). Prema tome nam, ako zaista nemamo posebnu želju, da zalazimo čak na rössensko ili megalitsko područje, ostaje kao najvjerojatniji izvor zonalne koncepcije ukrašavanja Butmirska kultura, a za kazetiranje vrlo vjerojatno utjecaj mlade Potiske kulture¹⁴⁰.

Poseban je problem izvor porijekla rozete uključujući i t. zv. sunčani krug. Prilično sličan uzorak iz okvira sigurno starijih grupa, poznat je jedino iz područja Wietenberške kulture u Sedmogradskoj¹⁴¹. S obzirom na vodene putove ta je udaljenost, kako sam već gore spomenuo, vrlo lako prihvatljiva, te postoji mogućnost, da je zajedno s brazdastim urezom i duborezom i ovaj motiv došao iz Erdelja, odnosno zapadne Rumunjske. Nisam sklon da prihvatim tezu o sjevnom porijeklu rozete, prije svega radi udaljenosti, a zatim, što su eventualni posrednici iz alpskog područja (Mondsee i Attersee) po svemu sudeći mlađi od početka Vučedolske kulture.

Motiv romba vrlo je čest u Butmiru¹⁴², a također i šahovske ploče¹⁴³. Ova drugi uzorak rado upotrebljava i Badenska kultura¹⁴⁴, koja je mogla poslužiti opet kao posrednik. Motivom šahovske ploče koristi se i Vodastra-kultura¹⁴⁵, te bi se i ovdje mogao tražiti izvor porijekla.

Različiti trokutasti motivi zacijelo su preuzeti iz Badenske kulture, koja se njima služi u vrlo velikoj mjeri. Na badenskim predmetima trokuti su obično ispunjeni bilo šrafiranjem¹⁴⁶, bilo mrežom¹⁴⁷, bilo ubodima, kako to vidimo na jednom fragmentu iz Rume (12). Primjer takvog naslijeđenog badenskog ukrašavanja pokazuje kupa na nozi iz Sotina (30), a poznat je i jedan prije objavljeni primjerak iz Vinkovaca¹⁴⁸. Trokutasti se motivi inače naročito rado upotrebljavaju u razdoblju kasnog neolita i eneolita.

Za inače rijedak primjerak vrpčastog ukrašavanja kupe na nozi iz Rume (8) može se prihvatiti utjecaj vrpčaste keramike (Schnurkeramik).

Niz ostalih motiva, čije je bogatstvo tako karakteristično za Vučedolsku kulturu, treba pripisati velikoj sposobnosti i izuzetnom stvaralačkom talentu (bez pretjerivanja) vučedolskih proizvođača.

Inkrustacija je vjerojatno zajedno s ostalim tekovinama rumunjsko-erdeljskog područja također prispjela iz tog izvora bilo neposredno, bilo preko posrednika.

Općenito uzevši, možemo zaključiti, da su pri formiranju načina ukrašavanja Vučedolske kulture veliki značaj imali Butmirska kultura i erdeljsko-rumunjski kompleks, a i Badenska kultura kao posrednik, jer je i ona sama bila samo konglomerat različitih prerađenih utjecaja. Bapsko-lengyeljska kultura sa svojim pretežno monohromnim i neukrašenim posuđem nije ovdje mogla dati gotovo ništa. No svu ostalu bogatu umjetno-obrtničku djelatnost treba, kao što sam rekao, pripisati sposobnostima i fantaziji, a ne eklektičkoj spretnosti domorodačkog stanovništva u jednom vremenu, kada je postalo »modom«, da se posuđe ukrašava što bogatije.

KRONOLOGIJA VUČEDOLSKE KULTURE

Na osnovu stilskih osobina i kvaliteta izvedbe, što je djelomično uočio i R. R. Schmidt i dao tome izvjesnu kronološku značajku¹⁴⁹, može se Vučedolska kultura podijeliti na 4 faze, koje sam već naprijed spomenuo, a o kojima sam već pokušao govoriti pri publiciranju vinkovačkog i hrtkovačkog materijala¹⁵⁰. Spomenute bi faze bile ove:

1. Rana
2. Zrela
3. Faza opadanja ili sarvaška
4. Faza degeneracije ili hrustovačko-mitrovačka, odnosno kraće hrustovačka.

1. *Rana faza* Vučedolske kulture odlikuje se najpažljivije ukrašenim predmetima. Pretežno je upotrebljen uski fini duborez i izvrsno izvedeni brazdasti urez, a djelomično i standardni duborez prvorazredne izvedbe. Čini se, da brazdasti urez ima dominantnu ulogu u toj fazi. Fini se duborez vjerojatno javlja

tek nešto kasnije, a standardni tek na prijelazu prve faze u drugu. Pretežno se upotrebljavaju jednostavni motivi: trokuti, odnosno vijenci trokuta i rozete i to jednostavne. Oblici su isti kao i za ostale faze, jer se direktno oslanjaju na bapsko-lengyelske. Ova faza nema među nalazištima svog tipičnog predstavnika, kao ostale faze, te je stoga u priličnoj mjeri nedovoljno ocrtana.

Od ovdje prikazanih predmeta išli bi ovamo slijedeći: 3, 15, 26, 27, 28, 50 i 75. Poznat je i manji dio predmeta s prije publiciranih lokaliteta¹⁵¹, a iz Vučedola (Streimov vinograd) ih ima još dosta nepubliciranih.

2. *Zrela faza* predstavljena je većinom predmeta iz Vučedola, bilo iz bivšeg Streimovog vinograda, bilo s Graca. To su primjerci ukrašeni punim duborezom dobre do izvrsne izvedbe, prosječnim do vrlo dobrim brazdastim i običnim urezivanjem. To je ustvari dosad poznati reprezentativni materijal Vučedolske kulture.

Od naših predmeta pripadaju ovoj fazi: 1, 18, 20, 23, 35-A, 36, 39—43, 48, 52, 54, 79, 80, 86, 89, 91 i 93. Ponekad je teško lučiti materijal ove i prve faze.

3. *Faza opadanja* ili *sarvaška faza* predstavljena je većinom predmeta iz Sarvaša, od kojih su naročito karakteristični oni, koje je iskopao Schmidt. Modelacija posuđa još uvijek je na visini, ali je ukrašavanje nepažljivo, a tehnička izvedba gruba. Kao i u drugoj fazi prevladava duborez. Kod izvjesnih motiva javlja se već degeneracija.

Među publiciranim predmetima velik broj pripada ovoj fazi. To su: 4, 5, 7, 9, 10, 14, 29, 30, 34, 38, 44—47, 49, 51, 58, 81, 87, 88, 90, 92 i 94.

4. *Faza degeneracije* ili *hrustovačko-mitrovačka*, odnosno kraće: *hrustovačka faza* bila je do sada poznata jedino s lokaliteta u Bosni (Hrustovača, Zecovi). To je najkasnija faza Vučedolske kulture, a karakterizira ju često nepažljivo modelirano posuđe, vrlo grubo ili čak rustikalno ukrašeno uobičajenim tehnikama. Značajna je za ovu fazu ponovo jednakopravna upotreba brazdastog urezivanja. Nakon bosanskih nalazišta poznata su sada i iz Slavonije i Srijema s keramikom tog tipa. Pri tome je vrlo značajan lokalitet Mitrovac, koji gotovo isključivo pripada ovoj fazi, jer ima samo jedan predmet (58), koji pripada prethodnoj.

Predmeti ove faze jesu: 24, 25, 55, 59—73, 74, 77, 82 i 85.

Prve dvije faze čine jednu veću cjelinu, a druge dvije (3 i 4.) drugu, mlađu grupu, tako da bi se Vučedolska kultura mogla generalno podijeliti na stariju i mlađu.

R.R. Schmidt spominje u Vučedolu dva vučedolska građevna sloja, koje međutim ne ilustrira dovoljno potpuno slikovnim materijalom (predmetima)¹⁵². Očigledno je međutim, da oba sloja pripadaju istom razdoblju, t. j. 2. fazi Vučedolske kulture, jer nema bitnijih razlika u materijalu ova dva sloja. Potrebno je još naglasiti, da je samo naselje na Vučedolu (Streimov vinograd) dalo i dosta materijala 1. faze, dok je taj materijal s Graca vrlo malobrojan. Iz toga se može zaključiti, da je samo naselje bilo u razdoblju Vučedolske kulture duže i prije u upotrebi od zbjega na Gracu. Stoga bi to naselje moglo dati uvjerljiviju stratiografsku dokumentaciju.

Spominjući ovdje Badensku kulturu potrebno je naglasiti, da se ona može podijeliti na dvije faze i to: a) stariju badensku, koju karakteriziraju dobro poznati predmeti ukrašeni kaneliranjem, urezanim ukrasima i žigosanim ubodima, Ona je lijepo predstavljena badenskim predmetima iz Vučedola (izuzev one iz jame II G 1.). b) mlađu badensku, odnosno badensko - kostolačku fazu, koju karakteriziraju fino žigosani ukrasi (često i valjčićem), brazdasto utiskivanje, brazdasto i obično urezivanje. Ona je dosad na području Slavonije i Srijema nešto bolje upoznata jedino u Hrtkovcima¹⁵³.

Prva i djelomično druga (u odnosu prema Srbiji i djelomično treća) faza Vučedolske kulture po svemu sudeći vremenski paralelne sa badensko-kostolačkom fazom. Milošić navodi na dva mjesta, da su se u Vučedolu i Sarvašu kostolački predmeti našli u mlađem badenskom, a u Vučedolu i u starijem vučedolskom sloju¹⁵⁴.

Istovremena pojava badensko-kostolačkih i vučedolskih predmeta dogodila se i na Gomolavi u Hrtkovcima. R. Rašajski ističe, da se tamo iz jednog zajedničkog sloja nije dala stratigrafski izdvojiti posebno vučedolska, badenska i kostolačka keramika¹⁵⁵. Vučedolska keramika iz Hrtkovaca pretežno pripada zreloj fazi ove kulture. Lako je moguće, da je takav slučaj i u Lovasu, gdje se također pojavljuju sve tri, odnosno dvije grupe: vučedolska (i to rana i kasna) i badensko-kostolačka. Jednom pokusnom sondom, možda baš u Lovasu, dao bi se taj problem bolje i preciznije osvijetliti. — Najstarija badenska keramika javlja se već u Bapskoj na dubini od 4,5 — 3,0 m¹⁵⁶. Ona je po svemu sudeći pomiješana s kasnom lengyelskom i zacijelo nije prijelazni stupanj od Bapsko-lengyelske k Badenskoj kulturi, kako se o tome vrlo dvojbeno izrazio J. Banner¹⁵⁷. U dubini od 4 — 2 m nalazi se i keramika s crveno slikanim uzorcima. Prema tome bi na istoj dubini imali lengyelsku bojanu keramiku i po Schmidtu nazvanu protobadensku keramiku. Banner smatra, da je ta »protobadenska keramika« ustvari ranija badenska keramika i da se tu ne radi ni o kakvom prijelaznom stupnju. Na osnovu svega toga može se zaključiti, da su kasna Bapsko-lengyelska kultura i rana Badenska kultura bile djelomično istovremene.

Temeljni oblici vučedolske keramike, kao što smo vidjeli, vežu se neposredno uz Bapsko-lengyelsku kulturu. Utjecaji Badenske kulture, koja je po opće prihvaćenoj kronologiji prethodila vučedolskoj, nisu bili bitni i čak su relativno slabi. Kao što sam već naprijed objasnio, ovo se može protumačiti jedino neposrednim kontaktom Bapsko-lengyelske i Vučedolske kulture, koja je ustvari njen direktni nastavljač i s kojom stoji u organskoj vezi. Vučedolska je kultura zapravo zbog utjecaja sa strane izmijenjena Bapsko-lengyelska kultura. Prema tome između ove dvije kulture u genetskom i kronološkom smislu vjerojatno ne će stajati nikakva druga kultura, pa ni Badenska. Na osnovu toga mislim, da bi trebalo podignuti gornju granicu vučedolske kronologije na oko 1950. godinu prije n. e., a u isto vrijeme staviti i završetak Bapsko-lengyelske kulture.

Ostaje problem Badenske kulture. Njeno se postojanje kao samostalne kulture u rasponu od o. 2050. do o. 1900. godine na ovom, kao i na susjednim područjima, ne može negirati. Držim vjerojatnim, da se Badenska kultura

djelomično uklopila, odnosno infiltrirala kao strani element na slavonsko-srijemsko tlo, ne uspijevajući u sebi utopiti sve centre Bapsko-lengyelske kulture, koji su se i dalje razvijali. Na taj je način došlo do *paralelne egzistencije* prvo Badenske i Bapsko-lengyelske kulture, a potom i Badenske s Vučedolskom kulturom. Badenska kultura je vjerojatno nastala negdje na panonskom prostoru (ili možda u blizini njega) i odavde prodirala između ostaloga i u Srijem i Slavoniju — rasplinjujući se na tom golemom panonskom području, zbog čega je logično dolazilo do slabljenja na perifernim dijelovima, pa tako i u Slavoniji i Srijemu. Zahvaljujući tome Vučedolska je kultura i mogla da se razvija, da u fazi slabljenja Badenske kulture počne bujati i da kasnije u naponu snage izvrši ekspanziju i prema mađarskom području. Slavonija i Srijem nisu nikada bili tako gusto naseljeni badenskim stanovništvom, kao na primjer susjedno mađarsko područje između Blatnog jezera i Dunava ili još sjevernije u mađarsko-slovačkom podunavskom prostoru¹⁵⁸. To sve ukazuje na periferni značaj slavonsko-srijemske Badenske kulture. Badenska kultura na tom našem području čak nije ni uspjela sačuvati za trajanja svoju čistoću, pa je ovdje nastao jedan specifičan oblik kasne badenske keramike, koja se pojavljuje kao t. zv. kostolački materijal, pa je stoga i možemo nazvati badensko-kostolačkom fazom. Ta modificirana varijacija, u kojoj kao tehnike ukrašavanja prevladavaju fino žigosanje i brazdasti urez, čini se, da je nastala pod nekim trećim i četvrtim utjecajem, možda iz Sedmo-gradske i Butmira.

U Vučedolu, t. j. na »Gracu«, materijal je te grupe vrlo malobrojan, a nađen je samo u jami II G 1. U istoj jami nađen je i primjerak t. zv. viseće činije¹⁵⁹. Kostolački materijal, za koji navodi Miložić, da se našao u Vučedolu i Sarvašu u badenskom i vučedolskom sloju, Schmidt ne donosi¹⁶⁰. Sav ostali materijal pripada ranijoj badenskoj fazi. Njen stratigrafski položaj uvjerljivo pokazuje, da je ona starija od zrele vučedolske faze. Kako se ovdje radi već o kraju te ranije badenske faze, što pokazuje pojava kostolačkog i doduše vrlo malobrojnog žigosanog badenskog materijala, može se pretpostaviti s priličnom vjerojatnošću, da je konac badenskog razdoblja u Vučedolu djelomično istovremen s ranom vučedolskom fazom (I.). Početak rane vučedolske faze mogao bi biti paralelan s početkom badensko-kostolačke faze, čiji će početak zacijelo biti istovremen s početkom kostolačke faze u Srbiji. Prema tome se badensko-kostolačka faza može datirati u nešto sužene okvire, koje je postavio Miložić za Kostolačku kulturu¹⁶¹. Njen završetak je naime morao biti viši od završetka čiste kostolačke grupe u Srbiji, jer se kostolački materijal našao samo u starijem sloju vučedolskog razdoblja u Vučedolu¹⁶². To je moglo prema tome uslijediti negdje polovinom zrele (druge) vučedolske faze.

Donja granica Vučedolske kulture morat će se spustiti nešto niže od granice, koju je postavio Miložić. Razlog tome je pojava kasne, hrustovačko-mitrovačke faze Vučedolske kulture. Ova faza, kao što sam već spomenuo, zahvata već i brončanodobno razdoblje na ovom području. Mislim, da ta donja granica uglavnom ne će ići ispod 1700. godine prije n. e. Prema tome bi trajanje Vučedolske kulture ispunjavalo vremenski raspon od oko 1950. do oko 1700. god. Vremenske granice između pojedinih vučedolskih faza ne mogu se za sada po-

uzdanije odrediti, ali je najvjerojatnije, da su sve faze imale približno jednako trajanje, osim, što su možda prva i zadnja bile nešto kraćeg vijeka.

Kao što je naprijed rečeno, Vučedolska kultura je relativno kasno započela ekspanziju prema susjednim područjima. — U južnomadarsko područje prodršla je tek negdje u 2. i 3. fazi. Slovačku je zahvatila još kasnije, sudeći bar po materijalu s toga područja, koji će pretežno pripadati zadnjoj fazi. U isto vrijeme izvršen je prodor i u susjedni bosanski prostor. U zapadnoj sferi glavnog područja Vučedolske kulture — međurječja Save i Drave — stvarala se paralelno razvoju u Slavoniji i Srijemu — Ljubljanska grupa ove kulture. Ona je imala svoja specifična razvojna obilježja, koja su bila uvjetovana djelomično perifernim položajem, a djelomično utjecajima sa strane, odnosno iz susjednog alpskog područja. Djelomično je pod utjecajem vjerojatno 2. i 3. faze Vučedolske kulture nastala zacijelo i Mondsee-grupa. Ona bi mogla biti istovremena uglavnom sa Sarvaškom fazom.

Iz gore izloženoga može se izvesti slijedeća relativno-kronološka tabela:

	Slavonija i Srijem	Sjev Srbija
2100	Bapsko-lengyeljska kultura	Vinča D
2000		Starija Badenska kultura
1900	Vučedolska 1. faza	Mlađa Badenska ili Badensko-kostolačka kultura (faza)
	Vučedolska 2. faza	
1800	Vučedolska kultura 3. faza	
	Vučedolska 4. faza	
1700	Toszeg A	

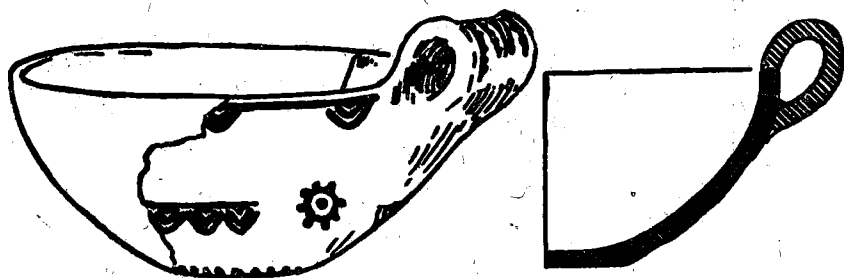
ZAKLJUČAK

Vučedolska se kultura sa svojim oblicima posuda nadovezuje, odnosno priključuje poznatim neolitskim kulturama u sklopu t. zv. »trakaste keramike, koja je u osnovi balkansko-maloazijskog porijekla. Njeni vodeći oblici mogu se sresti u svim kulturnim centrima tog velikog prostora uključujući i neka susjedna područja, počevši od Lengyela, Bapske i Butmira do Vinče, Erösda, Cucutenia i čak Tripolja. To su prije svega kruškolike vaze i razni bikonični oblici. Tim je naglašena izrazita neolitska i domaća osnova Vučedolske kulture. Duh novog načina ukrašavanja, u kojemu je inkrustacija igrala glavnu ulogu, donijelo je novo vrijeme — eneolit.

Prikazani je materijal kvalitetnom raznolikošću tehničke izvedbe pokazao, da ga možemo grupirati i vremenski razlikovati. Pritom su neki već poznati centri — Vučedol, Sarvaš i Hrustovača — postali nosioci različitih faza Vučedolske kulture. Njima se kao izraziti predstavnik najmlađe faze priključio i Mitrovac u Slavoniji. Prva faza je najslabije predstavljena, ali se čini, da je zasad ipak najbolje zastupana u Lovasu, koji bi mogao biti njen predstavnik. Neka nalazišta — iako se ovdje radi pretežno o slučajnim nalazima — pokazuju uglavnom kratki vijek svog trajanja (Ruma, Erdut, Mitrovac, Apatovac). Neki drugi lokaliteti dali su opet vremenski vrlo različit materijal ove kulture, iz čega se može zaključiti, da su bili znatno dužeg vijeka (Lovas, Vinkovci, Draganlug).

Ispitivanje porijekla Vučedolske kulture i odnosa prema prethodnim i suvremenim domaćim i susjednim kulturama, dalo je mogućnosti za drugačiji uvid u bit problema geneze od onoga, koji je do sada bio najčešće zastupan. Taj isti postupak omogućio je i donekle drugačije postavljanje vremenskih okvira, u kojima se razvijala ta kultura.

Dalje ispitivanje vučedolskih nalazišta dat će svakako sigurnije kronološke i genetičke podatke, te će tada i ovdje iznesene postavke biti pouzdanije potvrđene ili odbijene.

Kupa s drškom iz Vučedola — 35a; $\frac{2}{3}$ nar. vel.
(*Henkelschale aus Vučedol* — 35a; $\frac{2}{3}$ nat. Gr.)

KRATICE ZA NAJVAŽNIJU NAVEDENU LITERATURU

- Schmidt R. R. Schmidt: Die Burg Vučedol, Zagreb, 1945.
- CVA 1. V. Hoffiller: Corpus vasorum antiquorum, Yougoslavie, Fasc. 1. Paris, 1934.
- CVA 2. V. Hoffiller: Corpus vasorum antiquorum, Yougoslavie, Fasc. 2. Beograd, 1936.
- CVA 3. N. Vulić - M. Grbić: Corpus vasorum antiquorum, Yougoslavie, Fasc. 3. Beograd, 1937.
- Korošec J. Korošec: Pećina Hrustovača, novi lokalitet slavonske kulture, Glasnik DMS, N. S., sv. 1. Sarajevo, 1946.
- Korošec K. Z. J. Korošec: Nove priloge k datiranju »slavonske« kulture v Jugoslaviji, Kazarovljevi zbornik (Ephem. IAB, XVI), Sofija, 1950.
- Benac A. Benac: Završna istraživanja u pećini Hrustovači, Glasnik ZMŠ, N. S., sv. III. Sarajevo, 1948.
- Ložar R. Ložar: Študije o ljubljanski keramiki, Glasnik MDzS, god. XXII, sv. 1—2. Ljubljana, 1941.
- Mitt. M. Hoernes: Funde verschiedener Altersstufen aus dem westlichen Syrmien, Mittheilungen dPC, sv. I, br. 5. Wien, 1901.
- Novotny B. Novotny: Slavónska kultúra v Československu, Slovenská archeológia, sv. III., Bratislava, 1955.
- Willvonseder K. Willvonseder: Funde des Kreises Vučedol - Laibach in Oesterreich, Serta Hoffilleriana, Zagreb, 1940.
- Mozsolics A. Mozsolics: Die Vučedolkultur in Ungarn, Serta Hoffilleriana, Zagreb, 1940.
- Banner J. Banner: Die Péceler Kultur, Archaeologia Hungarica, SN, XXXV., Budapest, 1956.
- Childe G. Childe: The Danube in Prehistory, Oxford, 1929.
- Hoernes - Menghin M. Hoernes - O. Menghin: Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, Wien, 1925.
- Schuchardt C. Schuchardt: Alteuropa; zweite Auflage. Berlin - Leipzig, 1926.
- Tompa F. Tompa: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912 — 1936. 24/25 BRGK. Berlin, 1937.
- Patay P. Patay: Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn, Diss. Pann. ser. II. 13. Budapest, 1938.

- Pittioni: Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien, 1952.
- Vinča: M. M. Vasić: Preistoriska Vinča, I—IV, Beograd, 1932—1936.
- Butmir: Hoernes - Fiala - Radimsky: Butmir, Wien, 1895 i 1898.
- Wosinsky: Die inkrustierte Keramik der Stein- und Bronzezeit, Berlin, 1904.
- Milojčić: V. Milojčić: Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südost-europa, Berlin, 1949.
- Kostolac: V. Milojčić: Funde der Kostolacer Kultur in der Sammlung des Vorgeschichtlichen Seminars in Marbg./Lahn, P. Z. XXXIV/V, 1949/50, Berlin 1953., str. 151 i d.
- Buttler: W. Buttler: Der donauländische und der westliche Kulturkreis der jüngeren Steinzeit. Handbuch der Urgeschichte Deutschlands, Band 2., Berlin - Leipzig, 1938.
- Vinkovci: S. Dimitrijević: Vučedolska nalazišta na području grada Vinkovaca, Arheološki vestnik VII/4., Ljubljana, 1956. (u štampi).
- Hrtkovci: S. Dimitrijević: Prehistorijski nalazi sa Gomolave u Hrtkovcima, Zbornik Matice srpske, sv. 15., Novi Sad (u štampi, izići će vjerovatno u 1957. godini).

BILJEŠKE

1. Schmidt.
2. CVA 1. i 2.
3. U Vučedolu je naden lijep broj terina: Schmidt, Textb. 51, 1—4, T. 35, 3, 5, 6; 36; 37, 1.
4. Schmidt, Textb. 51, 4; 52, 1—4; T. 37, 2—5; 38, 1—7.
5. Schmidt, Textb. 53, 1—2; T. 38, 8; 39, 1—4; CVA 1. Pl. 12, 13 i t. d. Sarvaš, nepubl.-cirano.
6. Korošec, T. XIV; Benac, T. X.
7. Schmidt, T. 37, 1, str. 85.
8. Schmidt, T. 39, 8; Textb. 54, 2, a naročito: CVA 1. Pl. 7, 6.
9. CVA 2. Pl. 5, 7.
10. Schmidt, T. 40, 1, 2. CVA 1. Pl. 7, 1—2.
11. Wosinsky, T. XVIII, 1, 2.
12. CVA 1. Pl. 30, 2. Vinkovci, T. VII, 1. Mozsolics, T. III, 5.
13. CVA 1. Pl. 6, 6; 5, 11. CVA 2. Pl. 7, 10.
14. Novotny, sl. 7.
15. CVA 1. Pl. 6, 2; 8, 3a.
16. CVA 1. Pl. Pl. 30, 1. CVA 2. Pl. 8, 19. Za krstoliko-pandžasti oblik: CVA 1. Pl. 6, 1, 3.
17. CVA 1. Pl. 6, 5.
18. Korošec, T. XV, 12. Slične noge su karakteristične za Bapsku: Schmidt, Textb. 72, 1.
19. Novotny, sl. 6; T. I—III, i t. d.
20. Vinkovci, T. V, 1.
21. Tompa, T. 19, 2 i 11.
22. A. Stocky: Pravek zeme Česke, I dio, Prag, 1926. T. CXI, 14; CXVII, 4; CXVIII, 10, 12.
23. Stocky o. c. T. CXI, 14; CXVIII, 2; CXX, 7, 9.
24. Novotny, sl. 11; T. II, 2; III, 1; VIII, 1.
25. Schmidt, Textb. 50; T. 35, 2; 37, 7.
26. Schmidt, Textb. 70, 10 i djelomično: 11. M. Wosinsky: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, sl. 3 i djelomično 173. Iste posude iz Lengyela donosi i Childe u: The Dawn of European Civilization, sl. 50, 3—4.
27. Schmidt, T. 35, 1.
28. Schmidt, Textb. 49, 1; T. 34, 1; Childe, sl. 116.
29. Ložar, sl. 3—5. Childe, sl. 118.
30. CVA 2. Pl. 1, 3.
31. Benac, T. XIII, 2.

32. Schmidt, T. 31, 3; CVA 1. Pl. 3, 1, 2, 6, 8. CVA 2. Pl. 4, 2.
33. Schmidt, T. 32, 4.
34. Mitt. sl. 4.
35. Childe, sl. 119. Hoernes - Menghin, str. 345, sl. 2 i 6; 347, 2, 7.
36. CVA 1. Pl. 6, 7, predstavlja jedan sličan, ali već razvijeniji oblik.
37. CVA 2. Pl. 3, 6.
38. Korošec, T. IX, 4, 5.
39. Vinkovci, T. IV; X, 1.
40. Banner, T. LXIX, 9; XCII, 22; CXIII, 22, 25 i naročito 26.
41. Mitt. sl. 7, 8. CVA 2. Pl. 7, 12. Schmidt, Textb. 82, 6.
42. Schmidt, T. 42, 1. CVA 1. Pl. 8, 4, 5. CVA 2. Pl. 4, 3.
43. CVA 1. Pl. 9, 15—18, 20—27; 10, sve CVA 2. Pl. 4, 4.
44. Schmidt, T. 41, 3; 42, 3. CVA 1. Pl. 8, 1, 2. CVA 2. Pl. 4, 1. Wosinsky, T. XVIII, 14.
45. Vinkovci, T. III, 2.
46. Schmidt, T. 42, 5—7. o. c. T. 42, 9. o. c. T. 43, 4. o. c. T. 43, 2, 3; CVA 1. Pl. 1, 2, 8.
47. Schmidt, T. 42, 2.
48. Vinkovci, T. XIII, 4.
49. Schmidt, T. 50, 1.
50. Schuchardt, str. 153.
51. Schmidt, str. 100. i 101.
52. Pittioni, str. 125., 177., 232. i dalje.
53. Miložčić, str. 84.
54. Hoernes - Menghin, str. 758.
55. Ložar, str. 34.
56. G. Wilke, Vučedol; Reallexikon der Vorgeschichte (Ebert), Bd. 14, 1929, str. 223.
57. P. Reinecke: Vučedol, Vinča und Altheim - Remedello, Serta Hoffilleriana, str. 37.
58. Childe, str. 212.
59. Childe, str. 214.
60. Hoernes - Menghin, str. 328.
61. Hoernes - Menghin, str. 341. i 354.
62. Patay, str. 24.
63. Tompa, str. 60.
64. Benac, str. 32. i d., zatim str. 36. i d.
65. Willvonseder, str. 21 i d.
66. Mozsolics, str. 27.
67. Korošec, str. 16. i d.
68. G. Childe: The Dawn of European Civilization, IV izd., London, 1917., str. 292.
69. Novotny, str. 42. (I. stupac).
70. Buttlerovo mišljenje navodim prema Banneru, koji ga citira (Banner, str. 179, bilješka 294. W. Buttler, V. Hoffiller: Vučedol. (Prikaz) Germania XX (1936), str. 209 - 211.
71. Vinča IV, sl. 74c).

72. CVA 3. Pl. 10, 4. Bikonične lončice pozna i Vinča: Vinča IV, sl. 74b), 72i), a također i Jordansmühlska grupa bapsko-lengyelske kulture (Buttler ju po starijoj, Tompinoj diobi stavlja u okvir Potiske kulture): Stocky, Pravek zeme Češke, T. LX. 5; Buttler, T. 9, 10.
73. Nekoliko takvih primjeraka nađenò je i u močvarnom području kod Vukovara, gdje se ukrštavaju Vuka i željeznička pruga Vukovar - Rača. Schmidt je nedovoljno poznavajući oblike Bapsko - lengyelske kulture na osnovu tih predmeta stavio ovaj lokalitet u razdoblje Vučedolske kulture (Schmidt, str. 145.). Predmeti su monohromni i neukrašeni.
74. Vinča IV, sl. 121 a) c).
75. Vidi bilješku 26. Iz istog je izvora taj oblik zacijelo primila i Butmirska kultura.
76. CVA 1. Pl. 5, 5. U kaneliranju ove posude uočljiv je vinčanski utjecaj vrlo uvjerljivo.
77. Schmidt, T. 25, 5, 6.
78. Schmidt, Textb. 70, 13.
79. Korošec, T. XV. 12.
80. Banner, T. XXXVIII, 25; LIX, 10; LXXXIX, 42.
81. Vinča IV, sl. 63, a i 64b).
81. a) Za Erösd: Childe, sl. 61 lijevo i Child, sl. 61 lijevo i Childe, Dawn..., sl. 68, 2. Za Cucuteni: H. Schmidt, Cucuteni, T. 7, 3, 4; Formentafel A, 8 a-c).
82. Schmidt, Textb. 71., 6. Taj oblik ima i Jordansmühlska grupa: Stoky, Pravek..., T. LVII, 6., a i Vinča: Vinča IV, str. 41., sl. 53.
83. Banner, T. LXXXI, 5; CX, 4.
84. Banner, T. LXXVIII, 9.
85. Banner, T. XXIX, 17.
86. Schmidt, T. 42, 9. Banner donosi niz zdjela s pregradom, ali su one posve drugačijeg oblika.
87. Banner, T. XXIII, 35; XXIV, 51; LIX, 8 i t. d. Svi su ovi badenski primjerci međutim dosta duboki.
88. Schmidt, T. 26, 9. Ovaj badenski primjerak nađen je u jami II G 1 s primjercima kasnije badenske keramike (str. 32), te bi mogao pripadati prijelazu ranijeg u kasnije badensko razdoblje.
89. Banner, T. LXIX, 9; XCII, 22; CXIII, 22, 25 i naročito 26.
90. Vinča IV, str. 58, sl. 81. Jedan nešto drugačiji oblik bikonične amfore u Vinči je znatno češći - Vinča IV, str. 40, sl. 49 (493, 492), str. 117, sl. 194 (1433) - a također i u jordanismühlskoj keramici - Stocky, Pravek..., T. LVIII, 5, 6; LIX, 16. Taj drugi oblik je inače karakterističniji za Ljubljansku grupu.
91. Buttler; T. 6, 16; 7, 6. Stocky: Pravek..., T. XXVII, 5; XXX, 2; XXXII, 6.
92. Vinkovci; Hrtkovci; na oba sam mjesta pokušao analizirati razlike u tehničkoj izvedbi, dajući toj pojavi kronološki značaj.
93. Schmidt, str. 149.
94. Schmidt, str. 91. i dalje.
95. Usporedi sl. 79-81, 86, 87, 91 i 93 sa Hoernes-Menghin, str. 343, 7; 345 i 347.
96. Schmidt, T. 35, 1; 46, 4. CVA 1. Pl. 10, 14; 27, 3; 28, 12; 31, 1-3. CVA 2. Pl. 4, 4.
97. Schmidt, T. 41, 2.
98. Schmidt, T. 37, 1; 40, 1-3; 41, 1.

99. Vinkovci, T. IV.
100. Benac, T. V, 6-9; VI, 1; str. 14, i d.
101. Willvonseder, T. I, 5, 6. Pittioni, sl. 160.
102. Schmidt, str. 148.
103. CVA 1. Pl. 21, 8, 22, 23; 25, 8; 28, 10 (slab crtež), 28; 29, 22; 31, 18, 35, 2; a i Pl. 6, 8. Schmidt, T. 46, 8 (nažalost je tu slaba reprodukcija).
104. CVA 1. Pl. 31, 1-3 naročito su lijepo izvedeni, zatim Pl. 6, 4; 8, 1; 14, 23; 28, 1, 3, 16, 24; 29, 6 i t. d.
105. CVA 2. Pl. 4, 1, 3, 5; 5, 7; 6, 4, 9, 13, 15, 18; 10, 11 i t. d.
106. M. Mandić: Prethodni izvještaj o započetom iskapanju u Hrustovačkoj pećini kod Bos. Vrpolja (sa 5 slika i 6 tabli), Glasnik ZM, god. LI-1939, Sarajevo, 1940. Tada je taj materijal prvi put publiciran. Zatim: Korošec, Benac. Među predmetima iz Hrustovače ima i takvih, koji pripadaju trećoj grupi.
107. A. Benac: Prehistorijska gradina Zecovi kod Prijedora, Glasnik ZM, NS, sv. XI, Sarajevo 1956.
108. CVA 1. Pl. 25, 8; 35, 1, 2, 4-7, 10-13 i t. d. Pretežno se javlja uz duborez natprosječno kvalitetne izvedbe.
109. Schuchardt, str. 113 i d. Schuchardt: Vorgeschichte von Deutschland, München-Berlin, 1928, str. 90, i sl. 77.
110. Hoernes-Menghin, str. 327., 329., 331., 341.
111. Hoernes-Menghin, str. 328.
112. Childe, str. 212.
113. Schmidt, str. 101.
114. Schmidt, str. 102. i 150. i d.
115. Schmidt, str. 154. i d. (Ljubljansko barje); 155 i d. (Mondesee).
116. R. Rašajski: Gomolava... Rad VM, 3, T. XII, 14 i 15.
117. Butmir II, T. XI, 1. A. Benac: Prehistorijsko naselje Nebo..., Ljubljana, 1952, str. 67; T. V, 7 a).
118. J. Nestor: Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, 22. BRGK 1932, Frankfurt a. M., 1933., str. 62. i bilješka 223. i str. 64. Nestor umjesto termina Furchenstich upotrebljava naziv Stichkanaltechnik.
119. H. Schroller: Die Stein - und Kupferzeit Siebenbürgens, ZfE 62, 1930, 256 str.
120. Wosinsky, T. I-VII.
121. Pittioni, str. 181, sl. 119.
122. Pittioni, str. 184., sl. 123.
123. Između ostalih i Schroller (ZfE 62, str. 256), Reinerth, Schmidt (str. 151).
124. O. Menghin: Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens, Reichenberg, 1926., sl. 27. i 32.
125. Menghin o. c. str. 50 i d.
126. Na vezu sa Sedmogradskom u pitanju brazdastog ureza i posredstvo kostolačke keramike ukazao je Novotny - str. 42, i. stupac. Milošević također izričito ukazuje na vezu između kostolačke keramike i t. zv. »Furchenstich - i Linsenkeramike Sedmogradske« — Kostolac, str. 157 i 158.
127. Banner, str. 168.
128. Benac: Nebo..., str. 96. i 146.

129. Korošec, str. 23. i d.
130. Schmidt, str. 151.
131. Za Vodastra kulturu: Nestor: 22 BRGK, T. 5. Za Bojan A-kulturu: Nestor o. c. T. 4. i str. 54 i d. Upotrebljava termin Kerbschnitt. Također Nestor: Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit, PZ 19, 1928, str. 111. i d. i t. d.
132. Schmidt, T. 22, 2; 24, 5-8; Hrtkovci, T. V, 2-9. R. Rašajski: Gomolava kod Hrtkovaca, Rad VM 3, T. XI, 30-33; XII, 2, 4-8, 11, 14, 15, 18, 21. Isti princip upotrebljava tipična kostolačka keramika: CVA 1. Pl. 36; 37.
133. Butmir I., T. VI, 1-8; VII, 1, 12 i t. d.; Butmir II., T. VI, 6; XI, 1; XII, 4-10, 15 i t. d.
134. Butmir I., T. VI, 2, 4-7, 10, 12, 15, 17.
135. Tompa, T. 13, 2, 3. Tompa: Die Bandkeramik in Ungarn, Arch. Hung. V-VI., T. XXXVIII, 1, 2.; XLI, 1, 4, 5; XLII, 2, 4, 5; XLIV, 1-13. Vinča IV, T. XXXI, sl. 74 d); sl. 151. I u kasnoj potiskoj Tiszapolgár grupi pojavljuju se slične, pa i čisto zonalne koncepcije: Tompa; T. 15, 2, 3; 16, 5 (kazetiranje).
136. Benac, str. 32 i d.; Willvonseder, 21 i d.; Mozsolics, str. 27.
137. Milošević, zaključna kronološka tabela.
138. Vinča IV, sl. 130 b), 140 b) c), 139 a) - za vinčansko-pločničku fazu.
139. Buttler, T 9, 10. Stocky: Pravek..., T. LVI, 22.
140. Usporedi: Schmidt, T. 46, 4 i CVA 1. Pl. 14, 23 - sa Vinča IV, sl. 74 d). Među nepubliciranim materijalom iz Vučedola ima i boljih primjera za komparaciju.
141. H. Schroller: Die Stein-und Kupferzeit Siebenbürgens, ZfE 62, str. 252, sl. 7.
142. Butmir II., T. VI, 6; XII, 8 i t. d.
143. Butmir I., T. VI, 5, 6, 10, 12.
144. Schmidt, T. 22, 3. Rašajski, Gomolava..., Rad VM 3, T. XII, 5.
145. J. Nestor: Der Stand..., BRGK 22., T. 5, 9. Vodastra je kultura taj uzorak zajedno s duborezom očigledno preuzela od starije Bojan A-kulture.
146. Schmidt, T. 23, 13.
147. Schmidt, T. 22, 1, 2.
148. Vinkovci, T. X, 1.
149. Schmidt, str. 149.
150. Vinkovci; ova je podjela nešto izmijenjena u odnosu prema onoj, koju sam donio prilikom publiciranja predmeta iz Vinkovaca. Također: Hrtkovci.
151. Ovamo bi išli predmeti navedeni u bilješci 103), zatim CVA 1., Pl. 8, 2. Prijelazu ove u slijedeću fazu mogli bi pripadati fragmenti ukrašeni prvorazrednim punim duborezom: CVA 1., Pl. 31, 1-3. i t. d.
152. Schmidt, str. 6 i d.
153. Hrtkovci i Rašajski: Gomolava... Rad VM 3.
154. Milošević, str. 89. Milošević navodi, da su se u Vučedolu i Sarvašu našli tipični kostolački proizvodi u mlađim slojevima Badenske i u najstarijim slojevima Vučedolske kulture. Iz toga izvodi određeni kronološki zaključak. Također: Kostolac, str. 158. Banner navodi neke slučajeve u Mađarskoj, gdje se također javljaju u istom staju vučedolska i badenska keramika (str. 235), ali ih uzima s rezervom, napominjući, da su okolnosti nalaza slabo poznate. U mađarskom prostoru nije poznata pojava

badensko-kostolačke faze, koja je specifična samo za Slavoniju, Srijem i dio sjev. Srbije.

155. R. Rašajski: Gomolava... Rad VM 3, str. 196. Ovdje se radi o tipičnoj badensko-kostolačkoj keramici. Smatram da se ovaj podatak može uzeti bez rezerve.
156. Schmidt, str. 121. i sl. 71, 8. i 72, 4, 5., zatim str. 143. i d. Termin »Protobadener Kultur« upotrebio je na str. 129. (stratigrafska tabela za Sarvaš). Taj termin je preuzeo i Miložić, a također i osnovnu Schmitovu postavku o razvoju Badenske kulture.
157. Banner, str. 252. i 253.
158. Banner, karta uz str. 136.
159. Schmidt, str. 32 i 33.
160. Miložić, str. 89.
161. Miložić, Tabela na str. 90.
162. Miložić, str. 89.

PODACI UZ SLIKE (Angaben zu den Bildern)

- ZEMUN, slika (Bild) 1. $\frac{3}{4}$ nar. vel. (nat. Gr.)
SURČIN, 2-7. sl. 2 - $\frac{3}{4}$, 3-7 - $\frac{1}{2}$
RUMA, 8-13. sve (alles) $\frac{1}{2}$.
NEŠTIN, 14-15. $\frac{1}{2}$.
BAPSKA, 16-19. $\frac{1}{2}$.
OPATOVAC, 20-22. $\frac{1}{2}$.
LOVAS, 23-29. $\frac{1}{2}$.
SOTIN, 30-31. 30 - $\frac{1}{2}$. 31 - $\frac{1}{3}$.
STARI JANKOVCI, 32-33. oko (etwa) $\frac{1}{3}$.
VUČEDOL, 34-35 i 35 a). 34 - $\frac{3}{4}$. 35 - $\frac{1}{2}$. 35 a) - $\frac{1}{4}$.
VUKOVAR, Barišičev vinograd (Weinberg Barišič), 36. $\frac{1}{3}$.
VUKOVAR, Najparov vrt, (Garten Najpar), 37. oko (etwa) $\frac{1}{3}$.
VUKOVAR, Laudembachov vinograd (Weinberg Laudembach), 38. $\frac{1}{2}$.
ERDUT, 39-43. $\frac{1}{2}$.
SARVAŠ, 44-47. 44 - $\frac{1}{2}$. 45-46 - oko $\frac{2}{7}$. 47 - oko $\frac{1}{3}$.
BOGDANOVCI, 48. $\frac{1}{2}$.
VINKOVCI, Tržnica (Marktplatz), 49-53. 49 - oko $\frac{3}{5}$. 50 - $\frac{3}{5}$. 51-53 - $\frac{1}{2}$.
IVANKOVO, 54. $\frac{1}{2}$.
SAMATOVCI, 55-56. $\frac{1}{2}$.
MITROVAC, 57-73. 57-66. 73 - $\frac{1}{2}$. 67-72 - $\frac{3}{4}$.
DRAGANLUG, 74-76. $\frac{1}{2}$.
BOSANSKA KOSTAJNICA, 77. $\frac{1}{2}$.
APATOVAC, 78-94. 78 - $\frac{1}{2}$. 79-94 - $\frac{3}{4}$.
LASINJA, 95-96. $\frac{1}{2}$.

Sl. 97. Glavni oblici Bapsko-lengyelske kulture (Hauptformen der Bapska-Lengyel Kultur)

- A. Bapska (Schmidt Textb. 70/10.)
- B. Bapska (Schmidt Textb. 71/7.)
- C - G. Sopot kod Vinkovaca (Sopot bei Vinkovci), nepubl. (unpubl.)
- H. Bapska, nepubl. (unpubl.)
- I. Bapska (Schmidt, 70/13)
- J. Bapska, nepubl.
- K. Bapska, nepubl.
- L. Vinkovci, nepubl.
- M. Bapska (Schmidt, 71/6.)

Sl. 98. Srodni oblici Vučedolske kulture (Verwandte Formen der Vučedoler Kultur).

Usporedba sa sl. 97. (Vergleich mit Bild. 97.).

- A. Vučedol (Schmidt, T. 34/3.)
- B. Ivankovo (ovdje - hier, 54.)
- C. Vučedol (Schmidt, 51/1. i T. 37/1.)
- D. Vučedol (Schmidt, T. 38/7.)
- E. Vučedol (Schmidt, Textb. 51/2.)
- F. Vučedol (Schmidt Textb. 50/2.)
- G. Vučedol (Schmidt, T. 39/1.)
- H. Vinkovci (Vinkovci, T. VII/1.)
- I. Sotin (ovdje sl. 31.)
- J. Vučedol (Schmidt, Textb. 49/1.)
- K. Hrustovača (Korošec, T. II/2f)
- L. Vučedol (ovdje 35.)
- M. Ljubljansko barje (Childe, Fig. 118)
- Sl. 97. i (und) 98. - $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{8}$ nar. vel. (nat. Gr.).

Predmeti: 37, 97 C-G i 98 H nalaze se u Muzeju u Vinkovcima, 78-94 u Muzeju u Križevcima. Svi ostali predmeti se nalaze u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Die Gegenstände: 37, 97 C-G und 98 H befinden sich im Museum in Vinkovci. 78-94 im Museum in Križevci. Alle anderen sind im Archäologischen Museum in Zagreb.

PODACI UZ KARTU NALAZIŠTA VUČEDOLSKE KULTURE (T. XV)
(Angaben zur Fundortkarte der Vučedoler Kultur)

Broj lokaliteta odnosno naselja na karti odgovara broju lokaliteta u prvom dijelu teksta. (Die Fundort- bzw. Siedlungsnummer auf der Karte entspricht der Fundortnummer im ersten Teil des Textes).

1. ZEMUN, kotar (Bezirk) Beograd.
2. SURČIN, kotar Beograd.
3. HRITKOVCICI (GOMOLAVA), kotar Sremska Mitrovica.
4. RUMA, kotar Sremska Mitrovica.
5. NEŠTIN, kotar Bačka Palanka.
6. BAPSKA, kotar Vinkovci.
7. OPATOVAC, kotar Vinkovci.
8. LOVAS, kotar Vinkovci.
9. SOTIN, kotar Vinkovci.
10. STARI JANKOVCI, kotar Vinkovci.
11. VUČEDOL kod Vukovara (bei Vukovar), kotar Vinkovci; (ima dva lokaliteta: a, vinograd i kukuružište Streim, b, Gradac - Vučedol hat zwei Fundorte: a, Weinberg und Kukuruzfeld Streim, b, Gradac).
12. VUKOVAR, Barišićev vinograd (Weinberg Barišić), kotar Vinkovci.
13. VUKOVAR, Najparov vrt (Garten Najpar), kotar Vinkovci.
14. VUKOVAR, Laudembachov vinograd (Weinberg Laudembach), kotar Vinkovci.
15. VUKOVAR, nekadašnji Eltzov vinograd (ex Weinberg Eltz), kotar Vinkovci.

16. ERDUT, kotar Osijek.
17. SARVAŠ, kotar Osijek.
18. OSIJEK, artiljerijska kasarna (Artilleriekaserne), kotar Osijek.
19. BOGDANOVIĆI, kotar Vinkovci.
20. VINKOVCI, tržnica (Marktplatz), kotar Vinkovci.
21. VINKOVCI, Narodni magazin, kotar Vinkovci.
22. VINKOVCI, Ervenica, kotar Vinkovci.
23. VINKOVCI, Krnjaš (Kozarčeva ul. - Kozarac Gasse), kotar Vinkovci.
24. IVANKOVO, kotar Vinkovci.
25. SAMATOVIĆI, kotar Osijek.
26. MITROVAC, općina (Gemeinde) Kutjevo, kotar Slavonska Požega.
27. DRAGUNLUG, općina Čaglin, kotar Slavonska Požega.
28. BOSANSKA KOSTAJNICA, kotar Prijedor.
29. APATOVAC, kotar Križevci.
30. LASINJA, općina Pisarovina, kotar Karlovac.

ZUSAMMENFASSUNG

Auf 96 hier dargestellten Bildern ist ein fast ganz unbekanntes Vučedoler Material veröffentlicht aus einer Anzahl Fundorten von Slavonien und Syrmien, wie auch aus einigen ausserhalb dieses Gebietes. Bloss die Bilder 12 und 15 stellen nicht Vučedoler sondern Badener Funde dar, die ausschliesslich des Vergleiches wegen angegeben wurden. Für einige von R. R. Schmidt angeführten Fundorte kann man nicht zuverlässig behaupten, dass sie der Vučedoler Kultur angehören, hingegen hat man einige neuen Fundorte festgestellt, so dass man jetzt auf dem Gebiete von Slavonien und Syrmien mit Sicherheit 27 Fundorte feststellen kann und einige ausserhalb dieses Gebietes und zwar: einen in Westkroatien, einen in der Banija und einen neuen in Bosnien. Der Kommentar zu den Bildern auf Seite 47 gibt eine Übersicht der Gegenstände nach Fundorten und auch das Mass der Verkleinerung der Gegenstände. Im ersten Teil dieser Arbeit sind die Angaben für die Lokalitäten und das Material gegeben, so auch die Literatur in welcher derselbe Fundort eventuell erwähnt ist. Die Fundortsnummer deckt sich mit der Nummer auf der Karte (Taf. XV). Die Gegenstandsnummer ist mit der Bildnummer identisch. Bild 97 stellt die Hauptformen der Bapska-Lengyel Kultur, und Bild 98 Analogformen der Vučedoler Keramik dar. Auch für diese Bilder werden die nötigen Angaben gegeben. In den Angaben zur Karte sind die Bezirksorte der Fundplätze und für einige auch die Gemeindenamen gegeben.

In den Gefässformen finden wir auf dem dargestellten Material grösstenteils schon die gut bekannten Formen der Vučedoler Keramik. Am häufigsten erscheinen die Terrinen (4, 5, 10, 26, 67), terrinoid-bikonische Näpfe (7, 9, 14, 15, 18, 39, 40, 71, 86, 89), bikonische Schüsseln (27, 51, 52, 58, 59, 61-65, 68-70, 73, 94) von denen einige die Badener Form erben (25, 68, 69, 73), und flache Schüsseln die oft als Gefässdeckel dienten (3, 11, 28, 43, 44, 47, 48, 72). Sonst sind die viel selteneren Vierfusschüsseln^{10, 11} hier nicht vertreten. In den Formen der Fusschalen gibt es genug Variationen, vor allem in der Fussform (neun Haupttypen)¹²⁻¹⁶, und auch in der Schalenform. Zu den flachen Fusschalen gehören die Bruchstücke: 1, 23, 75, 77. Diese Formen haben meistens den niedrigen Ring- oder Kreuzfuss gehabt (77). Die Exemplare aus Opatovac (20) und Sotin (30) zeigen eine bedeutend andere Schalenform, die sehr den Schalen der Glockenbecherkultur ähneln^{21, 22}. Die sehr massive Kreuzfusschale aus Ruma (8) ist eine vereinzelte Erscheinung. Aus Vučedol stammt ein voller durchlochter Fuss (35), während der hohle durchlochte, wie es einer aus Hrustovača bekannt ist, wurde hier nicht gefunden. Bis jetzt als unbekannt Form in der Vučedoler Keramik ist die birnenförmige Vase, hier mit zwei Exemplaren, vertreten (34, 54). Hier erscheint zum erstenmal auch

eine Variation eines sonst ziemlich häufigen Topfes — das ist der Topf auf dem niederen, herausgezogenen Fuss (45). Die Amphore ist zuverlässig nur mit einem Bruchstück aus Samatovci (55) vertreten. Ziemlich häufig sind auch die Henkelkannen (21, 22, 31-33). Ein sehr unvollkommenes Kännchen aus Vinkovci (50) zeigt die Badener Form. Zwei Henkelkrüge (38, 74) haben die bikonische — der erste die abgeplattete und der zweite die verlängerte — Form. Von den Kultgegenständen haben sich nur zwei Flachidolen (57, 78) und ein interessanter, gut modellierter Vogel aus Ton (37), am glaubwürdigsten eine Ente darstellend, die leider nicht vollkommen erhalten ist, gefunden. Für dieses letzte Exemplar ist nicht ausgeschlossen, dass es auch der Badener Periode gehören könnte.

Über den Ursprung der Vučedoler Kultur hat man bis jetzt ziemlich viel geschrieben. Hier überwiegt die nordische Theorie (Schuchardt⁵⁰, Schmidt⁵¹, Pittioni⁵², Milošević⁵³, Menghin⁵⁴, Ložar⁵⁵, Wilke⁵⁶, Reinecke⁵⁷). Für den teilweise südlichen Ursprung hat sich nur G. Childe^{58, 59} erklärt. Für den Ursprung aus den Ostalpen und den ihnen benachbarten Raum hatten sich auch eine gewisse Zahl der Forscher erklärt (Hoernes⁶⁰, Patay⁶², Benac⁶⁴, Mozsolics⁶⁶). Über die Ableitung des Ursprunges aus den vorgehenden einheimischen und nachbarlichen Kulturen haben sich Korošec⁶⁷, Novotny⁶⁸, Buttler⁷⁰ und teilweise Childe⁶⁸ erklärt.

In der Ursprungsfrage der Vučedoler Gefässformen ist es möglich heute zweifellos festzustellen, dass sich die Vučedoler Kultur an die Bapska-Lengyel Kultur anknüpft. Fig. 97 und 98 stellen eine Komparation zwischen den Leitformen der Bapska-Lengyel Kultur und den entsprechenden Gefässformen der Vučedoler Kultur dar. Angefangen von den Terrinen, bikonischen Näpfen, bikonischen Schüsseln und birnenförmigen Vasen^{75, 26} bis zu den gewöhnlichen Schalen, Fusschalen, sogar auch jenen mit durchlochten Fuss, Krügen, Kannen, Töpfen und Amphoren — finden wir fast alle identischen Formen in beiden dieser Kulturen. Logisch ist es, dass es während dieses Prozess bei einigen Gefässtypen zu gewissen Veränderungen und auch zu gewissen Degenerationen gekommen ist. Für die Mehrheit dieser Formen ist es nicht möglich zu sagen, dass sie durch Vermittlung der Badener Kultur übernommen worden sind, weil die Badener Kultur diese Formen nicht kennt, oder sie kommen bei ihr sehr selten vor.

Von den Badener Formen begegnen wir den ziemlich typischen Schüsselformen (25, 68, 69, 73), die häufiger nur in Mitrovac vorkommen, dann ein Kännchen aus Vinkovci (50), ein Henkelschälchen (35a)⁸⁰ und von früher bekannte Hängebecken⁸⁸. Bei dem vollen, durchlochten Fuss (35) konnte die Badener Kultur als Vermittler dienen⁸⁰.

Der Anteil der Glockenbecherkultur äusserte sich nur durch den Einfluss auf die Formung des oberen Teiles einiger Fusschalen (20, 30), und vielleicht mit der Aufstellung einiger Schüsseln auf vier Füßen (oder Füßchen).

Gewissen Einfluss hat jedenfalls auch die Vinča Kultur, teilweise direkt und teilweise indirekt — über die Bapska-Lengyel Kultur. So könnte es sein, dass die bikonische Vučedoler Amphore Vinčaursprungs sei⁹⁰, so wie auch der Kreuzfangfuss der Fusschale⁸¹.

Die Formen der Vučedoler Kultur entwickelten sich augenscheinlich aus den Formen der Bapska-Lengyel Kultur, überwiegend mit der reinen Übernahme der Formen. Dabei war fast überhaupt keine Vermittlung der Badener Kultur. Das bedeutet, dass dieser ganze Prozess sich in unmittelbarer Berührung dieser beiden Kulturen abwickeln

musste, besser gesagt — mit der Genesis der Vučedoler aus der Bapska-Lengyel Kultur. Über die Stellung der Badener Kultur wird etwas später die Rede sein.

In den Verzierungsmotiven und Verzierungskonzeptionen sind hauptsächlich auch hier von früher gut bekannte Elemente vertreten. Doch sind die schon gut bekannten Verzierungstechniken hier bedeutend besser differenziert. Das sind:

1. Furchenstich — a) eng, b) breit;
2. Gewöhnliche Einschnittstechnik (Einritztechnik, Ritzschnitt);
3. Tiefstich (Kerbschnitt);
4. Technik der gestempelten Stiche, die ziemlich selten vorkommt.

Dabei zeigen sich, wie es noch früher erwähnt ist⁹², die verschiedenen Qualitäten dieser Techniken, welcher Erscheinung man auch mehr oder minder bestimmte chronologische Bedeutung geben kann.

Der Furchenstich hat, wie man es aus diesem Fundstoff sieht, eine sehr bedeutende Rolle gehabt, besonders in der frühen Periode der Vučedoler Kultur. In dieser Zeit ist er breit und tief, und sehr sorgfältig ausgeführt (15, 23, 26, 27). Eigentümlich feine Ausführung zeigt ein Exemplar aus Neštín (15) und auch ein aus Lovas (27). Auf dem Gebiete Slavoniens und Syrmiens ist der feine und Enge Furchenstich nur einmal erschienen⁹³.

Die Exemplare 39, 40 und 43 (Erdut) zeigen eine mittelmässige Ausführung. Exemplare aus Mitrovac (61, 64, 65, 68, 69, 72) zeigen hingegen eine frappierend schwache Technik. Diese rustikale Ausführung ist sogar viel schwächer als jene, die in Hrustovača erscheint.

Die Bruchstücke aus Apatovac stellen mittelmässige oder schwächere Ausführung (83, 84, 87, 91, 93) und auch eine ziemlich schwache Herstellung (90) dar. Häufig kommt auch die Kombination des Furchenstiches und der gewöhnlichen Einschnittstechnik (90, 93). Der Furchenstich ist in Apatovac ziemlich eng, augenscheinlich unter der Einwirkung der Laibacher Gruppe.

Manchmal erscheint auch die Kombination des Furchenstiches und des Tiefstiches (23). Ein Fragment aus Ruma (11) zeigt ein Beispiel des primitiven, breiten Eindruckstiches der Badener Abstammung. Ein ganz ausnehmenden Fall zeigt die Kreuzfusssschale aus Ruma (8), die mit Falschschnurmotiven verziert ist.

Die gewöhnliche Einschnittstechnik (Ritzschnitt) erscheint relativ ziemlich selten. Seltener kommt sie selbstständig vor (29, 38, 42, 63, 77, 80, 86), aber grösstenteils in der Kombination mit dem Tiefstich (1, 4, 25, 30, 73, 75, 79, 81, 89). Sie kommt auch mit dem Furchenstich vor (20, 90, 93).

Der Tiefstich zeigt besonders ausgedrückte Abstufungen verschiedener Qualitäten. Auf Grund derselben Eigenarten kann sich der Vučedoler Tiefstich in folgende Gruppen teilen:

1. Feiner und präziser Tiefstich erstklassiger Ausführung.
2. Voller Tiefstich von guter bis zu vorzüglicher Ausführung.
3. Voller Tiefstich in der groben Ausführung.
4. Voller Tiefstich in sehr grober auch rustikaler Ausführung.

1. In die erste Gruppe kommen die Bruchstücke: 3, 50, 75 und ein Teil der publizierten Gegenstände aus Streims Weinberg in Vučedol¹⁰³.
2. Voller Tiefstich von der guten bis zur vorzüglichen Ausführung ist bei dem grössten Teil der Fundgegenstände aus Vučedol vertreten¹⁰⁴. Überdurchschnittliche Ausführung zeigen die Exemplare 1 und 54. Durchschnittliche Technik haben die Gegenstände 18, 39, 48. Schwerer liesse sich hier das Bruchstück 36 einreihen, während es für die Vase 34 schwer zu sagen wäre, ob sie in diese oder in die nächste Gruppe gehöre.
3. Der volle Tiefstich in der groben und ungenauen Ausführung ist für die Mehrzahl der Sarvaßer Gegenstände charakteristisch (das wären: 45, 47, und besonders 44; zu diesen gehören hierher noch: 4, 5, 9, 49, 51, 52, 58).
4. Der volle Tiefstich in sehr grober und rustikaler Ausführung erscheint zum erstenmal in Hrustovača¹⁰⁵ und danach in Zecovi¹⁰⁷ in Bosnien. Dass dies nicht nur eine periphere Erscheinung ist, zeigt der Fundstoff aus Mitrovac (59, 60, 62, 66, 70, 73). In dieselbe Gruppe kommen noch die Gegenstände: 24, 25, 29, 55, 74, 82, 85, die wie man sieht, nicht so selten sind.

So grosse Verschiedenheiten in technischer Herstellung können keine Zufallsercheinung oder handwerksmässige Ungleichmässigkeit sein, sonder eine Nachwirkung verschiedener zeitlicher Zugehörigkeit.

In der Vučedoler Kultur erscheint noch in geringerem Masse die Verzierung mit gewöhnlichen (16) und gestempelten Stichen (17, 45). Rädchenstempelung (Rädchenverzierung), wie sie in Hrustovača vorkommt, ist hier nicht bekannt, und man kann sie vorläufig nicht als charakteristisch für die Vučedoler Kultur (im engeren Sinne) halten.

Auf Grund der Herkunft der Vučedoler Verzierungsart suchte die Mehrheit der Verfasser auch das Problem der Abstammung dieser Kultur zu lösen. — Den gewöhnlichen Einschnitt gebraucht auf diesem Gebiete jede vorangegangene Kultur von der Starčevcer bis zur Badener Kultur. Der Furchenstich ist besonders charakteristisch für die Spätphase der Badener Kultur (Baden-Kostolacer Phase¹¹⁶). — Ihn kennt auch die Butmir Kultur¹¹⁷. Der Furchenstich ist sonst besonders beliebt in Siebenbürgen^{119, 120} und Südwestrumänien¹¹⁸. Auch in der österreichischen Gruppe Retz¹²¹ und dem Fundort Waltrahöhle bei Jamm¹²². Inzwischen ist es am glaubwürdigsten, dass diese Technik aus Siebenbürgen übernommen worden ist^{126, 127}, vielleicht unmittelbar oder auch etwa durch Vermittlung der Baden-Kostolacer Kultur, leicht möglich durch einen Einfluss, der gleichzeitig beide Gebiete (Vučedoler und Kostolacer) umfasst hat.

Die Abstammung des Tiefstiches verursacht die meisten Schwierigkeiten. Dieses Problem wurde noch früher ziemlich umfassend von J. Korošec besprochen¹²⁸. Seine Hypothese über die Übernahme des Tiefstiches aus Rumänien, wahrscheinlich aus der Vodastra Kultur, hat die grösste Glaubwürdigkeit. Auch die westchroatische Bandkeramik in ihrer spätesten Phase kennt den Tiefstich (Hrnjevac bei Kutjevo, Slavonien). Inwiefern diese späteste Phase älter ist als die Vučedoler Kultur, könnte sie der Vermittler in der Übernahme dieser Technik sein.

Über die Abstammung einzelner Verzierungsmotive und Verzierungskonzeptionen ist es noch schwerer bestimmtere Folgerungen zu ziehen. Zonenverzierung (oder Rahmenverzierung) benützt auch die Baden-Kostolacer Keramik¹³², wie das sehr schön auf einem typischen Exemplar aus Ruma (13) sehen. Diese Verzierungskonzeption benützt auch

sehr viel die Butmir Kultur¹³³, und es wäre höchst wahrscheinlich in ihr die Quelle für dieselbe Verzierung zu suchen. Zwar die Zonalverzierung benützte auch die Vinča Kultur¹³⁸ und die Jordansmühler Gruppe¹³⁹, aber in bedeutend kleinerem Masse. Die Glockenbecherkultur kann hier nicht in Betracht gezogen werden, weil ihr Beginn in den benachbarten Ländern (Ungarn und Tschechoslowakei) offenbar später ist als der Anfang der Vučedoler Kultur. Als Quelle für die Kasetteilung der Verzierungsfläche, kann man am wahrscheinlichsten die Theisskultur betrachten¹³⁵. Es ist nicht notwendig und hat keine reale Grundlage diesen Ursprung (für Zonen- und Kasetverzierung) im Rössener- oder sogar Megalithgebiete zu suchen.

Die Abstammung der Rossete könnte man mit der Wietenberger Kultur Siebenbürgens in Verbindung bringen, wo ein ähnlich verziertes Bruchstück gefunden wurde¹⁴¹. Das Alpengebiet dürfte hier nicht in Betracht kommen, weil die Mondsee- und Attersee-Gruppe jedenfalls jünger sind, als der Anfang der Vučedoler Kultur.

Das Rhombusmotiv (Rautenmuster) ist sehr, häufig in Butmir¹⁴², wie auch das Schachbrettmotiv¹⁴³. Letztes kommt auch häufig in der Baden-Kostolacer Phase¹⁴⁴ und auch in der älteren, rumänischen Vodastra Kultur¹⁴⁵ vor. Dreiecksmotive wurden sicher aus der Badener Kultur übernommen.

Die Inkrustation ist wahrscheinlich mit dem Furchenstich (auch Tiefstich) aus dem rumänisch - siebenbürgischen Komplex gekommen.

Bei der Bildung der Vučedoler Verzierung haben grosse Bedeutung die Butmir Kultur und der rumänisch - siebenbürgische Komplex gehabt, so auch die Badener Kultur, aber hauptsächlich nur als Vermittler.

Auf Grund der stilistischen Eigenarten und Herstellungsqualitäten, welchen schon R. R. Schmidt eine gewisse chronologische Bedeutung beigemessen hat¹⁴⁶, kann man die Vučedoler Kultur in vier Phasen einteilen: 1. Frühe, 2. Reife, 3. Rückgangsphase oder Sarvaßer Phase, 4. Degenerationsphase oder Hrustovača - Mitrovacer Phase.

1. Die frühe Phase der Vučedoler Kultur zeichnet sich durch am besten hergestellte Verzierungen aus, die überwiegend den engen, feinen Tiefstich und den vorzüglich hergestellten Furchenstich aufweisen. Es scheint, dass der Furchenstich eine dominante Rolle hat. Am Ende dieser Phase erscheint wahrscheinlich auch der volle Tiefstich von erstklassiger Ausführung. Die Motive sind einfach. Dreiecke und sehr einfache Rossete überwiegen. Hierher könnten folgende Gegenstände kommen: 3, 15, 26, 27, 28, 50, 75 und auch ein Teil schon früher publizierter Exemplare aus Vučedol (Weinberg Streim¹⁵¹).
2. Die reife Phase ist am meisten durch Gegenstände aus Vučedol vertreten. Das sind die Exemplare mit vollem Tiefstich, guter bis ausgezeichnete Herstellung verziert, wie auch mit mittelmässigem bis sehr gutem, sogar ausgezeichnetem Furchenstich und schönem gewöhnlichem Einschnitt. Der Tiefstich dominiert. Hieher gehören die Gegenstände: 1, 18 20, 23, 35-a), 36, 39-43, 48, 52, 54, 79, 80, 86, 89, 91 und 93.
3. Die Rückgangsphase oder Sarvaßer Phase ist mit der Mehrheit der Gegenstände aus Sarvaš vertreten, von denen sind besonders charakteristisch diejenigen, welche R. R. Schmidt ausgegraben hat. Die Gefässmodelation ist noch immer gut, aber die Verzierung ist unachtsam ausgeführt und die Verzierungstechnik ist eine grobe. Wie

oben, überwiegt der Tiefstich. Hieher gehören die Exemplare: 4, 5, 7, 9, 10, 14, 29, 30, 34, 38, 44—47, 49, 51, 58, 81, 87, 88, 90, 92 und 94.

4. Die Degenerationsphase oder Hrustovača - Mitrovacer Phase war bis jetzt nur aus bosnischen Fundplätzen (Hrustovača, Zecovi) bekannt. Diese Phase mit oft achtlos modellierten Gefässen und in der Regel durch sehr grobe und sogar rustikale Verzierungen charakterisiert. Hier erscheint wieder im grösserem Masse der Furchenstich. Ein sehr charakteristischer Fundort dieser letzten Phase ist Mitrovac in Slavonien. Die Gegenstände dieser Phase sind: 24, 25, 55, 59—73, 74, 77, 82 und 85.

Die ersten zwei Phasen bilden eine grössere Gesamtheit, und die beiden anderen (dritte und vierte) eine zweite, so dass man die Vučedoler Kultur global auf eine ältere und eine jüngere teilen könnte.

Die beiden Bauschichten der Vučedoler Periode an der Burg Vučedol, welche Schmidt erwähnt¹⁵², wurden in dieselbe — zweite — Phase dieser Kultur gehören. Die erste Phase ist bis jetzt noch ziemlich ungenügend bekannt.

Die erste und teilweise die zweite Phase der Vučedoler Kultur bestanden gleichzeitig und teilweise zusammen mit der Baden-Kostolacer Kultur in Slavonien und Syrmien, bis in Serbien die Baden-Kostolacer Kultur längere Zeit dauerte, so dass in Beziehung auf Serbien noch auch die dritte Vučedoler Phase teilweise parallel mit ihr war. Nach Miložić sind in Vučedol und Sarvaš in der jüngeren Badener, und in Vučedol auch in älterer Vučedoler Schicht die typischen Kostolacer Gegenstände gefunden worden¹⁵⁴. Die gleichzeitige Erscheinung der Baden-Kostolacer und Vučedoler Funde ereignete sich auf Gomolava in Hrtkovci¹⁵⁵. Die jüngere Badener Schichte in Vučedol musste der Endzeit der früheren Badener Kultur angehört haben, bzw. der Übergangszeit in die Baden-Kostolacer Phase und sie dürfte mit der frühen Vučedoler Phase parallel sein. Die Anfänge der frühen Vučedoler Phase mussten wohl mit der Baden-Kostolacer Phase gleichzeitig gewesen sein.

Die Grundformen der Vučedoler Keramik, wie wir schon gesehen haben, schliessen sich unmittelbar an die Bapska-Lengyel Kultur an. Demnach wird zwischen diesen beiden Kulturen im genetischen wie auch in chronologischen Sinne keine andere Kultur stehen sogar auch die Badener nicht. Auf Grund des erwähnten sollte man die obere Grenze der Vučedoler Chronologie etwa auf das Jahr 1950 setzen (in Hinsicht auf Miložić's Datierung) und zu selber Zeit sollte man auch das Ende der Bapska-Lengyel Kultur ansetzen.

Dabei bleibt das Problem der Badener Kultur. Wahrscheinlich ist es, dass sie in dieses Gebiet (Slavonien und Syrmien) eingedrungen oder infiltriert ist, aber es gelang den Trägern der Badener Kultur nicht, alle Siedlungen der Bapska-Lengyel Kultur zu besetzen, welche auch weiter existierten und sich weiter entwickelten. Die Badener Kultur erscheint hier am Ende der Bapska-Lengyel Epoche. In Bapska kommt sie (sog. Protobadener Ware) gleichzeitig und zusammen mit der rot bemalten Lengyel Keramik vor¹⁵⁶. Aus dem panonischen (oder einem benachbarten) Raum, in welchem sie wahrscheinlich entstanden war, breitete sie sich nach den Nachbargebieten aus, Slavonien und Syrmien nur peripherisch ergreifend. Infolge dieser Lage gelang ihr nicht ihre Reinheit zu bewahren und es entwickelte sich eine für das slavonisch-serbische Gebiet spezifische, späte Badener bzw. Baden-Kostolacer Kultur (mit reinen gestempelten

Verzierungen und Furchenstich). Diese Veränderung konnte etwa zur Zeit der früheren Vučedoler Phase erfolgen. Das Ende der Baden-Kostolaczer Phase war in Serbien etwa um die Mitte der Sarvaßer (dritte) Phase der Vučedoler Kultur erfolgt, aber in Slavonien und Syrmien noch früher (während der zweiten — reifen — Vučedoler Phase).

Die untere Grenze der Vučedoler Kultur sollte man etwas niedriger stellen als die Grenze die Milošević aufstellte, infolge der Erscheinung der späten, Hrustovača-Mitrovaczer Phase. Diese Phase umfasst schon teilweise auch die frühe Bronzezeit.

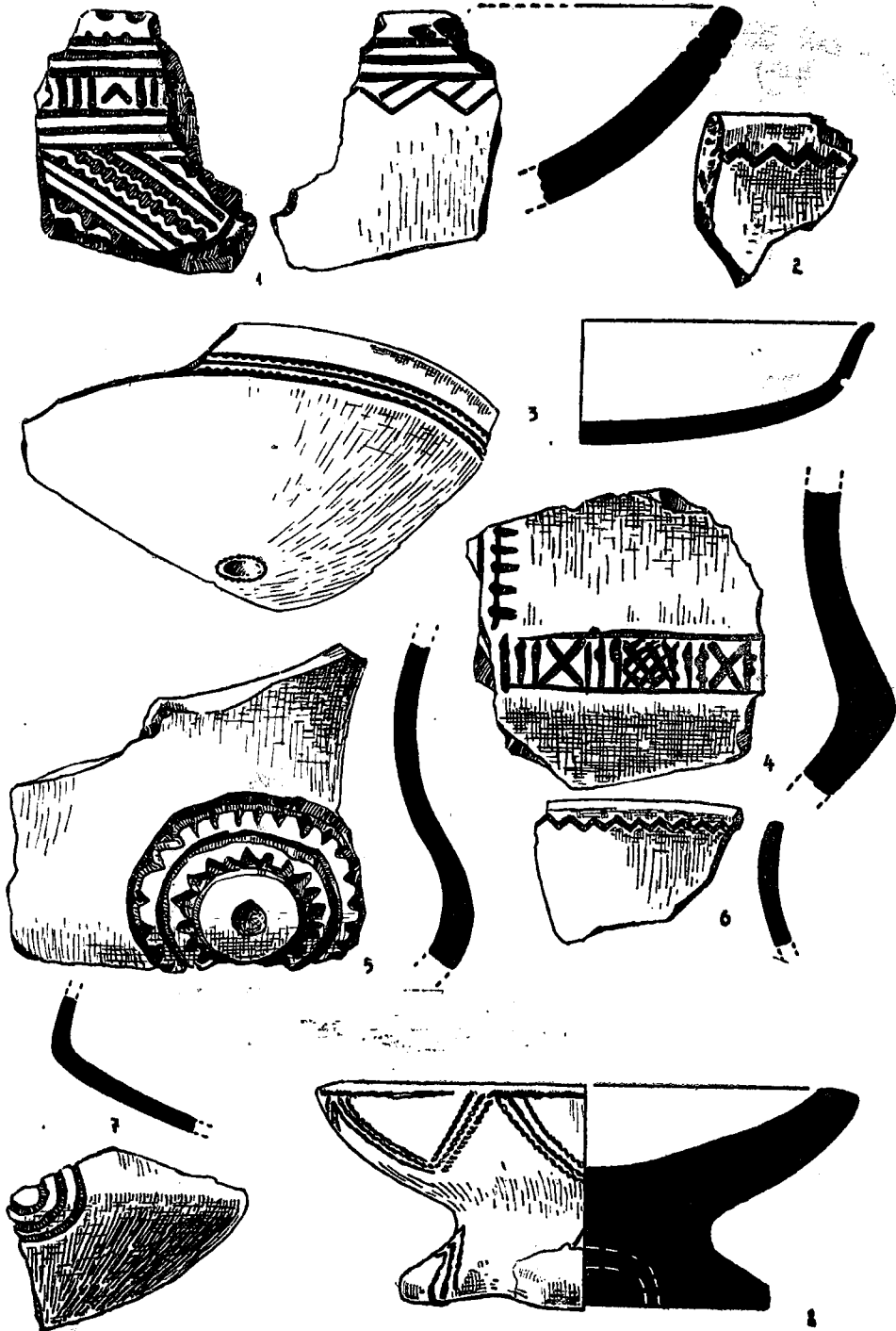
Demgemäss würde die Dauer der Vučedoler Kultur eine Zeitspanne umfassen, ungefähr vom Jahre 1950 bis etwa zum Jahre 1700.

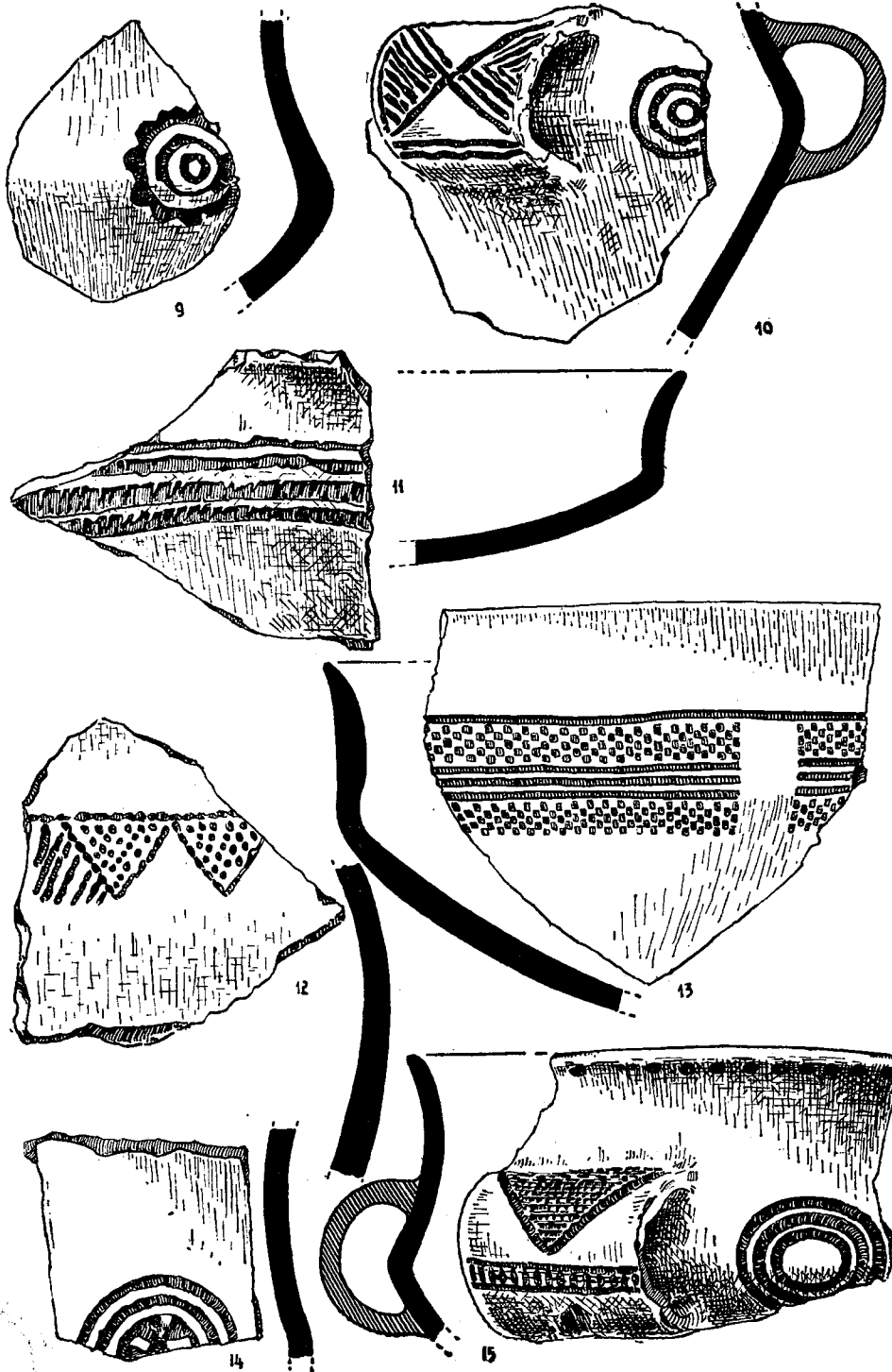
Die Expansion nach den Nachbargebieten begann die Vučedoler Kultur relativ spät. In südongarisches Gebiet drang sie etwa im Laufe der zweiten und dritten Phase, in die Slowakei noch später, wie auch nach Bosnien. In der Westsphäre des Hauptgebietes — des Zwischenstromlandes Sava-Drava — bildete sich gleichzeitig, aber mit gewissen selbstständigen Eigentümlichkeiten die Laibacher Gruppe dieser Kultur. Teilweise unter der Einwirkung der zweiten und dritten Phase der Vučedoler Kultur entstand bestimmt auch die Mondsee Gruppe. Sie konnte mit der Sarvaßer Phase zusammenfallen.

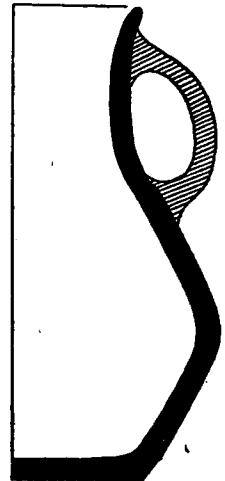
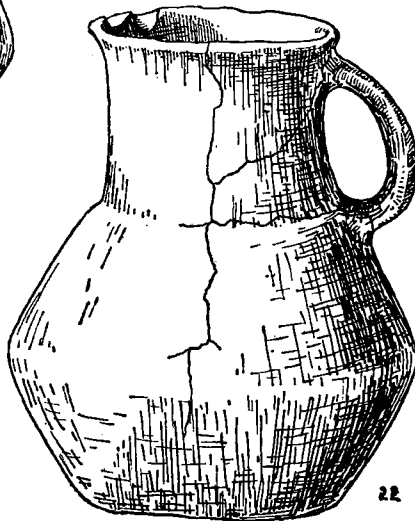
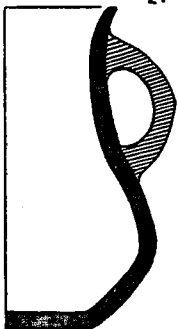
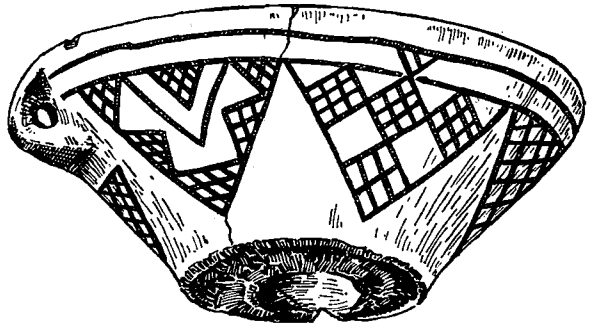
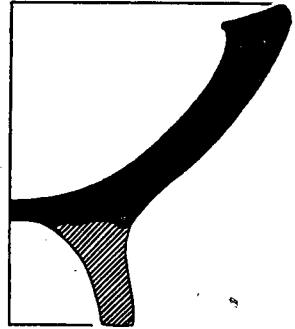
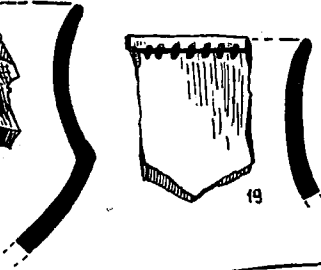
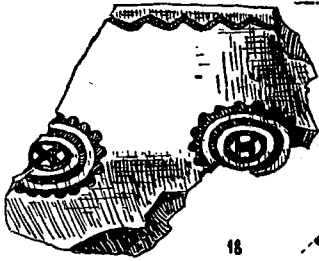
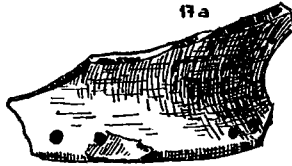
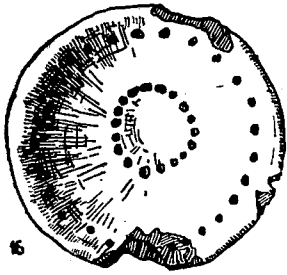
Aus den oben ausgeführten kann man die auf Seite 37 dargestellte relativ-chronologische Tabelle ausführen.

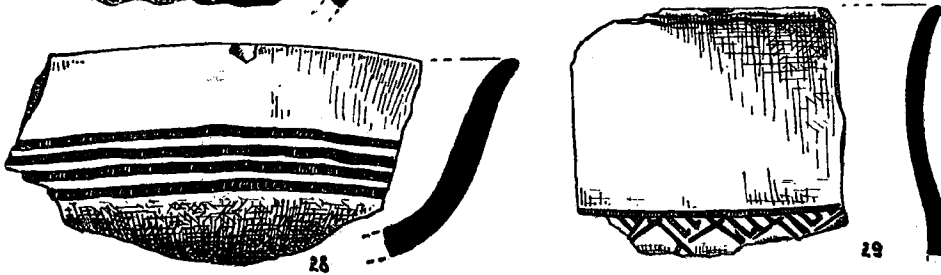
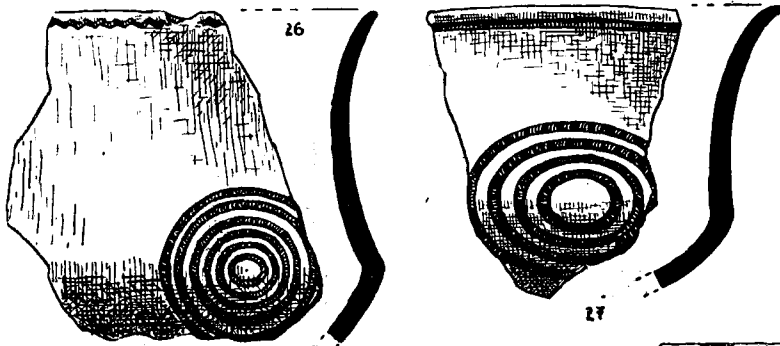
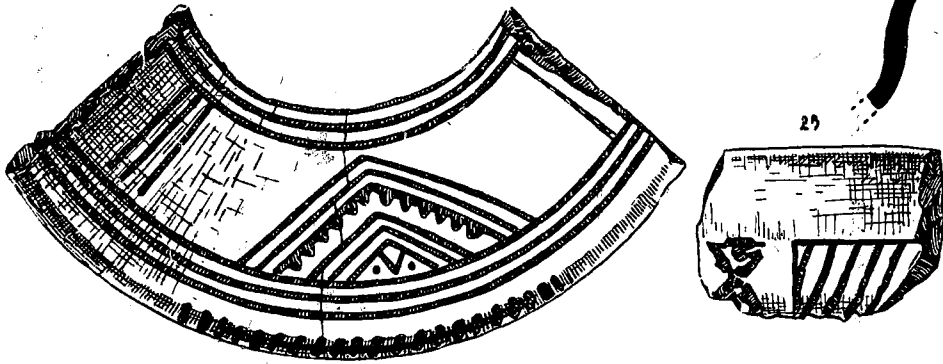
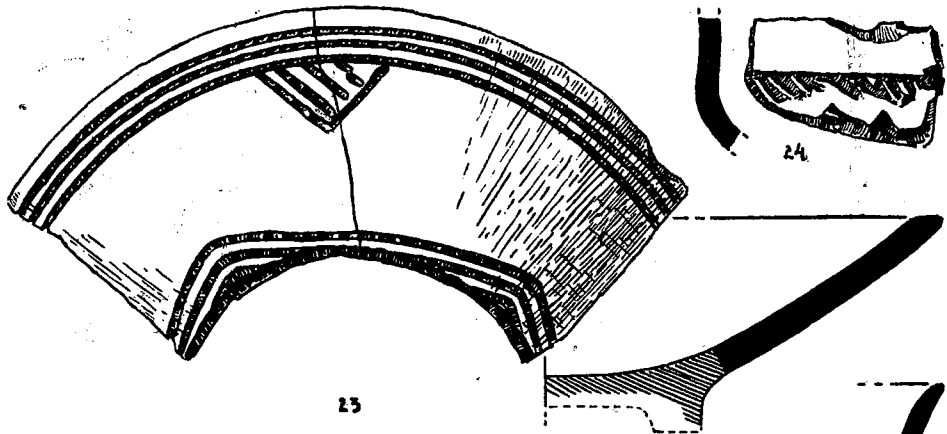
Mit ihren Formen schliesst sich die Vučedoler Kultur an den schon bekannten Kreis der Bandkeramik in Pannonien und im nachbarlichen (balkanischen) Gebiete, der sich in seinen Anfängen an dem Balkan-Anatolischen Einfluss, oder an die Balkan-Anatolische Abstammung anschliesst (Lengyel, Bapska, Butmir, Vinča, Pločnik, Erösd, Cucuteni und Tripolye). Damit ist ausdrücklich der neolithische Grund der Vučedoler Kultur betont. Die neue Zeit brachte die neue Verzierungsart — Eneolithikum — mit Hilfe der Seiteneinflüsse, aber die wichtigsten Manifestationen dieser Schöpfung muss man den originellen, schöpferischen Fähigkeiten der Vučedoler Einwohner zuschreiben.

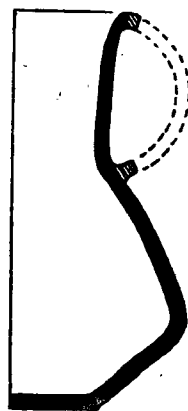
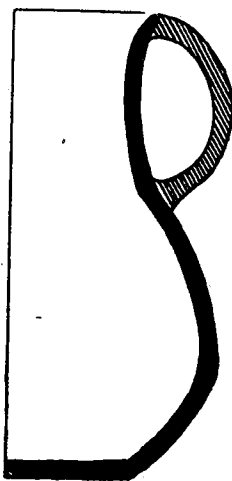
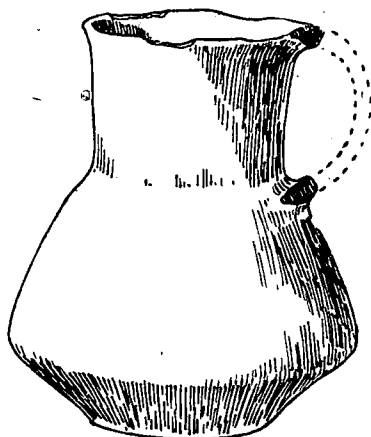
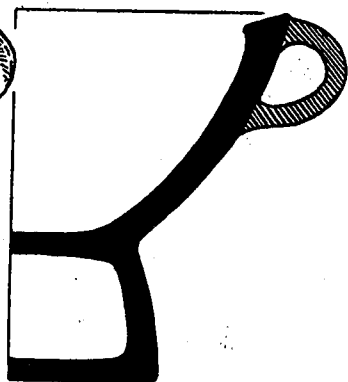
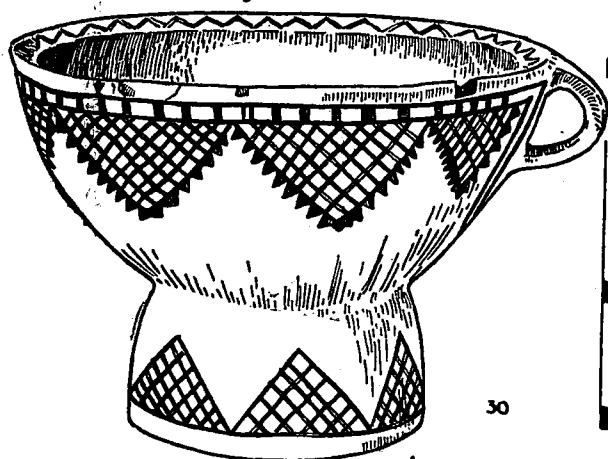
Gewisse genetische und chronologische Hypothesen, welchen die hier dargestellten Funde ermöglichten, werden indessen zuverlässiger durch weitere Arbeit begründet werden, vor allem durch Terrainarbeiten an den Fundplätzen dieses reichen Gebietes.

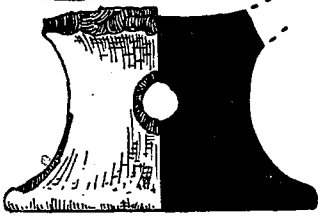
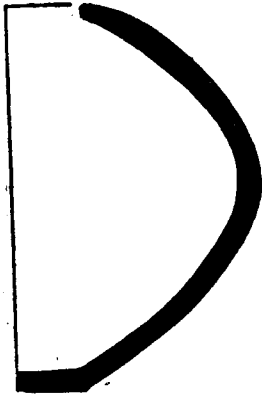

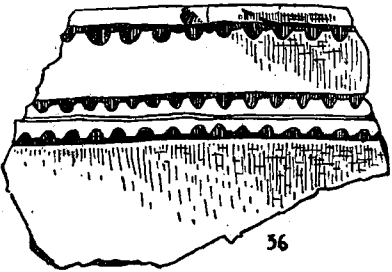

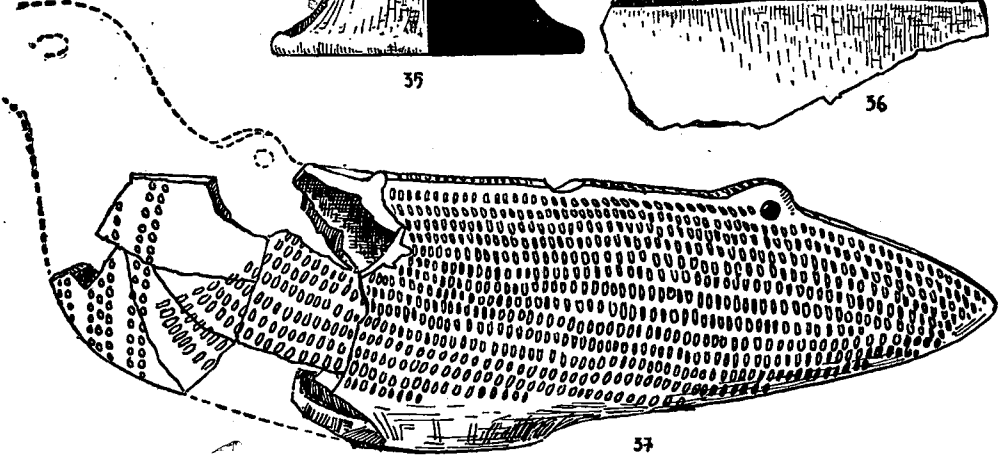
34

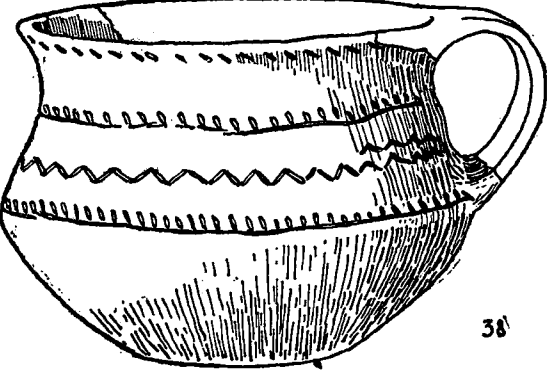
35

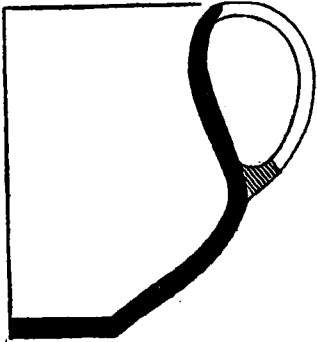
36

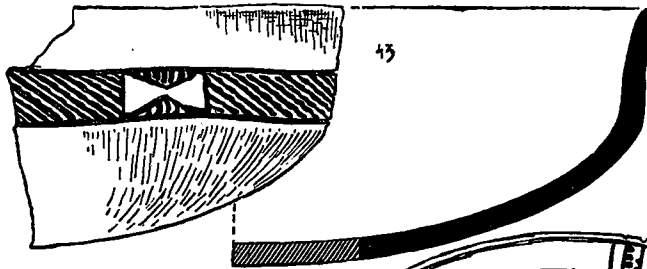
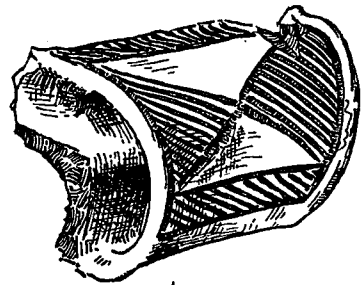
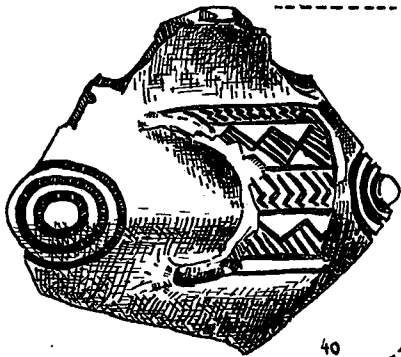
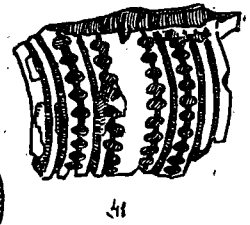
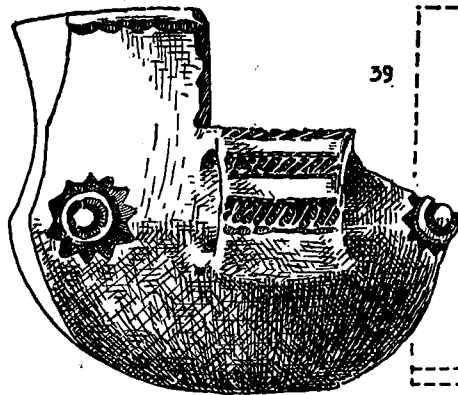

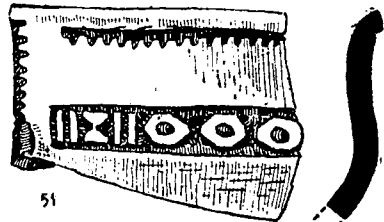
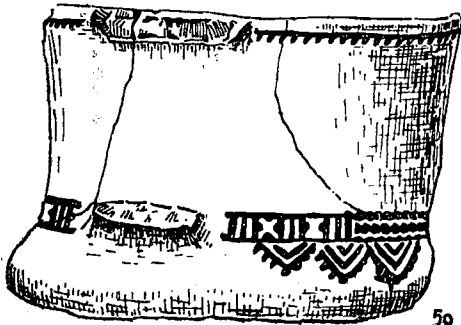
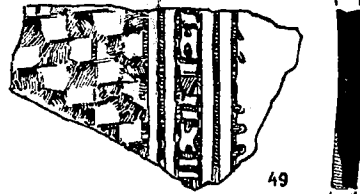
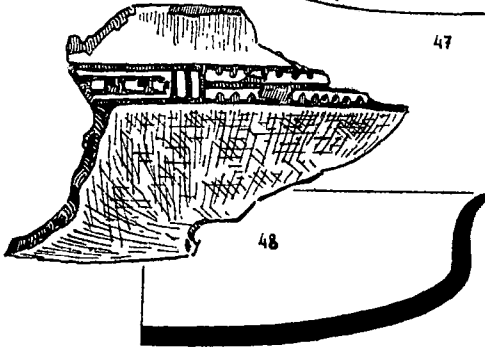
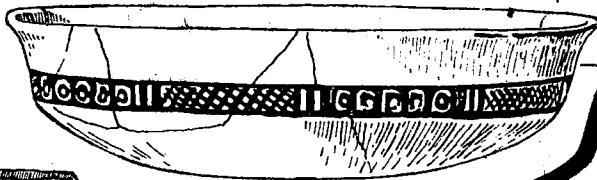
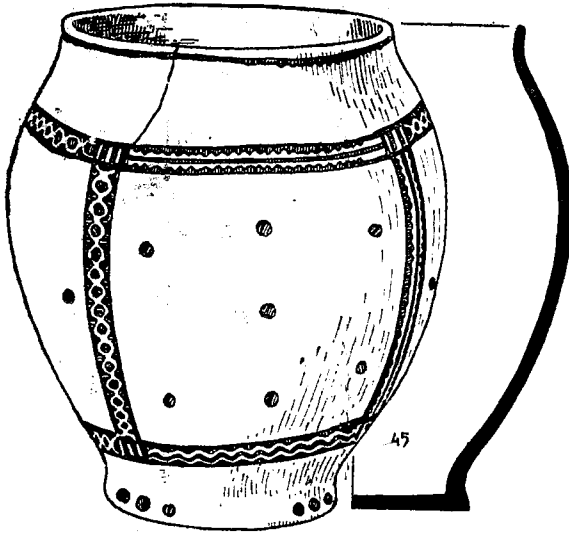
37

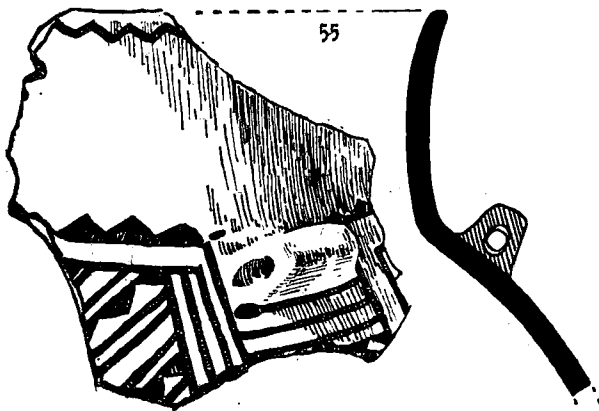
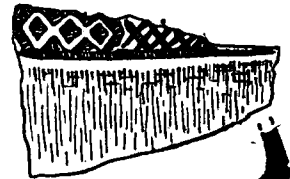
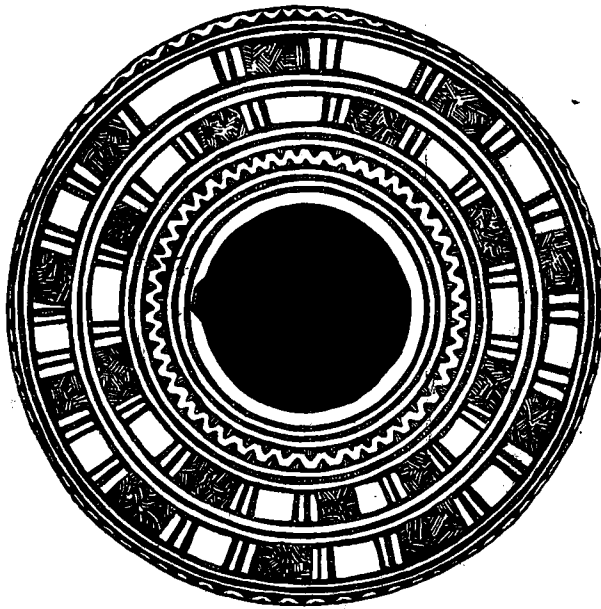
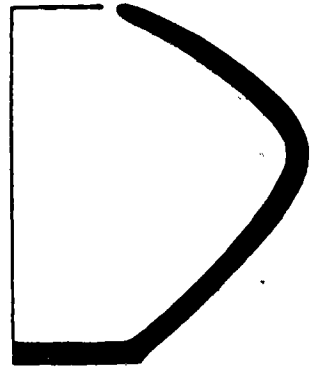
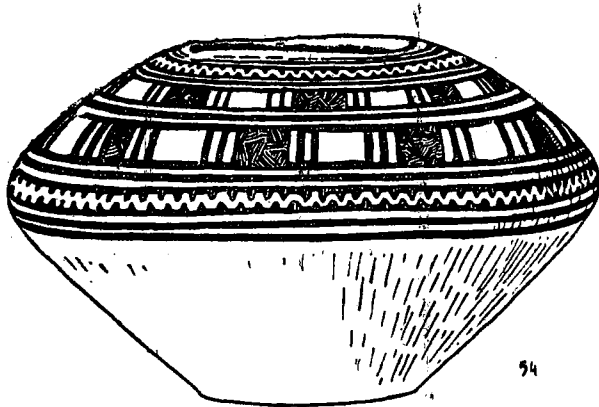

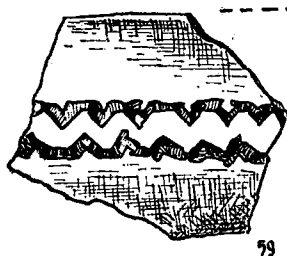
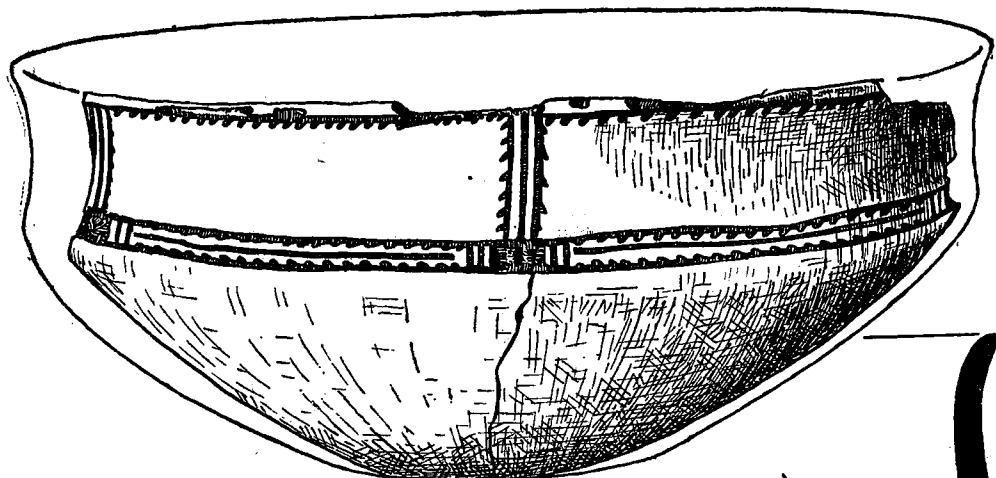
38

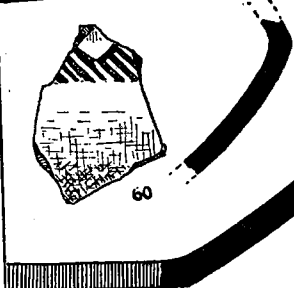

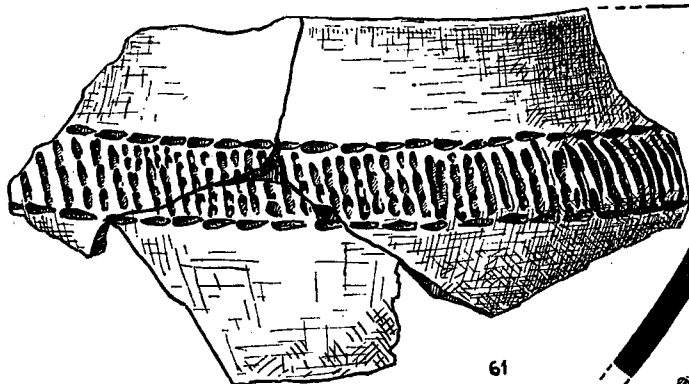

79

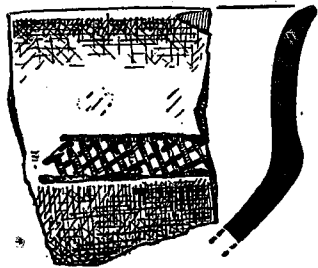
60

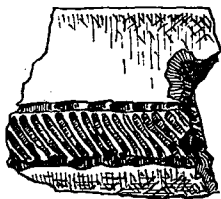
61

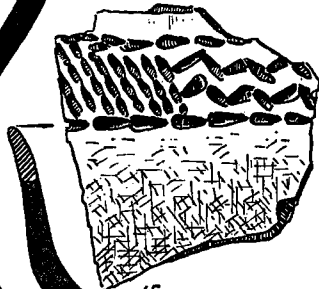
62

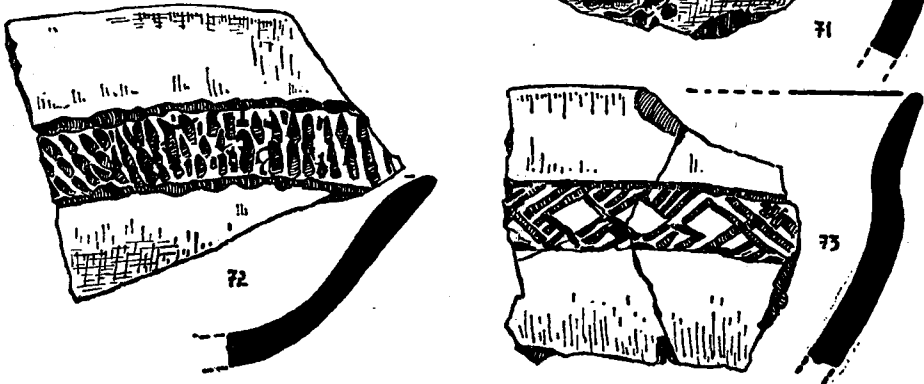
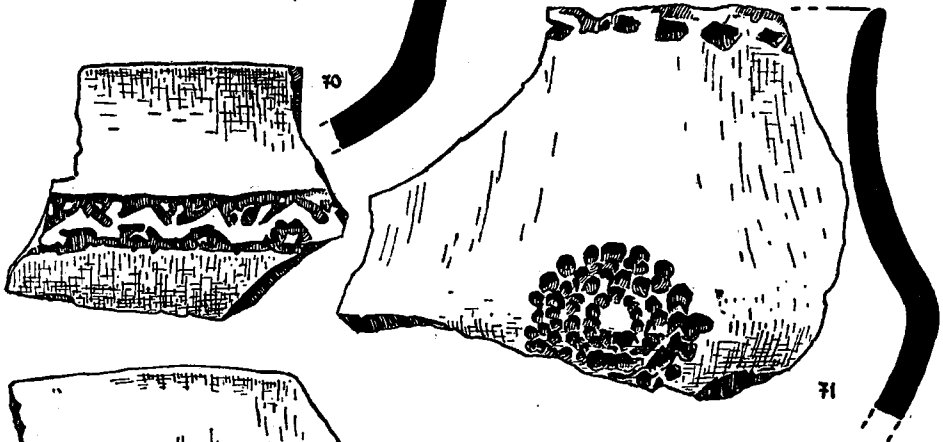
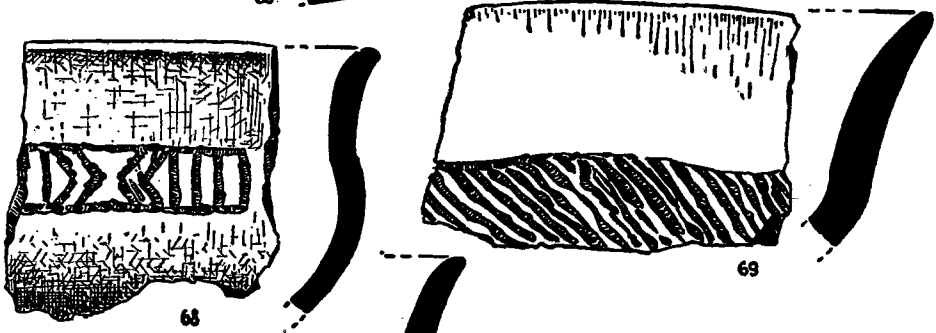
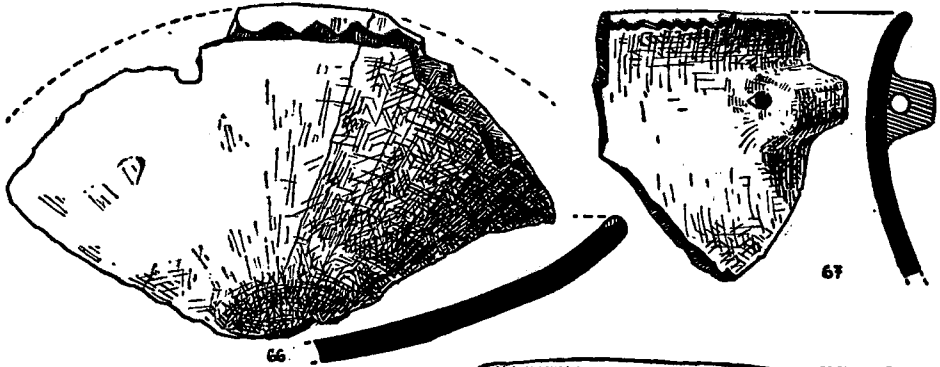
63

64

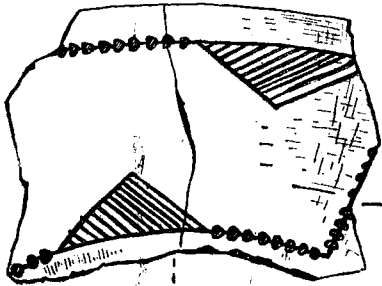
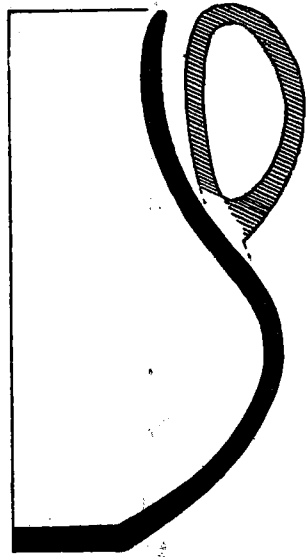

65

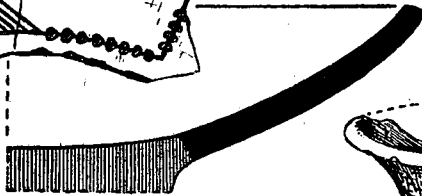
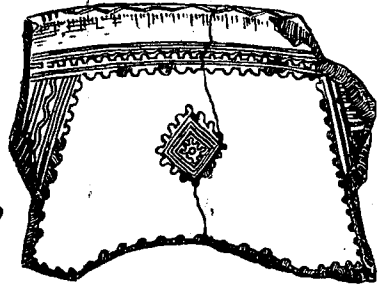

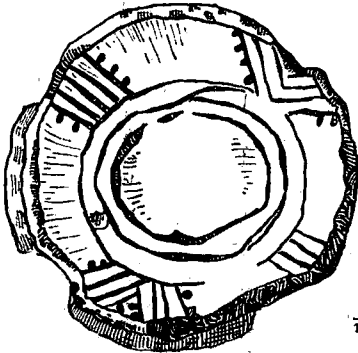
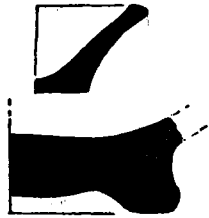
74

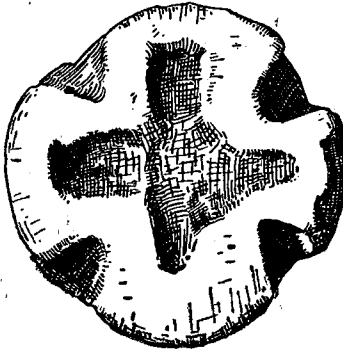
75

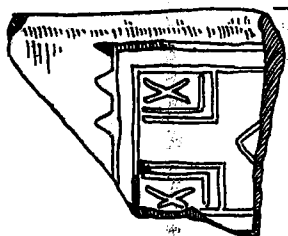
76

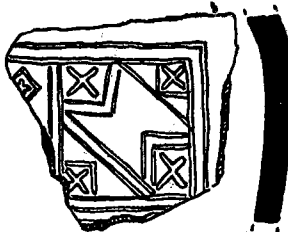
77

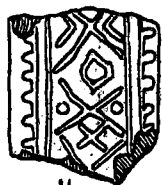
78

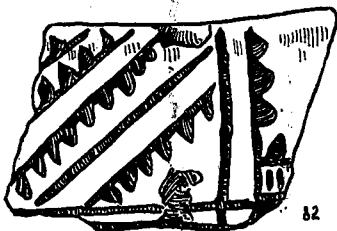
79

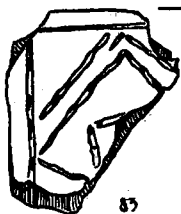
80

81

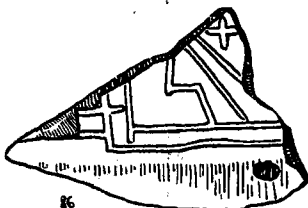
82

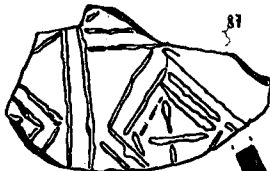
83

84

86

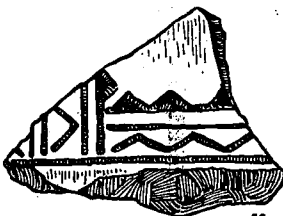
87

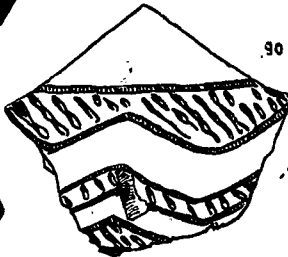
85

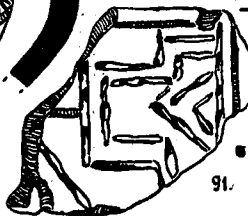
88

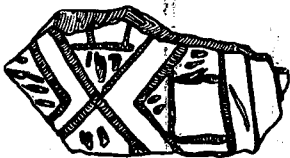
89

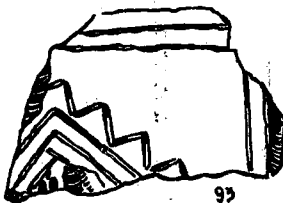
90

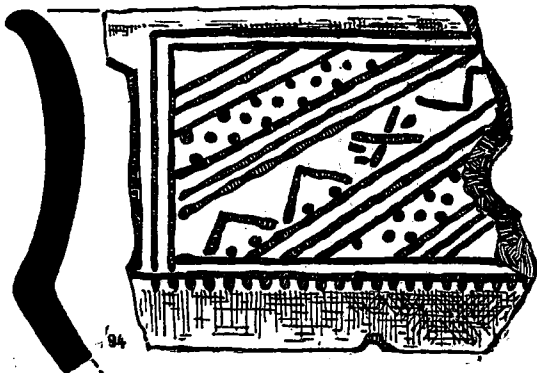
91

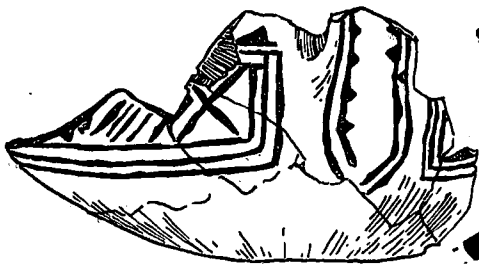
92

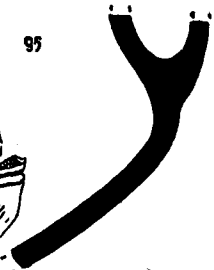
93

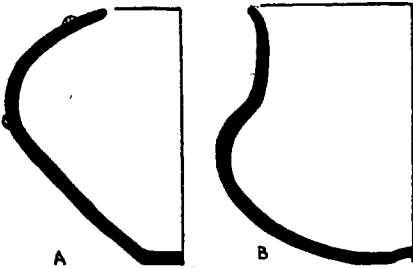
94

95

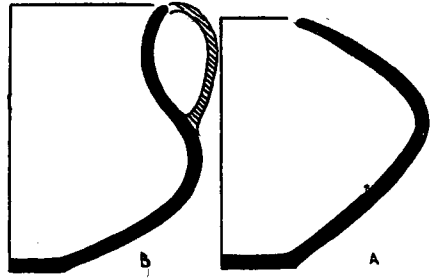

96

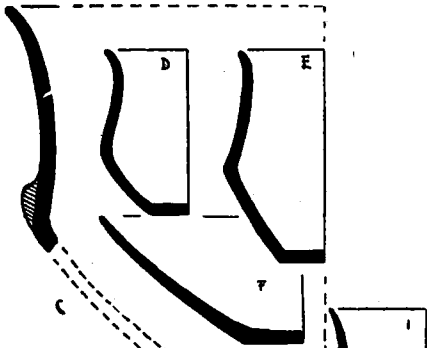
A

B

b

A

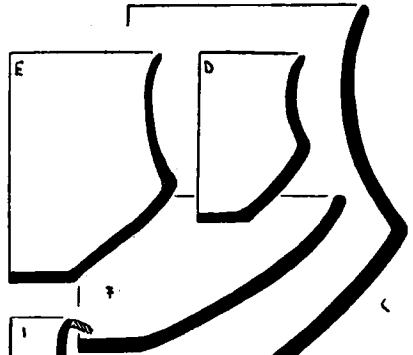

C

D

E

F

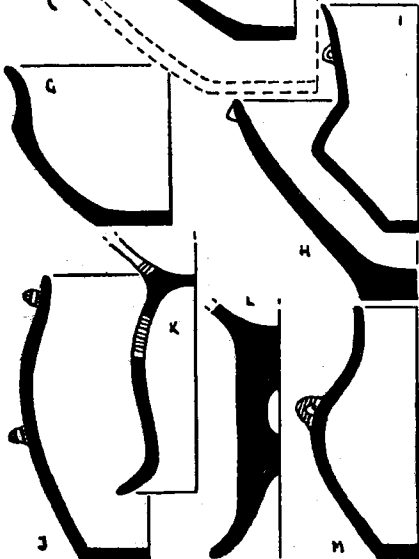

E

D

F

C

G

H

I

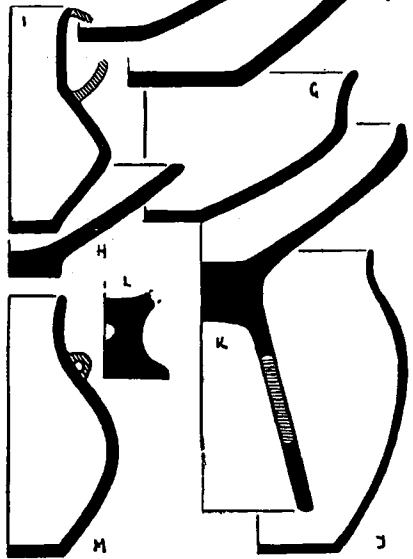
J

K

L

M

97

I

H

G

L

K

J

98

